

FAAN SÖNNA PIEPA

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

X

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Žurnalistika kateeder

ARTIKLEID JA UURIMUSI EESTI
AJAKIRJANDUSE AJALOOST

FAKT, SÕNA, PILT

X

ASA -23

LIBROU

TARTU 1981

Toimetuse kolleegium: M. Lauristin, J. Peegel (vastutav toimetaja), P. Vihalemm

Kaane kujundanud A. Peegel

AK

82-121

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

VARASEMA EESTI AJAKIRJANDUSE GEOGRAAFILISEST
HORISONDIST

J. P e e g e l ,
professor

Varasema eesti ajakirjanduse üks põhifunktsioone - mõneski väljaandes oli see isegi ehk ainulinegi - oli tunnetuslik, s. o. hariv, uusi teadmisi pakkuv. Juba P. E. Wilde kirjutas oma "Iühikseses õppetuses", et maamehe vaimupimeus tuleb sellest, et ta on rumalasti kasvatatud; talle on vaja ka ilmalikke raamatuid, "mis inimeste tarkust õpetavad, mis seest monni maailma rahvas õppivad monnesuggust tundmist, emmetit, kunsti, maiapidamist ja nouud."

Ka varasem kalenderperioodika oma paremas osas püüdis jagada "inimeste tarkust" ning nõndasamuti utilitaarsemat, praktilist "tegemist" ja nõu.

Muide, teoreetilisemate tarkuste hulgast on kalenderperioodika silmapaistva järjekindlusega tegelnud just kosmograafiliste teadmiste pakkumisega. Lugejale selgitatakse viisalt, et Maa on ümmargune, et ta pöörleb oma telje ümber ja tiirleb ühtlasi ümber Päikese, püütakse selgitada kuu- ja päikesevarjutuse olemust, aastaegade, öö ja päeva vaheldumist, kinnistähti ning planeete jne. Seesuguseid kirjutisi leiame näit. Köhleri 1749, Lindforsi 1794., Grenziuse 1806., Minuthi 1807., Masingu 1823., 1825., 1826., Schürmanni 1819., ja 1821. a. kalendris.

Kuid hoopiski konkreetsemalt astus suur ja võõras maailm täre peeruvalgusse informatsiooni kaudu. Sündmused oma konkreetsuses on alati seotud kohaga ja enamasti olid need

hoopiski võõrad paigad. Üldse on välismaiste sõnumite osa varasemates ajalehtedes (ja mitte ainult eesti omades) suhteliselt suur. Näit. oli esimese eestikeelse ajalehe "Tartomaa rahva Näddali Leht" sisu geograafia - niipalju, kui me seda praegu teame - valdavalt välismaine. Nimelt on seal avaldatud (ilukirjanduslikke lugusid arvestamata) 167 sõnumit välismaalt, 17 Venemaalt ja kohalikke sõnumeid on vaid 13. O. W. Masingu "Marahwa Näddala-Lehhes" on Eesti- ja Liivimaa kubermanguga seotud lugusid 1824, väljastpoolt 1305.

Mittekohaliku informatsiooni suur osakaal on ühelt poolt seletatav sellega, et varasematel väljaannetel oli vähe kohapealseid kaastöölisi. Teiseks oli määrav ka informatsiooni valiku printsiip: uudise väärtuse määras eelkõige erakordsus ja kurioosus, suured ja vapustavad sündmused aga olid ikka kaugemal - maaväringud, vulkaanide pursked, kohutavad kuritööd, vapustavad õnnetused, hiilgavad pidustused. Taolised kirjeldused võeti enamasti saksakeelseist lehtedest. Niisugustele sõnumitele leidis harvemini kohapealset kõrvutatavat: mõni undlikku surma leidnu, tulekahi, röövimine, harvik erakordse vanuseni elanud mees või naine, mõne kõrge külalise saabumine või läbisõit. Kohalikest sotsiaalsetest probleemidest ei olnud võimalik kirjutada.

Nõnda siis sai varasem ajaleht põneva informatsiooni kamul nagu iseenesest lugeja geograafilise silmaringi laiendajaks. Vajadus lugejat kodust kaugemale viia ja talle maailma näidata oli samas ka üks rahvavalgustaja-ajakirjaniku põhilisi eesmärke: "Kes muud kaugemad polle näinud, kui omma kirri(ku) torni ja omma mõisa korstnad, ning kelle tundmine laiem ep olle, kui temma õue-ma, se on ühhe mulla mutti saarnane, kes omma mutti hunnikud kõigeaks mailmaks ja ainsaks tunnetavaks asjaks arvab, ning omma mõistmise kitsuses, kõik laiemad tundmist ärralaidab" (MRNL 1821, nr. 23). Ajalehe maailma tutvustav osa on seda hinnatavam, kui meenutada, et esimene geograafiaõpik ilmus alles 1849. a. (B. Gildemanni "Mailma made õppetus"). Praegu on muidugi raske kujutleda, kui paljud geograafilised nimed omaaegse lugeja jaoks jäid vaid nimedeks, kui paljudele ta oskas anda konkreetsema tähenduse. Kui näit. vaadelda regivärssides

leiduvaid kohanimesid, siis teati Läti-, Soome-, Vene-, Saksa-, Rootsi-, Taani ja Poolamaad; kuskil maailma äärel oli ka Türgimaa, Napoleoni sõjad tegid tuttavaks ka Prantsusmaa nime, küllap oli ka piibel oma eksootikaga andnud mingi maailma-avardumise. Meremehed, väljsteeninud soldatid, vöörail mail käinud saksateenrid võisid oma juttudega kaugemale nihutada ahtakest horisonti. Kuid ajakirjanduse kaudu esmakordselt sellises kvantiteedis (ja ka suuresti erinevas vormis) pakutav lugemisvara oli midagi hoopis erinevat ja enneolematut.

Ajakirjandustecreetiliselt oli siin teravaks probleemiks nn. kultuurikaugus - pakutav oli meie talupojakeskkonnale võõras. Alati on kergem identifitseeruda inimeste ja sündmustega omalt maalt ja omast sotsiaalsest ja kultuurilisest keskkonnast.¹ Teiste sõnadega: tolleaegse lehetegija seisukohalt tähendas see, et kaugel tuli lähedaseks teha. Sagedali tuli kannatlikult seletada, kus üks või teine maa või linn asub, teinekord oli vaja anda pikemaid ja piltlikumaid kirjeldusi või kasutada muid lähendamisvõtteid (näit. võrdlusi-kõrvutamisi kodumaise ja tuttavaga).

Ent esitagem nüüd arvuline ülevaade meie varasemate ajalehtede geograafilisest hõlmavusest ja eri paikkondade tutvustamisest.

"Tarto maa rahwa Näddali Lehhe" materjalide geograafiline liigendus on üldiselt järgmine: sõnumeid sõjast Napoleonicaga - 93, muid välismaisi sõnumeid - 74, sõnumeid Vene impeeriumist väljaspool Eesti etnilist ala - 17, kohalikke sõnumeid - 13. Maadest on mainitud järgmisi: Saksamaa, Prantsusmaa, Austria, Preisimaa, Rootsi, Taani, Itaalia, Šveits, Holland, Ungari, Malta, Hispaania. Kõige rohkem on juttu sõjategevusest Inglis- ja Prantsusmaa vahel. Praeguste andmete alusel pole võimalik kindlaks teha, kas nende võõraste maade asukohta on kuskil ka seletatud; pikemaid kirjeldusi või ülevaateid kindlasti ei ole. Nähtavasti on vaid üks erand: Vesuuvi pursetest on lehes korduvalt juttu (nr. 20, 21, 26),

---

¹ Vrd. E. Östgaard, Nyhetsvärdering, Stockholm 1968, lk. 46.

see on kaasa toonud lõpuks kirjutise tulemägedest üldse, eriti aga Vesuuvist (nr. 34). Enamasti on ligemad või kaugemad maad (kui välja arvata sõjasõnumid) ajalehte tulnud seoses õnnetustega või kurioossete sündmustega, näit. 29-naelaseks kasvanud kaalikas Inglismaal (nr. 25), mäelihked Šveitsis (nr. 31, 37), püssirohulao õhkulendamine Maltal (nr. 31), Rooma lihunikusell ründab praevardaga Prantsuse ohvitseri (nr. 20), Prantsusmaal sünnib kahe peaga vasikas (nr. 22), merehädaliste imetabane pääsemine Inglismaa vetes (nr. 21) jne.

Venemaa ainestik on iseloomulik kohal mitte tavaline sõnum, vaid jutustus - kas tõelise ilukirjandusliku muugandusena, nagu N. Karamzini jutustus Frol Silinist - või siis analoogiliste "tõestisündinud" lugudena kas keisri, kaupmeeste või teiste headusest, heldusest või üllusest (nr. 3, 4, 5, 6, 15, 38). Esiletõstmist väärrib kirjeldus Siberi kasakatest (nr. 18).

Kodumaises ainestik on ülekaalus juhusõnumid, kusjuures on tegu peaaegu eranditult Liivimaa kubermangus toimunuga, vaid harva on juttu Tallinnast (merekahjustest nr. 21, sisse- ja väljaveost nr. 5), Riist on toodud enamasti kaubateateid, Kuramaa esineb põnevuslugudes (Dundaga kõstri Fritsu sengaritegu merehädaliste päästmisel (nr. 9, 14), hundi luude matusest inimluude pähe (nr. 38), petturist (nr. 38), mujalt Lätimaalt on vaid üks lugu - oma härrade suhtes tänumeelseist talupoegadest (nr. 5).

Kõnda siis on see omapärane, valdavalt välismaise ainestikuga ajaleht oma lühikese ilmumisaja jooksul toonud lugusid mitmelt maalt, kuid teadaolevalt ei sisalda avaldatu ühtegi mainimisväärsset seletust lähematest või kaugematest paikadest - vähemasti mitte niisuguses ulatuses, et see oleks tsensori poolt koostatud sisuregistris (mis teatavasti on meie ülevaate aluseks²) märkimist väärinud (võib-olla on siin erandiks ehk eespool mainitud kirjeldus Siberi kasaka-

---

² Vrd. S. Issakov, J. Peegel, Uusi andmeid esimese eestikeelse ajalehe kohta, "Keel ja Kirjandus" 1967, lk. 335 jlj.

test). Seega võime ütelda, et kirev ja põnev on see kaugel maailm küll, millega lehe vahendusel tutvus omaaegne Tartu- ja Võrumaa talupoeg, kuid geograafilist teatmematerjali oli selles vähe. Oletada ju võib, et vastavate lugude tekstis võis olla mõnerealisi selgitusi selle kohta, kus üks või teine maa või linn asub.

O. W. Masingu "Marahwa Näddala-Leht" (1821-23, 25) suutis juba oma pikema ilmumisaja tõttu tunduvalt laiendada talupoja geograafilist silmaringi. Toome alljärgnevalt selles ajalehes avaldatud kirjutiste geograafia kohta käiva statistika, kusjuures on eraldi välja toodud, kas paikkond on vaid nimetatud või on selle kohta esitatud lühiseletus või pikem kirjeldus.

Andmed on kokkuvõtlikult järgmised.

LIIVIMAA eri paigad ja linnad: mainimisi 1160 korral, lühiseletusi 96, kirjeldusi 50, kokku 1302.

Kõige sagedamini on juttu Tartumaa eri paigust (455, sellest Tartu linn 173), seejärel "Riiamaast" (203, sellest Riia linn 131) ja Pärnust ja Pärnumaast (198).

KEESTIMAA eri paikkonnad ja linnad: mainimisi 461, lühiseletus kaasneb 49 korral, kirjeldusi on 12, kokku 522. Kõige rohkem lugusid on seotud Virumaaga Narvast Rakvereni (221), seejärel Tallinna ning selle ümbrusega (192).

KURAMAA ainestikku on vaid koha mainimisega esitatud 67 korral, lühiseletusega 10 korral, seletusi-kirjeldusi on 3, kokku 80. Arvukamalt on esitatud Miitavi (18). Siia võiksime liita ka veel lood mujalt Lätimaalt (arvud vastavalt 20, 9, 1 - kokku 30). Mainimisi on juttu ka **LEEDUMAAIT** (11 korral).

Lisaks sellele on vaadeldava ajalehe informatsioon seotud veel jõgede (58), järvede (40) ja meredega (4 korral). Sagedamini esinevad siin Daugava (Tüüna) - 19 korral, Emajõgi (14), Pärnu jõgi (8), Peipsi järv (23), Võrtsjärv (8), Soome laht (4). Välja arvatud viimasena mainitu, on kõigi nende sagedamini esinevate geograafiliste objektide kohta esitatud ka kirjeldused (Daugava, Emajõe ning Peipsi järve kohta kahel, Pärnu jõe kohta kolmel korral). Kirjeldused on ka mitmeigi ainukordselt kõne alla tulnud järve kohta (Aluksne, Burtnieki, Lubani).

Kodumaise informatsiooni geograafia iseloomustab "Marahwa Näddala-Lehte" kui L i i v i m a a ajalehte. Sellest kubermangust on informatsiooni ligi 2,5 korda rohkem kui Bestimaa kubermangust, ainuüksi Tartumaalt on peaaegu niisama palju kordi avaldatud informatsiooni kui tervest Bestimaa kubermangust. Kodumaise informatsiooni paikkondliku esinemuse on määranud toimetaja enda tollane asukoht Tartumaal või endine tegevus Virumaal, samuti ka kirjasaatjate paiknemine.³

Besti- ja Liivimaa eri kohtadest on toodud kokku 141 (vastavalt 49 ja 92) lühiseletust ning 62 pikemat kirjeldust (12 ja 50). Geograafiliste püsiteminate andmisel on mõistagi oluline just kirjelduste osa.

Lühiseletused on näit. järgmist laadi:

"Sangaste mõis, mis tagga Tartud on ..." (1821, nr. 39);

"Paunkülla kõrts, Tallinna maal Sõtkülla jama ligigidal..." (1922, nr. 41).

Seevastu on siin kirjeldusteks nimetatud lugemispalad juba sisukad ülevaated, millel on selgelt hariv iseloom. Nõnda on juba esimeses aastakäigus (nr. 12, 13) avaldatud pikem kirjutis Liivimaa (Riia) kubermangust, kust lugeja saab andmeid administratiivse liigenduse, linnade (ja neis leiduvate ehitiste), majanduse, elanikkonna jne. kohta. Pikalt on 1821. a. aastakäigus juttu ka Tartu linnast (nr. 6). Saare ja Muhumaa on põhjalikult tutvustatud (1921 nr. 17, 1822 nr. 26, 28, 31, 41; 1823 nr. 3) seoses asekuberner Gampenhouseni ajal läbiviidud reformiga. Aluseks sellele on W. L. v. Luce vastav saksakeelne ülevaade. 1823. a. tutvustatakse lugejale põhjalikumalt Kuramaa (nr. 4).

VENEMAA eri paikkonnad esinevad "Marahwa Näddala-Lehes" 388 korral, sellest vaid mainimisi 322 puhul, lühiseletusi on antud 42, kirjeldusi 24. Sellest langeb Peterburile kui pealinnale 121 korda (mainimisi on 109, lühiseletusi 7, kirjeldusi 5; Moskva on esindatud kokku 34 korral, sellest mainitud 32 korda, lühiseletus 2 korral). Seega on

---

³ Vt. L. Anvelt, Täiendavat "Marahwa Näddala-Lehe" kaastööllest, "Keel ja Kirjandus" 1971, nr. 7.

Masingu ajaleht küllaltki oluliselt täiendanud lugejate teadmisi Vene impeeriumist. 1823. a. kirjutatakse, et "Wenne riik on kõigist rikidest ja waldadest, mis ma peal on, kõige suurem; egga olle ialgi üht riki olnud, kel sedda laiust ja pitkust olleks olnud, mis temmel on" (nr. 22). Korduvalt on tutvustatud Siberimaad, sealhulgas Kamtšatkat (1822 nr. 20; 1823 nr. 15, 11; 1825 nr. 12, 14, 20). Üksikasjalikud ülevaated on antud niihästi Peterburi kui ka Moskva linnast (1823 nr. 2; 1822 nr. 12). 1824. a. hukutavast üleujutusest Peterburis, millest kirjutab A. S. Puskin oma "Vaskratsanikus", on 1825. a. antud pikk reportaažisari (nr. 2 jj.).

Masingu kirjeldused jäid kauaks ajaks ainulaadseiks eestikeelses trükisõnas.

SOOMEAAGA on seotud 36 kirjutist, sealhulgas on antud 7 lühiselgitust ning 3 pikemat kirjeldust. 1825. a. nr. 21 toodud kirjeldus on igati põhjalik ning kõneleb ka toimetaja suurest huvist selle "naburi-ma" vastu.

EUROOPA maadelt on informatsiooni 552 korral; kesksel kohal on Saksamaa (200), seejärel Inglismaa (96), Prantsusmaa (44), Rootsi (44), Itaalia (28), Taani (23), Holland (23), Poola (19), Hispaania (13). Lühiseletused saadavad 23 kirjatükki Saksamaalt, järgnevad Inglismaa (10), Rootsi (4), Prantsusmaa ja Itaalia (3); Hispaania, Šveitsi, Norra ja Austria paikkondi on lühiseletustes ühel korral. Pikemaid kirjeldusi on järgmiselt: Inglismaa - 4, Saksamaa ja Itaalia - 3, Taani, Hollandi, Šveits, Norra ja Austria - 2, Poola ja Ungari - 1.

Esinemust on siingi mõjustanud päevasündmuste juhuslikkus. Itaalia ainestiku on sisse toonud näit. Vesuuvi tegutsemahakkamine ja veeuputus. Hea heeringasaak Norra vetes toob kaasa pikema seletuse sellest maast (1822 nr. 11), Ungarimaa kirjeldus saab tõuke põnevast sõnumist ühe nutika tütarlapse võitluse kohta röövliga (1821 nr. 23). Selle kõrval aga võime kõnelda ka sellest, et Masingu püsihuvi on olnud põhjuseks mõnede maade tulekule ajalehte. Näit. on Inglismaa kõitnud toimetajat oma eesrindliku majandusega, Rootsi, Taani ja Holland esinevad seoses arenenud kalanduse ja merekaubandusega. Saksamaa (õigemini Saksa maade) tsentraalne koht ajale-

hea on igati eeldustepärane juba selle pärast, et välisinformatsiooni põhiallikaks oli saksakeelne ajakirjandus ning Masing ise oli isiklike kogemuste ning mälestuste kaudu selle maaga seotud. Lisatagu veel, et ühe või teise maa erikaalu informatsioonis määrab peale läheduse veel tema suurus ja potentsiaal maailmapoliitikas.

"Marahwa Näddala-Lehhe" välisinformatsiooni europotentism saab selgeks, kui märgime, et AAFRIKA-ainelist informatsiooni on lehes 22 puhul, AASIAST on kirjutisi 70, AMEERIKAST 15, AUSTRALIAST (Üus-Meremaal) vaid 1. Pikemaid kirjeldusi muudest kontinentidest on vaid üksainus. Kõige rohkem lugusid on seotud Türgimaaga (22).

Eksootilisematest paikadest on häid kirjeldusi mitmetest saartest (näit. Island, Tseilon, Madagaskar, Tahiti, Malta). Nõnda kirjutatakse "Kainemere" saarest Tahitiist: "Temma on Uks wägga õnnistud ja soe ma, kus talve ei olle /.../ Innimesed on seal wägga lahke süddamega ja Uks ütlema ta näggus suggo ja wasse karwa rahwas. Agga on kõik pagganad, kes Jummalast ei teagi, ning et õieti üttelda, täieste mets innimesed, kes umbhallasti käiwad, egga muud ihhowarju prugi kui üht penikest ninist tekki, mis nihhuste ümber seuvad, ja mis polest reiest sadik ullatab /.../" (1822 nr. 21).

Kirjutistega võrretest maadest on muidugi seotud ka mitmete erinevate rahvaste mainimine või käsitlemine ajalehes. Ühtekokku on lehes juttu 45 erinevast rahvast paarilسال korral. Sagedamini on kirjutatud venelastest, türklastest, sakslastest, lätlastest, juutidest ja soomlastest. Niisiis - sageduse on siin määranud geograafiline lähedus, aga teiselt poolt ka välispoliitiline olukord (sõda Türgiga, mis tõi kaasa ka kreeklaste sagedase mainimise). Tõstame siin esile Masingu kirjutisi vähe tuntud sugulasrahvaist (ostjaid (handid), permi rahvas (komid), tseremissid (marid), vogulid (mansid)). Võrretestesse rahvastesse suhtub Masing tavaliselt mõistmise ning humanismiga.

Et saada nüüd ülevaadet välisinformatsiooni geograafias toimunud võimalikest nihetest varasemas eesti ajakirjanduses, toome võrdluseks "Marahwa Näddala-Lehhe" kõrvale veel "Tal-lorahwa postimehhe" (1857 - 1859) ja "Missioni Lehhe" (1858-

1862). Statistilised andmed on järgmised:⁴

MARAHWA HÄDDALA-LEHT

	Üldse	Mainitud	Lühiseletus	Kirjeldus
Euroopa maadest	552	473	58	21
Aafrika	22	18	4	-
Aasia	70	60	9	1
Ameerika	15	15	-	-
Austraalia	1	-	1	-

TALLORAHWA POSTIMEES

Euroopa	1877	1339	478	60
Aafrika	106	89	10	7
Aasia	392	277	82	33
Ameerika	118	78	31	9
Austraalia	10	9	-	1

MISSIONI LEHT

Euroopa	443	384	19	40
Aafrika	133	108	15	10
Aasia	321	264	34	23
Ameerika	339	278	57	4
Austraalia	12	11	1	-

Hagu siit ülevaatest selgub, on need kolm ajalehte kokku ligikaudu kümne aastakäigu vältel avaldanud tervelt 209 pikemat kirjeldust võõraste maade kohta. See on rohkem kui suutsid pakkuda varasemad geograafiaõpikud. Ülaltoodud puuduvad andmed kõige populaarsema väljaande "Perno Postimees" kohta, mis alates 1857. a. alates ülevaadet tunduvalt rikastaks. Kuid ka eeltoodu põhjal võime öelda, et ajakirjanduse osa lugeja geograafilise horisondi laiendamisel on olnud lihtsalt - väga suur. Õpikuga võrreldes oli ajalehtedel tavali-

---

⁴ Andmestik on pärit järgmistest TRÜ žurnalistika ka-teedris säilitatavatest diplomitöödest: K. Maaring, O.W. Ma-singu "Marahwa Näddala-Lehhe" geograafiline horisont, Tartu 1968; E. Malkov, "Tallorahwa postimehhe" geograafiline hori-sont, Tartu 1968; T. Pohla, Ajalehe "Missioni-Leht" geograa-filine horisont, Tartu 1969.

selt veel üks suur eelis: ajalehtede stiil oli parem, piltlikum, elavam, seletustes oli tundmatut tutvustatud tuttava kaudu. B. Gildemanni "Mailma made õppetus", millele varem oleme vihjanud, on oma vestelise esituslaadi ja huvitavate ajalooliste, loodus- või muude detailide rahvaliku esitamise tõttu siiski ladusalt ja huviga loetav. Seevastu on 1854.a. geograafiaõpik (Koli-ramat. Wies jaggo. Keokrahwi, õppetus Ma-ilma surussest ja Ma-ilma madest. Tartus 1854) paiguti väga kospektiivne ning luterlikult tendentslik. Masingu ja eriti Jannseni kirjeldused on kaugelt üle. Peale selle - ajalehelood olid ju enamasti seotud mingi põneva või kurioosse sündmusega, need jäid kauaks meelde ja koos sellega ka koht, kus lugu oli juhtunud. Et ajalehte tollal hoolikalt säilitati ja hiljemgi korduvalt loeti, siis ei jäänud ta selleski suhtes raamatust maha.

Eeltoodu oli vaid põgus pilguheit meie varasema ajakirjanduse kultuurifunktsiooni ühele pealtnäha märkamatu tahule, mille tähtsust aga tuleb kõrgelt hinnata, kuigi paljud maad ja mandridki (näit. Austraalia ja Ameerika) mõõdunud sajandi keskpaiga ajalehelugejale veel üsna võõraks jäid. See aga ei pisenda tolleaegse ajakirjanduse kui märkamatu kultuuriteguri osa.

EESTI AJAKIRJADE AJALOOST

H. K a r m ,
aspirant

1. Mõningaid tendentse eestikeelsete ajakirjade arenguloos (1766 - 1900)

Enamus meie ajakirjanduse ajaloo alastest suhteliselt vähestest uurimustest käsitleb põhiliselt ajalehti ja on avaldatud eri aegade jooksul erinevates perioodikaväljaannetes. Eesti ajakirjanduse ajaloo alased kogumikud, mille arv samuti pole kuigi suur, hõlmavad kas lühemaid perioode ajakirjanduse ajaloo või on pühendatud tervenisti mõnele, tõsi küll, silmapaistvale üksikväljaandele. On puudunud uurimismetoodika, mis looks aluse erinevate aegade erinevate väljaannete võrdlemiseks ja kõrvutamiseks.

Nimetatud asjaoludest ajendatult on käesoleva artikli autor pikemas uurimistöös jälginud eestikeelsete ajakirjade kujunemiskäiku nende algusperioodist alates, toetudes seejuures sisuanalüüsi põhimõtteid arvestavale, antud uurimistöös väljatõttatud spetsiaalsele uurimismetoodikale. Alljärgnev püüab anda põgusa ülevaate uurimistöo mõningatest aspektidest.

x x

x

AJAKIRJAD sünnivad kogu maailmas (Prantsusmaal ja Inglismaal 1665, Itaalias 1668, Venemaal 1728) raamatute järglastena ning säilitavad pikka aega sarnasuse oma eelkäijatega nii välises kujunduses kui sisus. Sama kehtib esimeste eestikeelsete ajakirjade kohta, millede seast nii mõnigi aja-

kirjanduse ajaloos ajakirjaks peetav (näiteks Fr. R. Kreutzwaldi "Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on") on leidnud käsitlemist ka rahvaraamatuna.¹ Ent ajakirjade kui massiteabevahendite ühe osa eripära pole rangelt piiritletav tänapäevalgi. Ajakirja mõiste määratlemisel on teda enamasti kõrvutatud ajalehega, tuues välja sarnasused ja erinevused. On nenditud, et mõlema puhul on vajalik väljapeetud suunitlus, tegelikkuse nende külgede objektiivne peegeldamine, mille valgustamisele väljaanne on keskendunud.² Tabavalt on ajakirja ja ajalehe vahelist erinevust rõhutanud K. Marx ja F. Engels, märkides, et ajakiri "... lubab vaadelda sündmusi märksa laiemas plaanis ja peetuda ainult kõige tähtsamal..."³ Põhitunnusteks, mis eristavad ajakirja ajalehest, peetakse erinevusi mahus, formaadis, perioodilisuses; tõdetakse, et ajakirjad koosnevad reeglina enam üldistavaist, teoreetilisemat ja ülevaatlikumat laadi kirjutistest, milles teemad ja probleemid leiavad sügavamat käsitlemist.⁴ Ajakirjade tüpologiseerimisel toob A. Botšarov viie arvestatava subordineeriva elemendina esile: 1) väljaande poolt kajastatava tegelikkuse sfääri, 2) väljaande funktsionaalse suunitluse, 3) väljaande kuuluvuse, mille määravad ära kaks esimest elementi - näit. ühiskondlik-poliitiline, teaduslik vm. väljaanne, 4) auditooriumi iseärasused, 5) materjali esituse laad - populaarteaduslik, publitsistlik, teoreetiline jne.⁵

Mõistagi ei saa tänapäeva ajakirjade tüpologiseerimise süsteemi täielikult rakendada sajand või kauemgi tagasi ilmunud ajakirjade puhul, mil ajakirjade žanriline määratlus

¹ Vt.: A. V i n k e l , Eesti rahvaraamat. Tallinn, 1966, lk. 251 - 252.

² Vt.: А. Г. Б о ч а р о в , Основные принципы типологии современных советских журналов. Вестн. Моск. ун-та, сер. XI, журналистика. 1973, nr. 3, lk. 26.

³ К. М а р к с и Ф. Э н г е л ь с , Соч., т. 7, lk. 1.

⁴ Vt.: К. М. Б о г о л ю б о в , Журналы в СССР. Изд. ВГИ и АОН при ЦК КПСС. М., 1960, lk. 4 - 6.

⁵ А. Г. Б о ч а р о в , op. cit., lk. 32 - 33.

oli veelgi keerukam suhetes raamat - rahvaraamat - kalender - ajakiri - ajaleht. Küll aga on ajakirjanduse alguaperioodilgi arvesse võetavad mõningad ajakirja mõiste määratluse tänapäevased põhimõtted, esmajoones ehk ajakirjale omase perioodilisus, tegelikkuse ühe või teise tahu üldistav, teoreetilisemat laadi käsitus. Ajakirjade arengutendentsidest järelduste tegemiseks on antud uurimuses vaatluse alla võetud väljaanded, mis muude ajakirjale oluliste tunnuste kõrval ühes või teises vormis sisaldavad mingilgi määral publitsistikat, millel on õnnestunud ilmuda pikema aja vältel või mis oma sisu tõttu on omandanud püsiväärtuse eesti ajakirjanduse ajalooos. Nii on põhjalikumalt analüüsimist leidnud XVIII ja XIX sajandi eestikeelsed ajakirjad "Lühike õppetus" (1766 - 1767), "Leiwakorwikenne ehk õppetused ja juttustamised marahwa kasuks üllespantud" (1848 - 1849), "Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on" (1848 - 1849), "Tallinna koddaniko ramat omma sõbbradele male" (1854 - 1857), "Meelejahutaja" (1879 - 1887), "Oma Maa" (1884 - 1890), "Laulu ja mängu leht" (1885 - 1897), "Linda" (1887 - 1905, vaa-deldud kuni 1900. aastani), "Rahva Lõbu-leht" (1898 - 1906, samuti käsitletud kuni 1900. aastani, viimane kaasa arva-tud).

Kokku leidsid analüüsimist 9 ajakirja 22 aastakäiku (va-likuliselt iga neljas, lühemat aega ilmunud väljaannetest iga kolmas või ka kõik aastakäigud) üle 400 artikliga. Ana-lüüsil kasutati sisuanalüüsi põhimõtteid.

SISUANALÜÜSI MEETOD (content analysis, Inhaltsanalyse, КОНТЕНТ-АНАЛИЗ e. АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ) on eriti sellel sajan-dil tormiliselt arenenud massiteabevahendite sisu uurimise meetod. Meetodi üks loojaid ja kasutajaid B. Berelson annab talle järgmise definitsiooni: "Sisuanalüüs on uurimistehni-ka kommunikatsiooni eksplikatiivse sisu objektiivseks, süs-temaatiliseks ja kvantitatiivseks kirjeldamiseks."⁶ Ajapik-ku on meetodi kasutajad ja täiustajad (Lamser, Lasswell,

---

⁶ B. B e r e l s o n , Content Analysis in Communica-tion Research. Clenceo, 1952, lk. 18.

Holsti, Gerbner, Ekola, Pietilä jt.⁷⁾ täiendanud seda definitsiooni põhimõttega, mis on üldjoontes sõnastatav nii; sisuanalüüsi meetodi kasutajale pole tähtsaim teatud tunnuste kaudu mõnd teksti lihtsalt kirjeldada, vaid teha tekstide analüüsimisel saadud tulemuste põhjal järeldusi mitmesuguste tekstiväliste nähtuste kohta. Tekst esindab autorit ja sotsiaalset situatsiooni, milles ta on loodud.⁸ Sisuanalüüsi esmajoones selliseid võimalusi (sisuanalüüs kui vahend mingi ühiskondliku elu nähtuse uurimisel) on edukalt kasutanud nõukogude sotsioloogid.⁹

Sisuanalüüsi protseduuris on eristatavad kolm järku: 1) ettevalmistused, 2) tegelik analüüs, 3) tulemuste interpreteerimine.

Kuna analüüsiks võetud materjalid on mõnes mõttes ühetüübilised, sarnased, siis esinevad neis invariantset sisuelemente, mis korduvad kõigis analüüsitavais tekstides või mõnedes neist. Sellised korduvad elementid võetakse tavaliselt analüüsi kategooriateks. Kategooriate valik sõltub täielikult uurimuse eesmärkidest. Valitud kategooriad määravad, millised teksti sisu paljudest parameetritest ja külgedest kuuluvad uurija huvisfääri, millised mitte. Kategooriate va-

---

⁷ Vt. näit.: G. Gerbner, Of Content Analysis and Critical Research in Mass Communication. - L. A. Dexter, D. M. White: People, Society and Mass Communication. Glencoe, Free Press, 1964; O. R. Holsti, Content Analysis for the Social Sciences and Humanities. - Massachusetts, Reading, 1969; A. Ekola, Sosiologian tutkimusmenetelmät 2. - Porvoo, 1967; V. Pietilä, Sisällön erittely. Helsinki, OY Gaudeamus kustannusosasto, 1973.

⁸ Vt.: A. H. Алексеев, В. С. Дудченко. О специфике контент-анализа как социологического метода. Когнитикус: Социологические проблемы семьи и молодежи. Л., 1972, lk. 75-77; В. С. Коробейников, Сравнение подходов к контент-анализу в советской и западной социологии. Когнитикус: Методологические и методические проблемы контент-анализа. Вып. 1, М.-Л., 1973, lk. 25 jj.; М. Лауристин, О возможности контент-анализа в социологическом исследовании массовой коммуникации. Когнитикус: Проблемы контент-анализа в социологии. Новосибирск, 1970, lk. 22-28.

⁹ Näit.: М. И. Лауристин, Анализ содержания как метод исследования социальной направленности массовой информации. Kandidaadivälitekiri. TRU eesti keele kateeder. Tartu, 1975.

likuga võrdselt tähtis on ühikute valik. Eristatakse kontekstilisi, loendamis- ja mõõteühikuid. Kontekstilised ühikud on suhteliselt suured tekstiosad: laused, ühte teemat puudutavad lauserühmad, lõigud või ka terve artikkel, ajalehe (ajakirja) number vms. Loendamisühik on väikseim osa tekstist, mis omab analüüsi jaoks tähendust - näiteks sõna, teema, artikkel, peatükk jne. Mõõtühik on arvuline suurus, millega tähistatakse ühe või teise kategooria esinemismõõtu ühes või teises loendamisühikus.¹⁰

Lähtudes sisuanalüütikute üksmeelsest väitest, et sisuanalüüsi meetodit on võimalik kasutada ükskõik millise teksti sisu uurimisel ning et meetodi kasutamise valdkonnas on veel palju perspektiive,¹¹ võis järeldada, et sisuanalüüs on rakendatav ka ajalooliste tekstide, antud juhul XVIII - XIX sajandi eestikeelsete ajakirjade uurimisel. Kuna aga on tegemist nüüdisaegse meetodi rakendamisega ajaloolisele lähtematerjalile ja kuna uurimuse autorile teadaolevail andmeil pole sellist metoodikat ajalooliste allikate puhul varem kasutatud, vajavad rõhutamist mõningad asjaolud. Esiteks. Ajalooliste lähtematerjalide puhul on rakendatavad vaid sisuanalüüsi üldpõhimõtted, millele toetudes peab uurija välja töötama sobiva, mõnevõrra lihtsustatud kategooriate süsteemi. Sisuanalüüs saab ajalooliste tekstide uurimisel olla vaid täiendus materjali kirjeldavale iseloomustamisele, s. t. lisavahend kirjeldava iseloomustamise konkretiseerimisel ja piltlikustamisel. Teiseks. Ajaloolise lähtematerjali puhul väheneb paratamatult sisuanalüüsi täiustatud definitsiooni eelpoolmainitud külg: sisuanalüüs kui va-

---

¹⁰ Kategooriate ja ühikute valiku põhimõtteid on põhjalikult käsitlenud V. Pietilä. Vt.: V. P i e t i l ä, op. cit., lk. 93 - 173.

¹¹ Vt.: Предисловие. Когнитивная методология контент-анализа. Вып. 1, lk. 8, lk. 13 - 14; Л. К о г а н, Предисловие. Когнитивная методология контент-анализа в социологии, lk. 9; А. Н. А л е к с е е в, Контент-анализ в социологии и точки соприкосновения с другими отраслями знания. Когнитивная методология контент-анализа в социологии, lk. 17 - 18.

hend järelduste tegemisel mitmesuguste tekstiväliste nähtuste kohta. Ajakirjandusauditooriumi retrospektiivne uurimine väärrib eritählepanu ja erimetoodikat.¹² Kuid hoolimata sellest, et ajalooliste tekstide puhul pole enamasti võimalik otseselt uurida teksti ja tema vastuvõtjate (auditooriumi) suhet, esindab uurimiseks võetud tekst siiski ka autorit ja sotsiaalset situatsiooni, milles tekst on loodud. Seda kõike on võimalik iseloomustada sisuanalüüsi viimases, interpreteerivas osas, appi võttes nii ajaloolased teadmised kui kirjelduslikkuse ning analüüsi teel saadud andmed. Kolmandaks. Meetodi mõningast keerukust ja töömahukust (tabelite koostamine, diagrammid, arvutused jne.) suurendab ajalooliste allikate uurimisel tunduvalt nende raske kättesaadavus. Uurijal tuleb paratamatult istuda pikka aega koos miniarvuti ja muude töövahenditega arhiivides või raamatukogudes haruldaste väljaannete seltsis.

Vaatlusaluste ajakirjade uurimiseks väljatöötatud kategooriate süsteem koosnes kolmest suurest valdkonnast:

A. AJAKIRJA TEMAATIKA PÕHISFÄÄRID. B. AJAKIRJA FUNKTSIOONID. C. AUTORI SUHTUMINE ESITATAVASSE.

Ajakirjade analüüsimisel kasutatud süsteem nägi kokkuvõtlikult välja järgmine (käsitleva artikli ruumi piiresse ei mahu iga kategooria üksikasjalik põhjendus ning lahtimõtestus, s. o. analüüsi täpne juhend).

A. TEMAATIKA PÕHISFÄÄRID. I. MAJANDUS. 1. Põllundus. 2. Loomakasvatus. 3. Käsitöö. 4. Aiandus, mesindus. 5. Muu.

II. KODU, PEREKOND. 1. Majapidamine. 2. Laste kasvamine. 3. Perekondlikud suhted ja muu.

III. HARIDUS, KOOL.

IV. MORAAL, KULTUUR. 1. Moraal üldises mõistes. 2. Usk. 3. Ebausk. 4. Karsklus. 5. Armastus. 6. Muu.

V. TERVISHOID.

VI. POLIITIKA, RIIK. 1. Seadus ja kuritegevus. 2. Muu. 3. Sõda.

---

¹² Vt.: Б. И. Е с и н, О методике историко-журналистских исследований. Когумикус: Методика изучения периодической печати. М., Моск. ун-т, 1977, lk. 7 - 9.

VII. KUNSTID. 1. Ilukirjandus. 1a. proosa. 1b. luule. 1c. tõlked. 1d. originaalid. 1e. kriitika. 2. Muu.

VIII. TEADUSED. 1. Ajalugu. 2. Kosmograafia. 3. Geograafia. 4. Etnograafia. 5. Zooloogia. 6. Muu.

IX. LOODUS.

X. MUUSIKA.

XI. KAUBANDUS.

XII. TRANSPORT.

XIII. KEHAKULTUUR.

XIV. SILMAPAISTVATE ISIKUTE ELU JA TEGEVUS.

XV. NALI.

XVI. TEHNIKA.

XVII. MUU.

B. AJAKIRJADE PÕHIFUNKTSIOONID. 1. Didaktilis-normatiivne. 2. Informatiivne. 3. Hariv, silmaringi laiendav. 4. Utilitaarne. 5. Publitsistlik, avalikku arvamust loov ja suunav. 6. Meelelahutuslik. 7. Integreeriv, üldisi väärtusi loov. 8. Organiseeriv. 9. Kunstiväärtusi transleeriv.

C. AUTORI SUHTUMINE ESITATAVASSE. 1. Objektiivne, neutraalne. 2. Kommenteeriv (neutraalne, üksikute lüüriliste kõrvalpeõigetega, esitatu sidumine kohaliku olustikuga). 3. Autori eneseväljenduslik (mina-sina tasand lugejaga).

Kontekstiliseks ühikuks kujunes antud juhul uuritava väljaande iga number, loendamisühikuks aga (s. t. ühikuks, mis omas analüüsi jaoks tähendust) iga artikkel (vaadeldud on igas käsitletavas numbris kõiki kirjutisi juhtkirjast kuulutusteni). Mõõtühikud väljenduvad arvudes (pallides) 1, 2, 3 järgmise tähendusega: 3 - antud kategooria on antud loendamisühikus põhiline, 2 - antud kategooria on antud loendamisühikus põhikategooriale kaasnev, 1 - antud kategooria esineb antud loendamisühikus juhuslikult. Vastavalt nimetatud kategooriatele ja ühikutele on väljaande iga uuritud numbriga koostatud analüüsi tabelid, mille vastavais lahtris on märgitud kategooriate esinemine loendamisühikus pallidega 1, 2 või 3 vastavalt sellele, mil määral antud kategooriad antud loendamisühikus esinesid. Nende pallide summa järgi on võimalik iga numbriga, aga ka terve aastakäigu kohta välja arvutada ühe või teise sfääri esinemise

protsent, ning saamaks veelgi täpsemaid andmeid, iga kategooria keskmine sagedusnäitaja, s. o. keskmine pall. Need andmed, kantuna kahte suurde koondtabelisse, võimaldavad anda vägagi ülevaatliku ning piltliku iseloomustuse uuritava-le.

TEMAATIKAT JÄLGHIDES selgub, et kõige esimesed eesti-keelsed ajakirjad kuuluvad sisult omamoodi spetsialiseeritud väljaannete hulka. "Lühhikeses õppetuses" ulatub tervishoiu teema keskmine esinemissagedus 2,5 pallini ning 43,6 protsendini. Tervishoiu kõrval jäävad teised enam esinevad teemad (moraal, perekond, loodus) esinemisnäitajailt suuresti maha (protsendid vastavalt 25,2; 11,0 ja 9,8) ning neid käsitletakse põhiliselt vaid peateemaga kaasnevalt. Tervishoiusfäär loovutab oma esikoha "Lühhikese õppetuse" 41-st "tükist" vaid "tükides" 10, 29 ja 30 - liigjoomisele (karskusele); 27 ja 28 - moraalile; 33 - majapidamisele.

Ainult ühele teemale - luteri usu propagandale - on keskendunud pastorid Fr. A. Hasseblatt ja E. W. W. Schultz oma väljaandes "Leiwakorwikenne ehk õppetused ja juttustamised...", kus esikohal on ülekaalukalt moraalisfäär (66,5%), selles aga eriti usuteema. Viimase esinemise keskmine pall ulatub tervelt 2,8-ni - seega on "Leiwakorwikenne" veelgi enam "spetsialiseerunud" usule kui "Lühhike õppetuse" tervishoiule. Ka viimases ei puudunud usuteema (keskmine pall 0,4), kuid kui see seal leidis käsitlemist vaid koos ajakirja põhiteemadega, siis "Leiwakorwikenes" on ta kujunenud omaette eesmärgiks. Ajakirja üpris suurt ilukirjanduslikku osa (26,5 %, keskmine pall 1,2) iseloomustab samuti usuvaim, ka vähesed informatsioonilist laadi kirjutised on rangelt kirikliku mõttelaadiga.

F. N. Russowi ja J. Petenbergi väljaandes "Tallinna kodaniko ramat omma sõbbradele male" esinevad peaaegu võrdselt kaks teemade sfääri: moraal (43,4 %), poliitika ja riik (43,2%), eriti kõrge keskmise esinemissagedusega on neis sfäärides kaks teemat - armastus - 1,6 (antud väljaande puhul on siin vaadeldud põhiliselt patriotismi) ja sõda - 2,2.

Fr. R. Kreutzwaldi "Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on" pakub juba märksa mitmekesisemat temaatikat. Enam ei

ületa ühegi teema esinemise keskmine pall 2,0. Põhiteemade - geograafia ja looduse puhul on see mõlemal juhul 1,2, järgnevad zooloogia (0,84), silmapaistvate isikute elu ja tegevus (0,62), haridus ja kool (0,54), tehnika (0,53), kosmograafia (0,31) jne. Kuid ometi võime ka Kreutzwaldi ajakirja puhul rääkida spetsialiseeritusest - nimelt on tegemist eesti esimese, olgu küll suurelt osalt, ligi 2/3 ulatuses oma mahust saksa eeskujudele toetuva populaarteadusliku ajakirjaga.¹³

Eelmainitud arvud lubavad järeldada, et nimetatud ajakirjade temaatika oli täielikus vastavuses nende väljaandjate soovide ning taotlustega. Kui P. E. Wilde oma "Lühikeses õppetuses" kirjutab: "Nüüd annan mina sul üht õppetust missa kalliks pead arvama..."¹⁴, siis pidas ta selle õpetuse all kõigepealt silmas just tervishoiualaste teadmiste levitamist, moraali lugemist ning õige kasinalt ka informatsiooni jagamist majapidamisalaste nõuannete kõrval ikkagi vaid alles läbi nende teadmiste. Pastorite toimetatud "Leiwakorwikenne" ilmus tõenäoliselt Saaremaa ja Eestimaa konsistooriumi toetusel¹⁵ ning pidi oma veergudel arendama just nimelt ulatuslikku vastupropagandat XIX sajandi 40-ndail aastail levima hakanud ususiirdele. F. N. Russowi ja J. Petenbergi "Tallinna koddaniko ramat..." tekkis 1853. - 1856. aasta Krimmi sõja ajendeil. Mõistagi pidi väljaandjate (autorite) arvates seisma esiplaanil sõjatemaatika ning sellega seostuvalt vene sõdurite isamaa-armastuse ja kangelaslikkuse rõhutamine. "Mailm ja mõnda..." sisu aga on ilmekalt tõestanud Pr. R. Kreutzwaldi kreedot ajakirja väljaandmisel: "... egga tulnud kellegile tänapäewani mele, et laps, kui wanemaks ja tuggewammaks läinud ja jubba ambaid suhho sanud, ka piima kõrvas kõwemat toitu peab sama, kui ta kidduriks ja kõhhetumaks ei pea

---

¹³ Vt.: L. T o h v e r, Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist. Tartu, 1932, lk. 101, lk. 129.

¹⁴ "Lühike õppetus" 1766, lk. 27.

¹⁵ Vt. J. P e e g e l, Eesti ajakirjanduse algus (1766 - 1857). Tallinn, 1966, lk. 83.

minema. Kudde lapsest muido ial meest saaks!"¹⁶

Hoopis keerulisemaks muutub toimetajate (väljaandjate) taotluste ja ajakirjade tegeliku temaatika vahakord XIX sajandi teisel poolel. "Meelejahutaja" idee algataja ja väljaandja H. Laakmann juhatab ajakirja esimese numbrisse teadaandega: "Meelejahutaja pätahtmine on: eestlastele üht raamatukogu muretseda, sellepärast kannab ta päälkirja "Eesti Biblioteek"."¹⁷ Väljaandja soovi asuvad innukalt ellu viima nii "Meelejahutaja" esimene toimetaja teoloogiaüliõpilane A. Mohrfeldt kui hilisemad toimetajad J. Kunder ja J. Kurrik. Ning tõepoolest, ajakirja vaadeldud aastakäikude analüüs näitab ilukirjanduse osas isegi tõusutendentsi (1879 - 25,3 %, 1882 - 34,9 %, 1887 - 42,3 %, kusjuures suhteliselt suur on algupärase luule keskmine esinemissagedus: 1879 - 0,6; 1882 - 0,28; 1887 - 0,94. Hinnatav on "Meelejahutaja" teene lugeja maitse edasiarendamisel. Võideldes järjekindlalt neil aastail vohama kipunud alaväärtusliku kirjanduse vastu avaldas ta mõju ka uute autorite sünnile ning kirjanduskriitika arenguloole.¹⁸ Kuid nagu selgub analüüsi andmetest, esinesid ilukirjandusega peaaegu võrdselt ka moraal- (1879 - 16,4 %, 1882 - 11,2 %, 1887 - 12,1 %) ja teadusesfäär (1879 - 16,4 %, 1882 - 11,8 %, 1887 - 9,1 %) ning pilku "Meelejahutaja" analüüsi koondtabelile heites on fikseeritav tõsiasi, et mingil määral on ajakirjas esindatud kõik teemakategooriad. Seega kinnitab analüüs, et "Meelejahutaja" näol pole sugugi tegemist ainuüksi ilukirjandusliku, s. t. spetsialiseeritud väljaandega, vaid laia profiiliga ajakirjaga.

Seesama lai profiil saab iseloomustavaks enamusele XIX sajandi teise poole ajakirjadele, väga tihti olenemata väljaandjate-toimetajate tegelikest kavatsustest. Koolis enamasti usuõpetuse vaimus jagatavate teadmiste olulist täiendamist peab oma põhieesmärgiks 1884. aastal Mihkel Veske al-

¹⁶ "Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on" 1848, II, 62.

¹⁷ "Meelejahutaja" 1878, nr. 1, lk. 1.

¹⁸ Vt.: R. Põldmäe, Kirjanduslik ja perekondlik ajakiri "Meelejahutaja". Rmt.: Läbi kahe sajandi. Tallinn, 1971, lk. 48 - 108.

gatuael loodud "Oma Maa", kusjuures "... iseenese, oma rahva, oma maa, oma riigi rahvaste ja maade tundmine tuleb mitmet pidi kõige kasulikumate, kõige äratavamate teaduste sekka arvata."¹⁹ Seega nägi Veske oma ajakirjas eelkõige populaarteaduslikku laadi väljaannet. Et "Oma Maa" väljaandja taotlused algul ka teoks on saanud, seda näitavad ajakirja 1884. aasta numbrite analüüsi andmed. Valdav on teadussfäär (27,9 %), kõrgeimad sagedusnäitajad kuuluvad teemadele ajalugu (0,81) ja etnograafia (0,65). Teisele kohale jääb ilukirjandus (21,9 %) ja kolmandale majandus (10,7 %). Pärast Veske lahkumist kodumaalt 1885. aastal jääb "Oma Maa" H. Treffneri kätte, tegelikuks toimetajaks aga saab J. Jõgever. Järgnevates aastakäikudes on täheldatav nihe ilukirjanduse osatähtsuse suurenemise suunas (1887 - 41,8 %, 1890 - 53,0 %). 1888. aastal "Lindas" avaldatud kuulutusest võib isegi välja lugeda, et "Oma Maa" toimetus on põhieesmärgiks seadnud algupärase kirjanduse edendamise: "Kuna meie muud ei soovi, kui Eesti alguspäralise kirjanduse edenemist, siis on meil küll julgust loota, et Eesti kirjanikud meile appi tuleksivad ja ühte kuukirja siitakoivad üles ehitada, mis sisu poolest viimati ka nende haritud Estlaste hariduse kõrguslikeks saaks, kes tänini ainult võera keele teaduse raamatuid on lugenud."²⁰ 1887. aastal ulatubki algupärase kirjanduse esinemise keskmine näitaja tervelt 1,10-ni, langedes 1890. aastaks siiski uuesti 0,47-ni. Seejuures pole sugugi tegemist jutustustega, mis oleksid seotud Veske põhieesmärkidega ja jagaksid ilukirjanduse vahenditega mitmesuguseid teadmisi. "Oma Maa" ilukirjanduslikud algupärandid kujutavad endast üsna kehva kunstilise teostusega jutte moraal- ja valgustusteemadel. Tüüpiliseks näitajaks on J. Jõgeveri jutustus "Ärkamisel". Algupärase proosa sellisest sisust johtuvalt suureneb ajakirjas ka moraalisisfääri osakaal (1884 - 4,9 %, 1887 - 10,4 %, 1890 - 9,2 %). M. Veske püüdlused "Oma Maa" sisu suhtes sarnanevad suuresti Kreutzwaldi taotlustele "Ma-ilm ja mõnda..." puhul, kuid kui Kreutzwald

---

¹⁹ "Oma Maa" 1884, nr. 1, lk. 1.

²⁰ "Linda" 1888, nr. 10, lk. 416.

di ajakirjas kujuneb teadusesfääri osatähtsus tõepoolest valdavaks (40,8 %), siis "Oma Maa" veergudel on see palju tagasihoidlikum ning näitab isegi langustendentsi (1884 - 27,9%, 1887 - 15,0 %, 1890 - 10,7 %).

Ajajärgule tüüpiliseks kujuneb ajakirja "Linda" käekäik, mille Lilli Suburg asutas julgete, tollal naiste hariduses lausa mässuliste üleskutsetega: "... See on vabaduse koidu sära, mis meie vaimusi rõõmu pärast värisema paneb! Kas pole tõsi, mu suguõed? - Noh, on see tõsi, siis tõuske ka mehiselt ülesse ja pange käed tugevaste, vahvaste adra külge, et põld põhjani küntud, umbrohust puhastud, tubliste rammunud ja õiigeste väljadesse ärajautud saaks, et vaimuvilja küli lopsakalt kaevama, tuumakalt vallmima, tuhandi korra edasi seemendama võiks hakata!"²¹

Emantsipatsiooni vaimust on kandud ajakirja kogu esimese aastakäigu temaatika. Hariduseteema on küllalt tähtsal kohal (12,2 %) koos teda edestava kodu ja perekonna teemaga (21,6 %). Kõige enam on "Linda" aga siiski ruumi andnud ilukirjandusele (31,5 %), mille osatähtsus hiljem ja uute toimetajate (alates 1894. a. H. Prants ja 1897. a. A. Jürgenstein) ametisse asudes stabiliseerub (1891 - 36,3 %; 1896 - 10,7 %; 1900 - 28,4 %) "Linda" kui eeldatavalt naisteajakirja olulise temaatika - kodu ja perekond - järkjärgulise vähenemisega (1887 - 21,6 %; 1891 - 11,9 %; 1896 - 10,7 %; 1900 - 7,2 %). Ka hariduse teemat käsitletakse üha vähem ja seejärel üsna stabiilselt mitte eriti rohkem kui näiteks "Meelejahutajas" (vrd. "Linda" 1888 - 12,2 %; 1891 - 8,1 %; 1896 - 10,7 %; 1900 - 7,2 %; "Meelejahutaja" 1879 - 6,8 %; 1882 - 6,9 %; 1887 - 8,2 %). Küll aga on "Lindas" (juba MEESTE toimetatud ajakirjas!) järsult täheldatav teadussfääri osatähtsuse tõus (1888 - 6,2 %; 1891 - 5,2 %; 1896 - 12,9 %, 1900 - 10 %). 1900. aasta "Linda" on sisult juba õige kirju (ilukirjandus - 28,4 %, moraal - 13,2 %; teadus - 10,9 %; riik ja poliitika - 9,5 %; haridus - 8,5 %; kodu ja perekond alles 6. kohal - 7,2 %). Niisiis kinnitavad analüüsi andmed ilmekalt juba varem ajakirjanduse ajaloo uurijate poolt avalda-

---

²¹ "Linda" 1887, nr. 1, lk. 2.

tud seisukohta, et Suburgi mässumeelsed mõtted olid meie lugejale varasõd ning ajakirja toimetus pidi objektiivsetel põhjustel oma esialgsetest seisukohtadest taganema.²² Nime- tades "Linda" tervikuna esimeseks eesti naiste ajakirjaks, vahetame paraku tegeliku ideaalse, ajakirja sisu tema esi- mese toimetaja soovide vastu, sest tegelikult esindas ka "Linda" XIX sajandi lõpule tüüpilist eestikeelset ajakirja. Eriti hästi ilmneb "Linda" universaalsus tema sisu kõrvuta- misel K. A. Hermann'i ajakirjaga "Laulu ja mängu leht", mille kõigis analüüsitud aastakäikudes seisab ülekaalukalt esiko- hal tõepoolest, vastavalt toimetaja püüdlustele (vt. ajakir- ja tiitellehel: kuukiri Eesti muusika edendamiseks) muusika: 1885 - 54 %; 1888 - 34,3 %; 1891 - 19,8 %; 1894 - 20,4 %; 1897 - 44,5 %; keskmised pallid vastavalt 2,6; 1,9; 1,6; 1,6 ja 2,6. Üheski teises vaadeldud perioodi ajakirjas ei ulatu muusikafääri esinemisnäitajad nii kõrgele. Võimalikest tee- madest pole ajakirjas käsitlemist leidnud sugugi mitte kõik - täielikult puudub majandus, kaubandus, transport, minimaalne on kodu ja perekonna teema käsitlemine. Järelikult on tege- mist esimese eestikeelse spetsialiseeritud muusikaajakirjaga, mille taolist tänapäeva eesti ajakirjandusest kahjuks ei leia ("Laulu ja mängu lehest" lähemalt tagapool).

Ent "Laulu ja mängu leht" oma spetsialiseerituses jääb erandiks XIX sajandi teise poole universaalse sisuga ajakir- jade seas, mille tüüpilisemaks ja täiuslikumaks esindajaks saab vaadeldava perioodi viimane väljaanne "Rahva Lõbu-leht", kes juba teadlikult järgib universaalsuse põhimõtet oma ala- pealkirjas "Eesti perekundlik jutu-, teaduse- ja võiduse-aja- kiri ning ka programmkirjutises "Nüüdse aja vaimust": "... Üks tahab ühte, teine teist õpetust, mis temale elus kasu saa- dab. Selle pärast on see kiri kõige kasulisem, mis paljudest asjadest jutustab."²³ Ajakirja analüüsi koondtabelis on täi- detud kõik lahtrid, s. t. mingil määral käsitletakse ajakir- jas kõiki teemasid, kusjuures erinevused nende esinemissage-

²² Vt.: A. U n d l a - P õ l d m ä e, Lilli Suburg ja tema ajakiri "Linda". "Keel ja Kirjandus" 1966, nr. 9, lk. 537.

²³ "Rahva Lõbu-leht" 1898, nr. 1, lk. 1.

duate näitajates pole eriti suured (1898. aastal on esikohal silmapaistvate isikute teema - keskmine pall 0,77, järgneb algupärane proosa - 0,72, perekondlikud suhted - 0,71, tõlkeproosa - 0,60, kosmograafia - 0,45; 1900 - algupärane proosa - 0,71, silmapaistvad isikud - 0,68, nali - 0,67, tõlkeproosa - 0,64, haridus - 0,58 jne. Mõlemas vaadeldud aastakäigus on ülekaalukalt esikohal ilukirjanduse sfäär (1898 - 44,0 %; 1900 - 39,9 %), järgneb teadussfäär vastavalt 16,3 % ja 10,5 %, kodu ja perekond - 14,9 % ja 8,0 %, moraal - 10,2 % ja 7,5 %. Sisuliselt väärib eriti hindamist "Rahva Lõbu-leht" osa marksistlike ideede levitamisel alates J.L.Jürgensi toimetajaks asumisest 1899. aastal pärast K. A. Hermannit. Aktiivsete kaastöölistena esinevad toimetaja J.L.Jürgensi kõrval M. Martna, R. Aavakivi jt., kes kõik töid ajakirja oma maailmavaatelised tõekspidamised, omandatud põhiliselt Tartu üliõpilaste sotsiaal-demokraatlikus ringis.²⁴ 1900. aasta "Rahva Lõbu-leht" on tähelepanuväärne õige mitme kirjutise poolt. R. Aavakivi "Pääaju ja vaimu-omadused" (nr. 1 - 3, lk. 8 - 176) käsitleb inimese vaimset tegevust materialistlikust seisukohast. Sama autori kirjutis "Darwini õpetus ja tema eesti sugust vastased" (nr. 11, lk. 655 - 665) on kirjutatud ümber lükkamaks idealistlike ja klerikaalsete ringkondade rünnakut, mille oli esile kutsunud esimene kirjutis. Esmakordselt vaatles eesti kodanlust kui klassi M. Martna oma artiklis "Eesti kodaniku klassi elu-jõuad" (nr. 12). Nii kirjutab "Rahva Lõbu-leht" eestikeelsete ajakirjade hulgas sisult siiski juba uut kvaliteeti, sekkudes enam kui ükski varasem eesti ajakiri ühiskondliku elu aktuaalsetesse probleemidesse.

Ajakirjade sisus peegelduvaid FUNKTSIOONITAOLUSI jälgides ilmneb, et perioodi kahes esimeses väljaandes - "Lühikesee õppetuses", eriti aga "Leiwakorvikeses" on ülekaalukalt (vastavalt 35,5 % ja 75,3 %) esikohal didaktilis-normatiivne funktsioon. Väljaandes "Tallinna kodaniko ramat ..." on peaaegu võrdselt esindatud integreeriv, üldisi väärtusi

²⁴ Vt.: Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil. Toim. L. Brutus, L. Loone. Tallinn, 1958, lk. 293 - 297. T. K a r j a h ä r m, Haritlaskonnast 1905.-1907. aasta revolutsioonis Eestis. "Looming" 1975, nr. 12, lk. 2059.

loov (25,8 %), informatiivne (24,7 %) ja publitsistlik (23,5%) funktsioon. Andis ju Russowi-Petenbergi väljaanne selkõige teateid Krimmi sõja käigust, väärtustades eriti sõdivate vene soldatite kõrget moraali ja kirjeldades sõjasündmusi tähelepanuväärse publitsistlikkusega. Funktsioonitaotluatelt moodustavadki nimetatud kolm väljaannet erandi teistest vaadeldud ajakirjadest. Kreutzwaldi ajakirjas tõuseb esiplaanile hariv, silmaringi laiendav funktsioon (tervelt 60,9 %), mis jääb põhiliseks ka järgnevates ajakirjades. See asjaolu kinnitab veelgi XIX sajandi teise poole eestikeelsete ajakirjade entsüklopeedilist sisu, püüet jagada teadmisi peaaegu kõikvõimalikel teemadel, sest üldeesmärgiks oli ju, nagu kirjutati Suburgi ajakirjas "Linda": "... valgust, valgust, valgust nõudkem, valgust Eesti õuesse!"²⁵ Ilmselt väljendub ajakirjade sisu sellises funktsioonitaotluses ajastu vaim. Kui eesti soost lihtrahvale oli sajandi lõpul veel peaaegu kättesaamatu nii kesk- kui kõrgharidus (ligi 900 000 talupojast oli kõrgkooli jõudnud ainult 175 - 0,02 % ja keskkooli 2946 - 0,33 %), oli edusamme tehtud alghariduses, laialt oli levinud kirjaoskus.²⁶ Haridus, laiemas mõttes teadmiste omandamine oli ja jäi ideaaliks, mida propageerisid ka perioodi eestikeelsed ajakirjad.

Hariva funktsiooni kõrval on küllalt tähtis koht, olenevalt ajakirjast, väikeste varieeringutega kas meelelahutuslikul, informatiivsel või kultuuriväärtusi transleerival funktsioonil. Eesti ajakirjade arengu pooleteise sajandi jooksul ilmneb selgelt järgmine tendents. Oluliselt väheneb, peaaegu kaob otsene didaktika (vrd. "Lühiline õppetus" - 35,5 %; "Leiwakorwikenne" - 75,3 %; "Rahva Lõbu-leht" 1898 vaid 2,5%, 1900 - 2,4 %). Kesksel kohal oleva hariva funktsiooni kõrval suureneb aga publitsistliku funktsiooni osakaal (näit. "Lühike õppetus" - 3,7 %; "Linda" 1900 - 22,6 %; "Rahva Lõbu-leht" 1898 - 10,4 %; 1900 - 16,1 %).

Huvitav on jälgida muutusi AUTORI SUHTUMISES esitatavasse. Vaadeldud perioodi kahes esimeses väljaandes - "Lüh-

²⁵ "Linda" 1887, nr. 1, lk. 1.

²⁶ Vt.: T. K a r j a h ä r m, op. cit., lk. 2058 - 2059.

hike õppetuse" ja "Leiwakorwikenne" on valdavalt ülekaalus (vastavalt 60,6 % ja 43,5 %) autori eneseväljenduslik suhtumine, mina-sina tasand. "Lühhikese õppetuse" "tükki" alustab Wilde näiteks usaldusliku pöördumisega: "Armas söbber!", ning on oma nõuannetes alati lugejaga sinasuhetes, pihtides: "...mul on wessi silmas, kui ma so peale mõtlen...", "...ma tahhan sind õppetada...", "...ma pean sind maenitsema kui sa eksid..." jne. Et väga rasketes tingimustes (pärisorise lugeja madal haridustase jms.) alustatud ettevõtmist kohe alguses mitte täiesti lootusetuks arvata, pidi väljaandja jõudma lugejale, s. t. tänapäeva ajakirjandusteooria mõistes kolmnurga objekt - autor - lugeja²⁷ ühele küljele võimalikult lähedale, selgitama talle lihtsate väljendusvahenditega oma eesmärgi. Lugeja usalduse võitmise üks põhilisi vahendeid on eesti ajakirjanduse algusperioodil esitatava ülesehitus vestluseksena. Lugeja mõjustamise tegureist on lähedus sellises vormis esiplaanil veel ka Kreutzwaldi ajakirjas "Ma-ilm ja mõnda...", mida iseloomustavad rohked autoripoolsed pöördumised ("armas lugeja!", "hea lugeja!", "vaata imet!", "pane nüüd teraselt tähele!", "oh mis ime!" jne.) Ent eneseväljenduslikusele lisanduvad Kreutzwaldi väljaandes kommentaarid, eesti lugejale geograafiliselt, ajaliliselt või sisuliselt kauge materjali sidumine kohaliku olustikuga, sellest paralleelide leidmine. Nii võrreldakse vaalaskala silmi härja omadega, sebra sarnaneb kasvult tavalise hobusega, leopard on saaki valvemas kui kodune koer, kasvav bambus näeb välja nagu "Kallewi poea kaerawihk", "lõnga sarnatsed pikkad tükkid /---/ on kuulsad makkaronid" jne. Seetõttu kujunebki Kreutzwaldi ajakirjas valdavaks autori kommenteeriv suhtumine - 54,1 %, selle kõrval objektiivne, neutraalne esituslaad - 23,7 %, eneseväljenduslik - 22,7 %. Vastavalt didaktilis-normatiivse ja utilitaarse funktsiooni vähenemisele, informatiivse ja publitsistliku funktsiooni osatähtsuse järkjärgulisele suurenemisele väheneb vaadeldud ajakirjades autori eneseväljenduslik suhtumine ("Meelejahutaja" 1887 - 21,7 %; "Oma Maa" 1890 -

---

²⁷ Vt.: J. P e e g e l , Ajalehežanrid. Kogumikus: Aja-leht. Tartu, 1968, lk. 87 jj.

24,1 %; "Laulu ja mängu leht" 1897 - 17,9 %; "Linda" 1900 - 16,8 %, "Rahva Lõbu-leht" 1900 - 12,1 %). Ent eeldatavat kommenteeriva suhtumise vähenemist objektiivsuse kasuka ei saa analüüsi andmete põhjal siiski täheldada, möödunud sajandi lõpu AJAKIRJADE puhul vähemalt mitte. Vaatamata informatiivsete ja publitsistlike artiklite arvu suurenemisele jääb autorisuhtumises kommentaararv esiplaanile ("Laulu ja mängu leht" 1886 - kommentaararv 44,9 %, objektiivsus 40,9 %; "Linda" 1887 vastavalt 37,5 % ja 33,1 %). Ka lihtsate sõnumite puhul ei jõua ajakirjad tihtipeale täiesti objektiivse esituslaadini, pakkudes kõige kuivematki informatsiooni sageli ikka läbi hinnangulise suhtumise, piltlike võrdluste ja intiiemsema tooniga pöördumiste:

"Ajalehtede arv, mis ühes aastaa ilmuvad, loetakse nüüd ju 12,000 miljoni tüki pääle. Nende lehtedega võiks maatuiki katta, mis üle 30,000 ruutversta auur on, ja kihti laotud saaka neist 40,000 sülda kõrge riit. Saaks nad kõik ühe masina all trükitud, kestaks trükkimine 333 aatat. - Lugeja, kas tuleb aukartus pääle ajalehtede määra ees?"²⁸

"Richard Wagneri auustamine läheb Sakaa maal mõnes kohas juba liiaks. Nõnda on näituseks Dresdenis Sakseni kuninglikus teatris 56 korda Wagneri tükka mängitud, kuna iga teise suurema helilooja töösid ikka enamasti vähem kui 10 korda mullu on mängitud. Ilus on, kui prohvet isamaal armas, aga liiale ärgu aetagu seda ka mitte."²⁹

"Bulgarias on pidupäewad seljataga - hää oleks, kui päevalu tagajärjeks ei tuleks, mis kahjuks sarnastel loodel hõlpsasti sünnib. Süües kasvab tihti aõõgi-isu, ja Bulgaria meeatel näib hari viimsete sündmuste läbi palju paisunud olema, sest juttu aetakae, et Bulgariat vaja olla kuningriigiks teha. Asi pole aga nii kerge teha kui rääkida."³⁰

Niie eneseväljendusliku suhtumise vähenemiselt neutraalsuse poole on siiski toimunud. See aga on tendents per-

28 "Linda" 1896, nr. 47, lk. 719.

29 "Laulu ja mängu leht" 1891, nr 1, lk. 6.

30 "Linda" 1896, nr. 7, lk. 84.

sonaalsueelt impersonaalsusele, mis tähendab ühtlasi ajakirjanduse (siin: ajakirjade) eemaldumist oma eelkäijast - raamatust - ja seega kirjandusest üldse. Sellises tendentsis tervikuna ja autori suhtumiste ülal kirjeldataud muutustes on ajendiks eelkõige muudatused ajakirjade toimetuste struktuuris.

Kõige vanemad eestikeelsed ajakirjad kujutavad endast sõna tõsisest mõttes ühe või kahe mehe loomingut "Lühike õppetud" P. E. Wilde sulest jšudis lugejani koostöös A. W. Hupeliga ainult kui tõlkijaga,³¹ "Ma-ilm ja mõnda" pani otsast lõpuni kokku Pr. R. Kreutzwald, kasutades saksakeelseid eeskujusid,³² "Tallinna koddanike ramat..." kaks numbrit on koostanud J. Petenberg, ülejäanud P. N. Russow³³ jne.

Alates "Meelejahutajast" võime aga eestikeelsete ajakirjade puhul rääkida ka kaastöolistest ning toimetuse püüdest lugejaga, s. t. potentsiaalse kaastöolisega vahetult kontakti leida. Viimast eesmärki teenib näiteks postkasti-rubriik "Meelejahutajas", kus jagatakse kirjavastuseid ning antakse nõu kirjutamiseks. Kaastöoliste arvu suurenemisest annavad tunnistust sellekohased teadaandmised "Linda", "Laulu ja mängu lehe" ning "Rahva Lõbu-lehe" veergudelgi:

"Laulu ja mängu leht on vaheajal ka tublisid ning asjatundjaid kaastöölisi leidnud. Nende seas on Eestlaste kõige paremad laululoojad..."³⁴

"... siis on sellegi pärast veel iga Eesti ajalehe ümber terve salk inimesi, kes oma töö eest mingisugust vaevapalka ei saa ja saada ei tahagi..."³⁵

"Rõõmuga võime ütelda, et selles püüdmisses meid hulk vanemaid ja nooremaid teaduse mehi avitamas on... /---/ Meie teame, et neil rõõm on, sellest rahvale jutustada, mida nad

---

³¹ Vt.: J. P e e g e l, Veel Peter Ernst Wildest ja teme ajakirjast "Lühike õppetud". "Keel ja Kirjandus" 1975, nr. 7.

³² Vt.: L. T o h v e r, op. cit., lk. 129.

³³ Vt.: J. P e e g e l, op. cit. (1966), lk. 116.

³⁴ "Laulu ja mängu leht" 1885, nr. 1, lk. 1.

³⁵ "Linda" 1896, nr. 4, lk. 63.

ise vaimustusega omandanud, nii et meie lugejad elustavat ja karastavat teaduslist vaimutoitu "Rahva lõbu-lehest" saavad leidma."³⁶

TOIMETAJAD pühendavad oma isiku tutvustamisele ajakirjas tõsist tähelepanu. K. A. Hermann juhatab oma eluloo "Laulu ja mängu lehe" veergudel sisse järgmise ilukõnega: "Ma tulen ju selles lehes nii väga tihti oma tööga lugejate silma ette, et see ime ei ole, kui ma ka oma nägu lugejatele näitan. Sõber annab sõbrale oma pildi. "Laulu ja mängu lehe" lugejad armastavad kõik muusikat ja on selle pärast ka selle lehe toimetaja sõbrad, ning ma palun neid minu pilti lahkesti vastu võtta. Ka mõned read oma elust lisan siia juurde."³⁷

Ka üldisemat laadi, oma ajakirja eesmärke ja sihte valgustavates programmartiklites ei saa toimetaja enamasti hakka ilma isikliku mina rõhutamiseta. Selle kõrval jäävad aga ajakirja kaastöölised paratamatult varju, neid ei tutvustata ja põgus toimetajapoolne tänu väljendub sageli vaid umbisikuliselt.

"Oma Maa" ametlikuks toimetajaks saab pärast K. Veske lahkumist H. Treffner, tegelikult aga lasub toimetajatöö J. Jõgeveri õlgadel.³⁸ Paljud kaastöölised peituvad varjunimede, pseudo- ja krüptonüümide taha. Vaid peale vaadeldavate ajakirjade ka muid lisaaallikaid kasutades on võimalik tuvastada möödunud sajandi teise poole ajakirjade tähtsamaid kaastöölisi, kelle nimed on jäänud meie kultuurilukku püsima: J. Tamm, M. Kampmann, E. Luiga, J. Jõgever, A. Rõnnit, P. Kuhlbars, M. Pödder, J. Bergmann, R. Aavakivi, M. Martna, heliloojad M. Härma, J. Kappel, A. Läte jt.

Ajakirjade analüüsi andmed näitavad, et 1879. aasta "Meelejahutajas" moodustab allkirjastatud artiklite osa 41,4 % aastakäigu artiklitest, 1882. aastal - 22,0 %, 1887. aastal - 47,0 %. "Laulu ja mängu lehe" puhul on need protsendid järgmised: 1885/86 - 10,2 %; 1888 - 22,3 %; 1891 - 28,3 %;

³⁶ "Rahva lõbu-leht" 1899, nr. 10, lk. 218.

³⁷ "Laulu ja mängu leht" 1888, nr. 12, lk. 89.

³⁸ Vt.: H. S a a r i, "Oma Maa" päevilt. Katkendeid J. Jõgeveri päevikust. "Keel ja Kirjandus" 1960, nr. 6, lk. 364 jj.

1894 - 18,5 %; 1897 - 18,4 %. "Oma Maa": 1884 - 57,5 %; 1887 - 42,8 %; 1890 - 42,2 %. "Linda": 1887 - 23,1 %; 1891 - 25,5%; 1896 - 35,8 %. "Rahva Lõbu-leht": 1898 - 37,0 %; 1900 - 68,0%.

Kaastõeliste võrgu laienemine toob ühelt poolt kaasa toimetajatõõ mõningase kergenemise, teisalt aga viib väljaande mingil määral ühe mehe (toimetaja) kontrolli alt välja ning muude tegurite kõrval süvendab kääre toimetaja taotluste - püüdluste ning ajakirja tegeliku sisu vahel. Ehkki toimetaja enam ei kirjuta ajakirja algusest lõpuni üksinda valmis, jääb tema kultuuriline ja ideoloogiline isiksus väljaannet ilmes-tama. Pealegi, toetudes Suburgi märkusele "Lindas": "Need kirjatükid, millede all mitte nime ei seisa, on väljaandja enesest kirjutatud"³⁹ ning laiendades seda teistelegi vaa-deldud väljaannetele, jääb toimetaja osa ajakirja sisu ku-jundamisel ikkagi tõenäoliselt väga suureks. Kui siinjuures arvestada lisaks kõiki muid, näiliselt ajakirja sisu väli-seid muresid, millest toimetaja pidi jagu saama - kitsadsen-suuriolud,⁴⁰ lugejate vähesus, pigem majanduslik kahju kui kasu ajakirja väljaandmisel - siis on toimetajad kahtlema-ta suured entusiastid. Seda tunnistavad nad isegi. K. A. Her-mann väljendab oma kredo sõnades: "Mina luban, niikaua kuni ma elan ja hingan, täielises ja palavas armastuses ja vanku-mata ustavuses ja truuduses oma kallist Eesti rahvast jaisa-maad teenida."⁴¹ J. Jõgever pihib seoses "Oma Maaga": "... ai-nult endale elada ma ei oska, võin elada ainult nii, et ka teistele abiks olen. Seda ma saan kõige paremini siis, kui kui annan lehte välja..."⁴² "Lindat" sisse juhatades tunnis-tab Suburg: "Iialgi pole ma seda tunda saanud, mis üksinda iseenelele elamine tähendab. /---/ Sellepärast lubage, et: ka teile sellest aega mööda ärajagada tohin, mis omale elu-teel vaimu varast kokku korjanud olen."⁴³

³⁹ "Linda" 1887, nr. 1, lk. 4.

⁴⁰ Vt.: S. I s s a k o v, Tsaarivalitsuse tsensuuri-politikast eesti ajakirjanduse suhtes 19. sajandi teisel pool-lel. Rmt.: Läbi kahe sajandi, lk. 108 jj.

⁴¹ H. H e l m, Lühike eesti ajakirjanduse ajalugu. Tar-tu, 1936, lk. 63.

⁴² H. S a a r i, op. cit., lk. 368.

⁴³ "Linda" 1887, nr. 1, lk. 35.

Entusiasmil oli aga napilt liitlasi. Ei juhtunud sedagi, millest Suburg unistas: "...vaimustavad tänu kirjad hakkavad kui pääsukesed kevadet ette kuulutades toimetusse kokku lendama..."⁴⁴ Toimetajaile sai pärast ajakirjade ilmumise lõppemist (peapõhjuseks ikka lugejate vähesus ja sellest tingitud majanduslikud raskused) osaks kibestumus. Tagantjärele aga pole ajakirjade mõju ja kasutegur hinnatav üksnes tollaste väikeste tiraažide ning lugejate vähese arvu põhjal. Aastakäikudesse köidetuna on väljaannete eluiga sageli kestnud üle ühe inimpõlve. Selline õnnelik saatus on saanud osaks näiteks Kreutzwaldi ajakirjale "Ma-ilm ja mõnda...", mis on olnud lugemisvaraks praegusegi vanema põlve inimestele nende noorusajal (kordustrükid esimesest vihust aastal 1855, teisest 1867 ja kolmandast 1869).⁴⁵

X X
X

Bestikeelne ajakiri, sündinud 1766. aastal tõlkelise ühemeheväljaandena, kujuneb XIX sajandi lõpul tüüpiliseks entsüklopeedilise sisuga universaalseks perekonnväljaandeks hariva, silmaringi laiendava põhifunktsiooniga, tehes alles esimesi katseid aktuaalsetesse ühiskondlik-poliitilistesse probleemidesse sekkumisel. Autorid (esimeste ajakirjade puhul enamasti toimetaja-väljaandja ise, hiljem ka kaastöölised) jõuavad didaktikalt ja eneseväljenduslikult suhtumiselt objektiivsuseni suhtumises ja eesmärgini võimalikult palju pakkuda harivat, silmaringi laiendavat, taotledes siiski võimalikku lähedust lugejaga põhiliselt kommenteeriva suhtumislaidi kaudu. Toimetajad oma püüdlustes säilitavad tüüpilise rahvaalgustusliku hoiaku ja valgustajate usu, et rahva hariduse arendamine on peamine nende elu muutmises. Nii selles kui ka hoidumises teravate poliitiliste probleemide käsitlemisest jäävad meie ajakirjad maha sama perioodi ajalehtedest, eriti nende silmapaistvast esindajast "Sakalast" mning tema toimetajast C. R. Jakobsonist,

⁴⁴ "Linda" 1887, nr. 3, lk. 82.

⁴⁵ Fr. R. Kreutzwaldi kirjjavahetus IV. Tallinn, 1959, lk. 232.

kee oma ajakirjanikutegevusega tõestas, et kultuuri arendamine pole võimalik vastavate sotsiaalsate ja poliitiliste tingimusteta.⁴⁶

2. Üks lõik Fr. R. Kreutzwaldi ajakirjanikutööst

"Need, kee tännini Ma-rahwale kirjotasid - kui õnsa Masingi ja arwast mõne teise nende ulgast wälja wõttame - ei julgend ial kaugemale minna, kui rahwa lapse põlw ullatas, egga tulnud kellegile tänapäewani mele, et laps, kui wane-maka ja tuggewamaks läinud ja jubba ambaid suhho sanud, ka pima kõrwas kõwwemat toitu peab sama, kui ta kidduriks ja kõhhetumaks ei pea minema. Kudda lapsest muido ial mees saaks!" (Ma-ilm ja mõnda mis seal sees leida on, II, 1848, Mahha kukkunud pilwetükkid, lk. 62).

Nõnda kirjutas Fr. R. Kreutzwald novembris 1848, avaldades nende sõnadega ühtlasi enese kui väljaande "Ma-ilm ja mõnda..." toimetaja kredo. Viidates väljaande eessõnas O. W. Masingu harivale publitsistikale ja seda mõneti eeskujuks võttes, seadis Kreutzwald oma ajakirjale ometi hoopis lalema programmi, mis kujunes sihipärasemaks ja muidugi ka ideeliselt kõrgemaks. Tänapäeval, eesti ajakirjanduse ajaloo seisukohast hinnates seostame Kreutzwaldi toimetatud ajakirja lahutamatult sõnaga ESIMENE: esimene eestikeelne pildiajakiri, esimene eestikeelne populaarteaduslik ajakiri, mis tõi eestlasest talupoja koju (või vähemalt püüdis tuua) lühikest õpetust maailmast, tutvustas mõnesuguseid elajaid ja võõraid maid, rääkis kunstlikest tööddest ja andis tululikke õpetusi. Nende nelja rubriigi kaudu (I - Lühhikene õppetetus Ma-ilmast, II - Mõnesuggusest Ellajadest ja võerast maadest, III - Kunstlikud tööd, IV - Tullolikud õppetused) võis eestlane aastail 1848 - 1849 esmakordselt oma emakeeles nii põhjalikult lugeda Maast ja Päikesest, Kuust, rändavatest ja sabaga tähtedest; leopardidest, lõvidest (lõu-

---

⁴⁶ Vt. näit.: E. J a n s e n , Sissejuhatuseks. Kogumikus: C. R. Jakobsoni "Sakala" ja eesti ajakirjanduse teed. Koost. E. Jansen ja J. Peegel. Tallinn, 1979, lk. 7 jj.

koertest), kondorist, paradisiilindudest, peelikanist, vaalaskalast, laamast ehk kaameli-kitsest, koprast, hüäänist, tiigrist, seebrast; asjatundlike kirjelduste abil võis ta pühenduda raamatutrükkimise, paberi valmistamise, kirjakirjutamise saladustesse; ta teadvusse jõudsid tehnikaimed - aurulaev, auruvanker, raudtee ja telegraaf; ta võis ajakirja veergudel rännata fantastiliselt kaugetes paikades: Roomas ja Pariisis, eskimote ja laplaste juures, Londonis ja Islandi saarel; ta võis imetleda Stefani kirikut Viini linnas ja süüa koos itaallastega "lõnga sarnatseid pikki tükkisi" - makarone - Neapeli (Naapoli) linnas; ta sai otse hädavaljalikke juhatusi vetteuppunud, "külma kohmetand", vingusurnud ja välgust rabatud inimeste elusse aitamiseks. Vaevalt oleks ajakirja väga rikkalikule temaatikale juurde lisade kajastamata ainevalda, mis valgustuslikust aspektist omaks juba peale nimetatute olulist tähtsust.

Muidugi polnud Kreutzwald kõike ajakirjas silmaringi laiendamiseks pakutut kaugeltki mitte oma silmaga näinud. Kuidas ta ajakirja sisustamiseks abi sai, sellest on juttu väljaande eessõnas:

"Targem rahvas on oma teadmisi teistele õppetuseks igas arritud rahwa keles ni palju kokko pannud, et meie päiivil ramato wälja andjal suremat waewa ei. olle, kui selle märato koggo ulgast sedda wälja wallitseda, mis süda imustab" (MM, I, lk. 2).

"Määratu kogu" hulgast on toimetaja jäänud peatuma põhiliselt kahel saksakeelsel väljaandel: Joh. Peter Hebeli (1760 - 1826) rahvaraamatul "Schatzkästlein des rheinischen Hausfreunds" ("Reini majasõbra aardelaegas", Leipzig 1811) ja ühel esimestest saksakeelsetest pildiajakirjadest "Das Pfennig-Magazine" ("Pennimagasin"), mis hakkas ilmuma 1833. aastal inglise samalaadilise "Penny-Magazine'i" eeskujul. Kuid nimetatud eeskujusid pole pruugitud sugugi sõnasõnalises tõlkes. Ehk nad küll moodustavad "Ma-ilm ja mõnda..." üldmahust ühe kolmandiku (vt. L. Tohver, Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist, Tartu 1932), on nad mugandatud EESTI oludele ja täiendatud originaalsete vahekiilungitega. Seetõttu võib "Ma-ilma ja mõnda..." vaadata kui esi-

meet omalaadset ajakirja EESTI ajakirjade ajaloos, ajakirja toimetajat Pr. R. Kreutzwaldi aga kui toimetajat-autorit-publitsisti-ajakirjanikku. Kreutzwaldi kirjavahetuse, arhiivandmete, eelkõige aga ajakirjas avaldatu stiili ja kirjutuslaadi põhjal võib väita, et ei ajakirja ilmumise eba-regulaarsus ega lühiaegsus (ilmus kokku viis annet: I ja II 1848. a., ülejäänud kolm 1849) polnud tingitud toimetaja kidasulest ega oskamatuses tema käsutuses olevaid fakteeeskujusid vahendada. Küllap olid ajakirja seisvajäämisel muud põhjused - eelkõige see, et tolleaegse eestlase silmaring oli kui lukuauk, millesse korruga kuidagi ei tahtnud mahtuda Pariis ja London, Rooma ja Naapol; et kuiv, kauge ja kange tundus ka see, mis toimetaja sule läbi hoole ja armastusega ometi maksimaalselt lähedaseks oli püütud muuta. Esimese eestikeelse aimeajakirja väärtus on läbi aegade järjest tõusnud. Eesti ajakirjanduse ajaloos on Kreutzwald-ajakirjanik sama tähelepanu vääriv, ehk küll vähem teatud ja tuntud kui Kreutzwald-Lauluisa või Kreutzwald-kirjanik.

Võrreldes ajakirjaga tänapäeva mõistes on "Ma-ilm ja mõnda..." tinglikult ajakirjaks nimetatav, samuti nagu vanim eestikeelne ajakiri "Lühhike õppetus" 1766. aastast. Raamatu ja ajakirja mõistete osaline kattumine ajakirjade sünni perioodil pole omane mitte ainult varasematele eestikeelsetele ajakirjadele. Tendents on täheldatav kogu maailma ajakirjanduse ajaloos. Ajakiri säilitas endas kaua oma eelkäijalt päritud jooni, eriti aga üht neist - personaalsust. Niisama tihedalt kui raamat on seotud autoriga, oli varasem ajakiri seotud tema toimetajaga. Oli ju toimetaja see, kes pani väljaande otsast lõpuni, kaanest kaaneni kokku, esine-des nii tõlkija kui tõlgendaja või autori rollis. Kaastõelised, kelle võrk ajakirjanduse edasistel arenguaastatel järjest suurenes ja sai hoovaks ajakirjade järjest impersonaalsemaks muutumisel, algusperioodil praktiliselt puudusid. Toimetaja vajutas kogu väljaandele pitseri oma kirjutamislaadi ja stiiliga, oma eruditsiooniga, oma oskusega saada lugejale arusaadavaks ja lähedaseks. Teatavasti on kogu ajakirjanduse teooria ja praktika koondatavad kolmnurka OBJEKT (mil-lest kirjutatakse), AUTOR (kes kirjutab, kuidas ta seda

teeb) ja SUBJEKT (lugeja, kelle jaoks kirjutatakse). Kirjutatu efektiivsus, s. t. selle maksimaalne omandamine lugeja poolt, kujunemine veendumuseks lugeja teadvuses on suurim, kui kolmnurga külg objektist lugejani on lühike. Autori taotlus läheneda lugejale maksimaalselt on olnud omane ajakirjandusele tema sünnist saadik.

Kõik ülaltoodu kehtib ka Kreutzwaldi kui toimetaja ja tema väljaande kohta. Vaatamata sellele, et Kreutzwald küll kunagi ei hiilunud erilise rahvamehelikkusega, on läheduse-taotlus tema väljaandes "Ma-ilm ja mõnda..." täiesti ilmne. Väga objektiivselt hindas väljaandja sõttis põldu, kuhu "Ma-ilm ja mõnda..." pidi esimesi seemneid külma: "Teiselt poolt võiks meie õppetuse ramatule enam õigusega sedda süüks anda, et sõnad mõnes kohas kõrgemale lennawad, kui rahwa tiwad kannawad, ja sellepärast raske on mõista; - sesuggune mõtte on kirjutaja enda süddames jubba mittokord tõusnud.." (MM, II, lk. 62). Et sedavõrra rasketes tingimustes alustatud ettevõtmist kohe alguses mitte täiesti lootusetuks arvata, pidi väljaandja jõudma lugejale, s. t. tänapäeva ajakirjandusteooria mõistes kolmnurga ühele küljele, võimalikult lähedale, selgitama talle võimalikult lihtsate väljendusvahenditega oma eesmärgi. Iseloomulikult ajakirjanduse kogu varasemale perioodile on lugeja mõjustamise tegureist LÄHECUS esiplaanil ka Kreutzwaldi ajakirjas, jõudmata küll veel hilisema, Jannseni "Perno Postimehe" rahvaläheduseni, ent olemata mitte ka enam "Lühhikese õppetuse" didaktiline, näpuga näitav moraalilugemine. Küllap mõjutas Kreutzwaldi stiiligi siin osaliselt allikmaterjalidena kasutatu. Polnud ju Joh. Peter Hebeligi rahvaraamatu jutukesed pealetükkivalt õpetlikud, küündides väärtuselt kõrgemale harilikest kalendrisaba juttudest.

Vaatame, kuidas on "Ma-ilm ja mõnda..." toimetaja oma väljaandes läheduse printsiipe järginud.

Elkõige ilmneb selge MINA-SINA-kontakti taotlus lugejaga. Toimetaja (eriti kasutatud tõlgete ja muganduste sissejuhatustes, lõppsõnades ja omapoolsetes vahekiilungites) on püüdnud seada end lugejaga usalduslikku vestlusse, kus tema, jutustaja, annab teada maailmas sündinud ja kaasvest-

lejat eeldatavasti huvitavaist asjust, paludes end kannatlikult ära kuulata ja siiski mitte võtta kuuldot alati puhta kulla või muutumatu tõena:

"Ja kui sõna ja juttustamisse komb iggas kohhas nõnda ei peaks ollema, kudda sina, armas lugeja, sedda asja olleksid rakinud, siis mõtle selle peale, et Jumal igga linnule oma laulu on lonud, ja värblane kõige waewaga ial lauloräästa egga künnilinnu luggu kätte ei saa, ehk tema küll jubba allii pääga munast wälja tulli. Sellepärast pallume enam tuume kui koore peale wadata. Kui toit maitsev, mis seal kausist luggu?" (MM, I, Ees-sõna, lk. 2).

Sagedased ja iseloomulikud on autoripoolsed pöördumised lugeja poole ("armas lugeja", "hea lugeja"), autoripoolsed hüüatused keset teksti ("oh mis ime!", "vaata imet!", "pane teraselt tähele!").

"Armsal luggejal, kes tuttawa mäggede ja puie wahhel omakste jures koddõ istub, ehk õlle toop käes kõrtsi laua tagga pipo tõmbab, on meel wägga rahhul, ja tema ei akka seal õplsast pääajjo mõtlemisega waewama. Aga kui ommiko warra päike waikse illoga tõuseb, siis ei tea sina mitte, kust se tulleb, ja kui kena walguse kera õhto alla werib, siis ei tea sina jälle, kuhho se lähheb ja õ otsani walgust meie silma eest peidab, ja kus salla teeradda möda eddasi käies ta teisel ommikul üllestõusmise paika jälle taggasi jõuab." (MM, I, Ma ja päike, lk. 3).

"Pane tähhele. Nõnda kui üks rätsep, enne kui kangapakku rideks akkab leikama, essiteks kriditükkiga kriipsud ette tõmbab, mis järrele ta käriga leikab, nisamoti pead sina enne kirjutamisse allustust mõttes kõik läbi arwama, mis sa sugulastele ja omastele kodu tahhad kirjutada." (MM, II, Kirja läbi sõnumi andmisest, lk. 64).

"Mõtle isse sedda imet, ühhel pool massinad jookseb tõrrest weddel kõrt sisse, mis teisel pool otsast trulli ümber mässitud kui walmis paber wälja tulleb, kuhho peale - kui oskad - kohhe wõis kirjutada!" (MM, IV, Pabberiteggemise massin, lk. 121).

"Üheteistkümmemaks küsime: mis toimetamist kuul taewa külles on? Kostmine: seddasamma mis Ma-kerral. Tema walgus-

tab oma lahke tassase, päikese käest laenatud walgusega meie pimedad ööd ja watab kudda meie päikesse selja tagga ellame. Tema on kõigist taewa tähtedest meie liggem naber ja essimene kalendriteggija ja kõige kõrgem öwahtide pealik, kes iggal aeal platsis kui teised maggawad; pealegi weikes linnades ja küllades kenaks latterniks, mis ei õlli egga künnalt meie käest ial ei küsi " (MM, II, Ku, lk. 35).

Väljaande kirjutiste väga lai geograafiline haare ja eestlasest talupojale veel tundmatute kaugete maade ning võõraste loomade tutvustamine nõudis väljaandjalt selle geograafiliselt, ajalisel või sisuliselt kauge materjali kättesaadavamaks tegemist. Peale eeskujuväljaannetest kasutatud illustratsioonide, kust oli võimalik saada ettekujutust ennenägematuist krokodillidest, sebradest, madudest, lõvidest, kondoritest, on toimetaja kasutanud lähendavat võtet ka tekstides endis, kõrvutades kaugeid ja eksootilisi elajaid näiteks koduste koerte, hobuste või mõne muu loomaga:

"Wallaskalla kehha jämedus on 40 kunni 50 jalga, agga tema silmad ei olle suuremad kui ärja silmad " (MM, III, Wallaskalla ja tema püüd, lk. 73).

"Tema mustad, illosad, selged silmad watawad nii lahkelt kartmata ja rahholikul kombel inimese peale; pä on obbosewarsa pä sarnane, agga kõrwad enam lojukse värki." (MM, IV, Lama ehk Kameli-Kits, lk. 101).

"Tsebra ellab mitmes kohhas lõunapool Ahwrikas, Hälotuse eesmäil, Kongo ja Angola maakonnas ja teistes paikades. Tema on obbose suggust ja kehhapoolt iggapiddi obbose värki lodud " (MM, V, Tsebra, lk. 149).

"Kui tema saki walwamas, eidab ta koera wisi kõhhuli mahha, pä pikkali sirrutud essimese käppade wahhel, silmad üllespole kånatud " (MM, I, Lõupard saki walwamas, lk. 8).

"Lõupard tungib kui karro kohhe oma waenlase peale, ja ei anna armo " (MM, I, Lõupard saki walwamas, lk. 9).

"Tema surusest ja rammost rägiti imelikko tükkisi. Kotkas piddi wassikaga küüsis ni sama kergelt ülles lendma, kui meie kana kull toma poega " (MM, I, Kondor, lk. 19).

Kreutzwaldi-folkloristi kätt on aimata-tunda võrdlustes, milles Kalevipoega on peetud rahvale sedavõrd teada ku-

juks, et teda kõrvutatakse tundmatute nähtuste ja asjadega:

"Wallaskalla oimud on tähhelepanemise väärt ja opis issekombel lodud, kui mu kalla oimud: nemad on sure Kallewipoea käppa ehk käewarre sarnatsed." (MM, III, Wallaskalla ja tema püüd, lk. 73).

"Kaswaw Bambus näiab otsego püstipandud suur Kallewipoea kaerawihk wälja, kuda pildi peal nähha" (MM, V, Bambusepilliroog, lk. 134).

"Sedda kuulsat kirrikut annab meie pilt nähha, nipaljo kui pissokese ruumis wõimalik sesuggust asja ülles näidata. Pilt näitab kirrikut sealt külle pealt, kust suur uks sisse käib. Ja tõeste! - jubba selle pildikese läbbi tõuseb kirriko surus ning kõrgus meie silma; waat se on üks torn, mis was-to meie kirriko tornid otsego aiateibad wälja paistavad! Mis pissokesed näitawad torni kõrwas kõrged wie ja kue kordsed majjad, - nõnda kui olleks ärja-põlwe mees Kallewipoea kõrwapandud" (MM, II, Münsteri-kirrik Strasburgi linnas, lk. 53).

Lähedust, selgust ja konkreetsetust teenivad väljaandes kasutatud rohke piltlikkus, õnnestunult leitud paralleelid, võrdlused ja kõrvutamised. Näiteks:

"Kinnitähete kokkuarwamise tarwis ei olleks kõige Ma-kerra peal sõrmi küllalt leida, kui neid ka kõige vanemadest inimestest peale kunni ema rüpes sündiwa lapsokeseni kõik ühtekokko wõiks panna." (MM, II, Kinni-tähhed, lk. 129).

Hilisema perioodi lugejale ehk pisut abituina ja naiivseina näivad võrdlused olid väljaande ilmumisaastail kahtlemata omal kohal. Pole imestada, et Maa pöörlemist ümber oma telje võrreldi lõngakera ja sukavardaga, külmast kannatanud inimest külma saanud õuna, kartuli või naeriga. Viimased polnud ju toleaeagse eestlase igapäewas mingid haruldused ja pidid seega väljaandja eelduste kohaselt hõlpsamini laskma ette kujutada ka keerulisi ja mitte igapäewaseid nähtusi.

"Ma kerab kahkekümne nelja tunnis, se on: ö ja päwa sees iseennast korra ümber, otsego lõnga kerra sukka warda peal, kui warras kerra keskelt läbbi käib. Pane terraselt tähhele! Mõttele otsego oleks üks pik ridwa ehk tõlg kesk Ma-kerrast nõnda läbbi pistetud, kui pik kotti-nõel õuna läbbi, et teraw ots ühhelt, silma ots teiselt poolt õuna wälja paistab.

Need kaks kohta, kust tõlje ots välja putub nimetatakse Ma-kerra Pol." (MM, I, Ma ja päike, lk. 7).

"Jubba sest wõib iggamees selgest nähha, et kui külmetand õuna, kartohwli ehk nairi äkkitselt soea tuppa, ehk tulle paistele sullama panneb, õun, kartohwel ehk nairis kohhe närtsind tohletand ja tümmaks lähheb, agga kui neid nimetud pu- ehk maa-wilja jäega seggatud külma wee sisse wissatakse, seal sullawad nemad aega möda ja on pärrast sullamist nisama wärskid ja kenad, otsego ei olleks külma näp-pistamine ial nende külgi putund. Kas ei olle meile ses pissokeses asjas selgest õppetust antud, mis külmetand kehaga ehk kehha liikmega peab tehtama?" (MM, II, Kudda külma kohmetand inimesi ellusse tulleb aidata, lk. 60).

Kus vähegi wõimalik, on kauget olustikku lähendatud, seda ümber tõstes tuttavasse keskkonda ja sellest paralleelle leides:

"Jah, tõeste! - need lõnga sarnatsed pikkad tükkid, mis teie pildi peal näete, on kuulsad makkaronid, Neapeli rahwa kõige kallim toit, wana ja noorde, rikka ja keh Wade süddame rõemustus, otsego Jõulo-makk ja seppik leib meie maal " (MM, IV, Neapeli linn, lk. 104).

"Kahheteistkümnemehe ranno on senna jure tarwis, kui sedda kellade suurt-ema liikuma ja ellisema tahhetakse pan-na, ja wõib iggamees sest arwata, et kella korrin ja parrin pissokene ei wõi olla. Sedda kella nähhes lähheks suremal ulgal meie maa kirriko-meeste püksid sõeluma " (MM, IV, Steh-wani kirrik Wiini-linnas, lk. 111).

"Ennemuisteses juttudes rägitaakse mõnda wee- ja maa-alt läbbikäiwist sallateedest, mis meieg' maal piddi leitama, ja kus üks nisuggune sallatee Tallinnast merre alt läb-bi Wiimse mõisa liggidale piddi minema senna kohta, kus prae-go Brigitta kloostri ahherwarred seiswad. Teine nisuggune wanaaegne sallatee piddi Tarto-linnast Kärkna-mõisa käima, kus wanast üks kulus klooster olli. Kas needsinatset teed tõssi ehk walle? sedda ei wõi meie tunnistada, agga wana aegse ramatud tunnistawad selgest, et Babiloni linnas Fuw-rati jõe alt üks, ja Italiamaal teine sesuggune sallatee wanaal ael on läinud " (MM, III, Tunnel Londoni linnas, lk. 85).

Iseloomulik on toimetaja taotlus illustreerida loos esinevaid fakte ja kuiva materjali ilmekate, sageli lausa intrigeerivate, lugema kutsuvate sissejuhatustega, mille kaudu autor-tõlkija teeb otsekuul sündmusest vahetuks osavõtjaks enese ning püüab kaasa haarata ka lugejat. Tänu sellele loeme mitmeid kõitvaid, tänapäeva mõistes lausa reportaažlikke ja väga dünaamilisi kirjapanekuid:

"Kas sa imelist näed! Mis riistapu se on? Siin on rattaid, walikaikaid ja kõisi, ja ei tea, mis mõnda muud issevärki asju weel, et silmad wadates kirjuks lähwad. Kes neid kõiki jõuab tähhele panna ehk ärraselletada! Agga kül mehhele nup otsas ja nuppus warra wõis olla, kes sesugguse riistapu wälja oskas mõttelda ja jallale seada. Katsume siis õnne, kas wõime luggejale silmaklasi kätte anda, misga pildi selletuse üllesleiab " (MM, IV, Kiruse-pres ramatu-trükkimise jures, lk. 117).

"Iggamees teab et pabber wana nartsudest ja riide narmastest tehakse, mis kokko korjatakse ja igga aasta koormade kaupa pabberi weskile wetakse. Läksi siis ka, armas luggeja, pabberi weskile watama, kudda wisi wana mustad nartsud ja kontsud nii kenaks walgeks pabberiks muudetakse " (MM, I, Pabberi teggemisest, lk. 29).

"Agga mõned luggejad sawad siin ütlemas: juba sest ainokesest pillosilmaga maa allusest tuhnijast on meile enam kui küllaltki; wai kas ramatokirjotajal nisama pillosilmad on, et sedda ei näe, kudda kurjateggija mõnes kohhas põllud ja einamaad üsna musta unnikusse tuhnib, ma alluse läbbi ja läbbi õeneks urib ja augoliseks teeb... Noh, sago siis kurjateggija mut siin kohhe kohto ette kutsutud ja tema peale õigust mõistetud. Olgo luggeja pealekaebaja ja mina mutti eestseisja ehk tema ahwokat " (MM, III, Mut, lk. 77).

Kreutzwaldi värvikas publitsistisulg on tunnetatav arvukates kirjeldustes. Nautigem:

"Selle wasto petakse Roma linna Petri-kirrikut illusmaks sedda värki ehhitut ristirahwa kirrikuks Ma peal. Sest kunstlikkust ehhitamise kombest, kirriko üleültsa kõrguse ollemisest ja üpris rikkaks ehteks seatud illo tükkidest ei jõua siin pissokese pildikese peal mitte nõdra warjo ülles-

näidata. Inimene, kes esimest korda sisse astub, kaub eures illoga täidetud templis koggonist ärra, ja on oma melest kui pissokene kerbes ja roiste põrm siin laia ning kõrge wõlwitud torni al, kelle sarnast teist Ma peal leida ei olle " (MM, II, Roma linn, lk. 49).

"Sabbagatähhed on pärris õjoksikud ja ei karda kuskil pimedas wõerale kohtadesse minnes, nõnda kui mõne ema laps koddunt minnes kardab, kus koddokälad arwab näggema! Kui üks niisugune sabbatäht korra päikese ümber ringi on jooksnud, ja oma pihta kena päikese paistel tük aega soendanud, ja temal parras suwwi on olnud, siis lähheb tema pikka-pikka üksikud teeradda möda jälle oma iggawesse talwe põlwe taggasi, ja kegi ei tea üttelda, kuhho ta läinud, ehk kus tema lodud koddopaik on?" (MM, IV, Sabbaga-tähed, lk. 98).

"Wiggaseks sanud mürid parrandati ärra, tehti raudkatvus peale ja ehhitati järk järgilt üksteise ülle kolm suurt sali, kus ümberringi seinasid riolide peal enam kui 70 tuhat ramatuid seismas ja igga aasta suur ulk lissaks jure nõutakse. ... Kenad treppid wiwad ramatotarwitajad ülesse ja kes koggemata kauaks senna ramato-koggo ulka juhtus jäme, selle pähhä läks tarkus kui wing. Noh, ei tohi sedda imeks panna! - need kes kõik need tuhanded ramatud wäljamõttelnud ja ülleskirjutanud, ollid targemad kui meiesuggused, seal wõis õlpsal kombel ni paljo tarkuse aur toas lahti peasta, et pähhe akkab " (MM, V, Tarto wana Toompä-kirriko mürid, lk. 147).

x   x
          x

"Marahwa Kasulises Kalendris" 1850. aastal kirjutas Kreutzwald pärast oma väljaande seismajäämist mõningase pessimismi, kibeduse ja irooniaga:

"Ramatokeste ristitut nimmi olli Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on. Oh, sa immeline? mis targast nüüd meie Ma-rahwast ühekorraga akkatakse teggema! Mis mele suggused waased kalendri sabbalojad ni targa luggejatele udist jõuame pakkuda? Juba tännini tegi assi kihhelemist küllaltki ja ei olnud wõimalik kõikide sovimist täita, sest mõned immustasid waimolikusi, teised jälle ilmalikusi luggusi kuulda sa-

de; ühe ossa tahtis ohkamist ja silmalaugude nisutust, teine kissendas pakkitades: "Andke nisuggust tükki, et ihu-karwad luggedes püsti tõusevad!" Kes nende tahtmist jõudis täita?" (Lõpp-sõnna luggejale, Kasuline Kalender, 1850, lk. 30).

Ometi polnud Kreutzwaldi kui toimetaja ajakirjanduslik küündimatus või oskamatus läheneda tolle aja lugejale, tunda keskkonda ja lugeja psühholoogiat see, mis põhjustas väljaande seisumise. Tegemist oli ikkagi väga objektiivsete põhjustega. Armastusega külitud vaimuvalguse seemned ei saanud hakata nii söötis põllul kuidagi idanema. Ent kõik see ei vähenda väljaande ajaloolist tähtsust ja selle tähendust eesti ajakirjanduse ajaloos. Nagu öeldud, on ajakirja vääratus lugeja silmis aja edasi liikudes tõusnud - pole siis imestada, et "Ma- ilma ja mõnda..." mäletavad oma noorusaastate lemmiklektüürina praeguse keskmise põlvkonna lugejad, et Kreutzwaldi kui publitsisti poolt kirjapandu on oma stiililt ja laadilt huvipakkuv tänapäevagi lugejale, eriti aga eesti ajakirjanduse ajaloo uurijaile.

3. K. A. Hermann "Laulu ja mängu leht" teiste XIX sajandi eestikeelsete ajakirjade taustal

Nagu enamasti mujalgi maailmas, nii olid ka Eestis ajakirjad oma ilmumise algusperioodil sisult kirjud ja ebaühtlased, pakkudes mitmekesisest vaimuvara universaalsele lugejale, kelle antakesse silmaringi kõik uudisena mahtus. Mõõdunud sajandi eestikeelseid ajakirju iseloomustab suur erinevus ühelt poolt ajakirjade programmataoluste, ootuste ja lootuste ning teiselt poolt tegelikkuse, nende taotluste eluviimise vahel. Nii näiteks sündis "Linda" 1887. aastal kui esimene eestikeelne naisteajakiri, kahjuks aga jätkus Lilli Suburgi kui ajakirja asutaja ja esmatoimetaja kirglikku õhinat naiste õiguste eest võitlemisel vaid paari esimesse aastakäiku. Mida edasi, seda enam lähenes "Linda" oma sisult universaalsele perekonnalehele. Sama kehtib ka 1884. aastal end teadusajakirjana välja kuulutanud "Oma Maa" (toimetaja

M. Veske) ning 1879. aastal sündinud "Meelejahutaja" kohta. Väheste varieeringutega - ühes ülekaalus ilukirjandus, täses moraaliprobleemid, kolmandas teadusemaailma uudised - oli tegemist ikka vaid kõigile mõeldud väljaannetega, kus kavatsus kindlamale suunitlusele paraku tervikuna ei teostunud.

Silmapaistev erand selles suhtes on K. A. Hermanni toimetamisel 1885. aastal ilmuma hakanud kuukiri "Laulu ja mängu leht" (edaspidi lühendatult LML), mis oma esimeses numbris kuulutas: "Selles lehes ilmuvad iga sugu laulud ja mängutükid nootidega, siis aga ka ilusad jutud, kuulsate muusikameestrite elulood, kirjatükid, õpetused nooditundmises, komponeerimises, muusika juhatamises, laulmises, sõnumid ja tähendused muusikust nii kui ka iga sugu kuulutused." Esimese aastakäigu viimases numbris lisatakse kavandatule veel järgmist: "Meie ülem eesmärk on ju laulu ja mängu edendada. Seda ta (LML - H. K.) on teinud ja saab ka edaspidi tegema. Aga et laulu ja mänguga nii mitmed kunstid sugulased on, siis tahame ka neid tulevikus tähelepanna. Siin on nimetada kõige esitiks luuletuse kunst, mis muusikaga otse ühte sulab. /---/. Siis ei arva me ka üleliigseks, kui maalijatest mõnda teatame ja kooli ja kirjanduse külge puudume. /---/ Ka saame püüdma lehekest mõne kuulsa mehe pildiga ehtida, kui vähe jõud ulatab."

Erinevalt enamusest oma kaasaegsetest ajakirjadest viis "Laulu ja mängu leht" selle tegevuskava ka tervikuna lugejani.

Mille põhjal võib seda nii kindlalt väita?

Väljaande toimetuse kavandatud programmi ja tegelikult ellu viidu vahetõrke on ajakirjanduse ajaloo uurijad hinnanud seni ikka puhtobjektiivsete muljete põhjal, mis on tekkinud lugemistutvuse kaudu vastava väljaandega. Muljelikkuse fikseerimisest piisab, määravamaks näiteks väljaandes käsitletud põhiteemat ja kirjeldamaks üldiselt ühe kindla väljaande sisu. Küll aga ei võimalda selline harjumuslik lähenemine jälgida erinevate teemade esinemise omavahelisi suhteid, võrrelda omavahel erinevate segade erinevaid väljaandeid ning teha järeldusi erinevaid trükiseid puudutavate arvnäitajate abil.

Käesoleva artikli autor on pikema aja jooksul vaadelnud esimeste eestikeelsete ajakirjade (alates "Lühikesest õpetusest" 1766) arengutendentse ning püüdnud seejuures objektiveerida ning muuta konkreetsemaks väljaannete iseloomustamist, piltlikustades uurimistulemusi arvudega. Pikemas töös on vaadeldud XVIII ja XIX sajandi 9 eesti keelse ajakirja (sealhulgas ka "Laulu ja mängu lehe") 22 aastakäiku kokku üle 4000 artikliga. Seejuures on esmakordselt ajaloolise materjali uurimisel kasutatud sisuanalüüsi meetodi põhimõtteid (vt. käesoleva artiklisarja avakirjutist).

Vaatlusalused ajakirjad olid valitud nii, et analüüsimisele kuulus iga ajakirja neljas (kui ajakiri ilmus lühemat aega, siis ka kolmas) aastakäik. Valitud aastakäikudes vaadeldi kõikide numbrite kõiki kirjutisi, juhtkirjast kuulutusteni. Menetluse käiku ja tulemuste väljatoomist on kirjeldatud eespool.

Põgus pilk "Laulu ja mängu lehe" uuritud aastakäikude koondtabeli ühele osale (vt. tabel 1), mis sisaldab uurimuses kasutatud kategooriate esinemist tekstis protsentuaalselt, näitab, et tegemist on teistest kaasaegsetest ajakirjadest küllaltki erineva väljaandega, seda eriti temaatika poolest. Võrdluseks olgu toodud koondtabeli sama osa, mis sisaldab andmeid "Linda" kohta (vt. tabel 2). Kui "Linda" puhul on täidetud temaatika kategooriate enam-vähem kõik lahtrid (s.t. väljaandes on enamal või vähemal määral juttu kõigest ning seega pole tegemist sugugi eriti suunitletud, s. t. naiste ajakirjaga, nagu oleme harjunud väitma), siis "Laulu ja mängu lehe" temaatika on kontsentreerunud märksa vähemasse arvu kategooriatesse. LML-s puudub täielikult majapidamissfäär, tagasihoidlikult on käsitletud kodu ja perekonda, otseselt kooli, moraali, puuduvad tervishoiualased artiklid. Nagu tabelist näha, on kõige suuremad arvud lahtrites VII (ilukirjandus), XIV (silmapaistvad inimesed), eriti aga IX (muusika). Seega on tõepoolest tegemist spetsiifilise väljaandega, mis seadis enesele vaid ühe kitsama huviala valgustamise ning püstitatud põhieesmärgi - laulu ja muusikakultuuri edendamise - ka tegelikult ellu viis. Märkusena olgu öeldud, et analüüsitud on vaid LML-i sõnalist osa. Vaatluse alt on väl-

ja jäänud ajakirja noodilised, mille arvesse võtmise muusika kategooria esinemisprotsenti veelgi tõstaksid.

Muus osas (ajakirja funktsioonid, autori suhtumine lugejasse) on LML üsna sarnanev teistele XIX sajandi teise poole eestikeelsetele ajakirjadele. Funktsioonidest seisab esiplaanil hariv, silmaringi laiendav funktsioon (1885/86 - 32,4 %, 1888 - 36,7 %, 1891 - 24,9 %, 1894 - 40,1 %, 1897 - 28,0 %). Suur osa on meelelahutuslikul funktsioonil (vastavalt 16,6 %, 29,2 %, 26,4 %, 10,7 %, 9,8 %) ning siiski ka informatiivsel funktsioonil, mille osakaal ajakirjas 1897. aastaks tõuseb järsult isegi 43,2 %-ni, ilmselt põhiliselt rubriigi "Sõnumeid muusika ja muust võiduse-elust" arvel. Erinevalt teistest sama perioodi ajakirjadest on LML puhul küllalt suur ka kultuuriväärtusi transleeriv funktsioon (1885/86 - 16,9 %, 1888 - 7,8 %, 1891 - 9,3 %, 1894 - 12,5 %, 1897 - 9,8 %), mis kinnitab, et "Laulu ja mängu leht" suutis tõesti olla (K. A. Hermann'i sõnade järgi) "muusika ja võiduse" ajakiri.

Nagu teistegi tolleaegsete ajakirjade, nii olenesid ka "Laulu ja mängu lehe" sisu ja käekäik suurel määral toimetaja erudeeritusest, andekusest, töökusest ja visadusest ning praktilisest meelestki, mida eriti nõudis ajakirja väljaandmise ja ülalpidamisega seotu. Küllap on "Laulu ja mängu lehe" taotluste ja tema poolt ellu viidu ühtsuses ning kuukirja kujunemises tõeliseks muusikaajakirjaks, mis suutis ilmuda tervelt 13 aastat, suur teene just toimetajal. K. A. Hermann, eesti kultuurilukku maineka ja mitmekülgse inimesena läinud mees (keeleteadlane, ajakirjanik, muusikategelane) tuli "Laulu ja mängu lehe" juurde ajakirjanikuna, kel kaasas mõningased kogemused "Eesti Postimehe" toimetamisest aastail 1882 - 1885, mil ta oli töötanud: "Mina luban, niikaua kui ma elan ja hingan, täielises ja palavas armastuses ja vankumata ustavuses ja truuduses oma kallist Eesti rahvast ja isamaad teenida. See on minu puhas ja kõrge siht, eesmärk ja paleus." Toimetaja optimistlik meel ja usk laulu ning muusika jõusse õhkuvad "Laulu ja mängu lehe" igast numbrist ning aitasid usutavasti üle olla nii mõnestki raskusest toimetajaametis.

Näiteks on ajakirja 1891. aasta 7. number jäädvustanud K. A. Hermannil kõne sama aasta suurel laulupeol, kust pärinevad ka järgmised K. A. Hermannile ning ta väljaandele iseloomulikud sõnad: "Meie rahvas ei taha mitte nende seltsia olla, kes endid murest maha muljuda ja suurest eluhädast surnuks suruda lasevad. Laul ja mäng teiste lõbude sees peavad need olema, mis meie meelt mõnol mõlgutavad ja meie ehu elatavaks teevad."

"Laulu mängu leht" kuulub tolle ajajärgu väljaannete hulka, mil autorid (väljaandja, toimetaja, kaastöölise) suhtumine lugejasse oli nihkunud esialgselt personaalselt tasandilt (näiteks ("Lühikese õpetuse" autorite valdavalt minasina suhe lugejasse, otsene pöördumine lugeja poole, vahetu kontakti taotlemine) impersonaalsuse suunas. Informatiivset laadi materjale esitati lugejale juba enamasti täiesti objektiivselt. Perioodile omast suhtumist iseloomustab siin kõige enam kommentaar. Ka objektiivset informatsioonivürtsitati omapoolsete kommentaaridega. Loomulikult säilisid personaalsuse ilmingud autori suhtumises ka mujal (eriti juhtkirja tüüpi lugudes), ilma milleta jäänuks XIX sajandi lõpupoole ajakiri oma lugejale siiski külmaks ja kaugeks.

Täiesti informatiivset laadi rubriigis "Sõnumid mujalt muusika ja võiduse elust" annab "Laulu ja mängu leht" objektiivse esituse kõrval ka ootamatuid kommentaare ning üleminekuid selgitavale, autori mina-suhtumisele lugejasse. Näiteks:

"Westalka" (Westa neiu) on ühe hüpemängu (balletti) nimi, mis Peterburis Maria teatris nüüd sagedasti suure kiitusega mängitakse. Ka Keisri Majesteet on seda mängu vaatamas olnud. Iseäranis ilus on tüki muusik, milles kuulub Auer mitu korda viiulisoolod mängib. Seda kuulis ka selle lehe toimetaja küünlakuu viimastel päevadel, kui ta Peterburis käimas oli. Eestlaste seast ei ole meie teada praegu rohkem Peterburis konservatooriumis õppimas kui neiu Miina Hermann ja hr. K. Törnpu. Pääle nende on lootus, et ka D. Mägi muusikakooli õpilaseks saab. Neiu Aino Tamm õpib laululinnuks" (LML 1894, nr. 2, lk. 31 - 32).

"Johannes Brahms, sakslaste kõige suurem ja hiilgavam helilooja, on vaheajal 22. märtsil (3. apr.) ära surnud. Terve Saksamaa oli nuttu ja leina täie, et suur meister lahkunud. Igal pool tehti tõelisi matuse- ja mälestusepidueid. /---/ Brahms oli natuke üle 64 aastat vanake saanud ja ikka terve olnud, kuid viimasel kahel aastal on tal maksa-tõbi olnud, millest ta esiti tähele ei pannud, mis aga pärast pahe-maks läks ja teda näost üsna kollaseks tegi. /---/. Brahmsi kuje ja lühikese eluloo oleme juba "Laulu ja mängu lehe" III aastakäigus nr. 12 andnud. Pärast räägime tast lähemalt." (LML 1897, nr. 2, lk. 24).

Objektiivsuse protsent autori esituslaadis on "Laulu ja mängu lehe" puhul kõrge, muutudes osas uuritud aastakäikudes isegi valdavaks (näit. 1888 - objektiivsus 44,8 %, kommenteeriv suhtumine - 40,3 %, 1894 vastavalt 40,3 ja 32,8%, 1897 - 60,7 ja 21,4 %). Peab märkima, et objektiivsuse kõrge ees-nemisprotsent on tingitud osalt ajakirjas pakutud artiklite žanridest. Peaaegu iga number pakub tutvumiseke silmapaistva isiku (põhiliselt muusiku, aga ka kirjaniku või luuletaja) eluloo. Sellest siis ühelt poolt ajakirja temaatikas silmapaistvate inimeste kategooria suur osakaal, teiselt poolt aga objektiivsuse kõrge protsent autori suhtumises. Ajakirjas esitatud biograafid on enamuses toimetaja sule alt läbi käinud ning pakuvad tänu sellele väga omalaadset ja huvitavat lugemist. Nii on peaaegu kõikides biograafiates tunnetatav omapärane skeem: autori- (toimetaja-) poolne sissejuhatus, mis on kas kommenteeriv või eneseväljenduslik, seejärel biograafilised andmed, sageli lausa kuivalt esitatud elulugu koos arvude ja kõige muu nende juurde käivaga, ning lõppsõna, mis taas on eneseväljenduslik või kommenteeriv. Seega esinevad suurinimeste elulugudes võrdselt nii objektiivne kui ka kommenteeriv või koguni eneseväljenduslik autorisuhtumine ja viimane väljendub kõrgetes protsentides (1885/86 - 14,2 %, 1888 - 14,9 %, 1891 - 23,9 %, 1894 - 26,9 %, 1897 - 17,9 %). Elulugude ees- ja lõppsõnades väljendub suurepäraselt ka K. A. Hermannini kui publitsisti võimekas ning värvikas aja-kirjanikusulg. Näiteks:

"Greeks muinaslugu testab meile ühest kuningast, kes kõike, mille külge ta puudutas, kullaks ümber muutis. Sügav tõsidus on selles muinasloos varjul. Tõesti on niisuguse nõiduse-väega inimesi olemas, ja sagedasti on jumalad just nendele, kelle vastu nad muidu oma õnne ja varanduse jagamisel kitsid olnud, seda imejõudu andnud, mis siin nende lihtsat, vaesepäralist elu igavesti õitsvate, nõiduslik-ilusate lilledega tuhat viisi kaunistab. Franz Schubert oli niisugune mees, mille külge ta puudutas, see muutus muusikaks ..." (LML 1897, nr. 1, lk. 2, Franz Schuberti 100. sünnipäevaks).

"Hälli juures ei või keegi ette ütelda, mis hällis magavast lapsest kord saab. See on vana tuntud asi. Suurest muusikameistrist, kelle nime kuulsus pärast kõike maailma täidab, ei teadnud seda ka keegi ütelda, mis talt on saanud. Aga ilus ning armas on tähele panna ja kuulda, kuda mees maast madalast kosuma ja kasvama hakkab, kuda ta kõik takistused ära võidab, mis tema edenemist kõrgele eesmärgile keelavad. Kui keegi seda on teinud ja kui kellegi kohta see tõsi, mis praegu üteldud, siis on see suur Italia mängu- ja iluheli-looja Verdi, kes praegu kõige suurem ja esimene muusika-meister maailmas on. Vaatame lühidalt tema eluloole peale, mis nii õpetlik on, kui vaevalt mõni teine" (LML 1894, nr. 5, lk. 33).

"Strauss! - Kui palju nõiduslikku väge selle nime sees on! Straussi viiuli järele tantsib peaaegu terve maailm, tantsivad keisri-kojad ja kasarmud, linnad ja külad, atlaskingad ja Vene saapad, pastlad ja paljad jalad, vürstinnad ja kõõgitüdrukud..." (LML 1894, nr. 8, lk. 58 - 59, "Vanem Johann Strauss").

Lõpuks veel paar piltlikku näidet kinnitamaks, et "Laulu ja mängu leht" oli teiste kaasaegsete ajakirjadega võrreldes spetsialiseeritum. Toogem võrdluseks taas juba eelpool mainitud "Linda". Tabelis 5 on diagrammidena esitatud "Linda" (Li) ja "Laulu mängu lehe" (IML) esimeste aastakäikude (vastavalt 1887/88 ja 1885/86) kolme põhiteema protsendid. Nagu näha, on IML-s valdavalt esikohal muusikateema,

millele järgnevad suurinimeste elulood ning ilukirjandus. "Lindas" on ülekaalus ilukirjandus, alles teisel kohal on perekond ja kodu ning kolmandal haridusprobleemid. Mõlema ajakirja vastavaid diagramme kõrvutades nähtub, et "Linda" selle aastakäigu valdava teema protsent on väiksem kui LML-i valdava teema protsent (31,5 54,3 vastu). Kolmandal kohal on "Lindas" haridus 12,2 protsendiga, millest järeldub, et 4., 5., 6. jne. kohtadele jäävad teemad on samuti väga väikeste esinemisprotsentidega. Sellisel juhul aga on väikeste protsentidega esindatud rohkesti võimalikke teemasid, s. t. "Linda" on ikkagi vaid universaalne perekonnaajakiri, milles vähesel määral esinevad paljud teemad. LML kohta aga on alust väita vastupidist. Sama järeldub ka võrreldavate ajakirjade viimaste vaadeldud aastakäikude kõrvutamisel (vt. tabel 6). Vastu ootusi ja eeldusi polegi 1900. aasta "Lindas" perekonna ja kodu teema kolmel esimesel kohal, 1897. aasta "Lauluja mängu lehes" aga on muusikavaldkond ülekaalukalt esikohal.

Ja nüüd veel pilk tabelile 7. Lugeses "Linda" kui nais-ajakirja põhiteemaks perekonda ja kodu, kujutame piltlikult selle teema esinemisprotsente kõigis vaadeldud aastakäikudes. Näeme, et taas vastu ootusi ajakirja eeldatava põhiteema protsent aasta-aastalt hoopis langeb. LML põhiteema - muusika esinemise protsent küll kõigub (vt. sama tabel), kuid ilmutab tõusutendentsi ja jõuab viimases vaadeldud aastakäigus peaaegu samale tasemele esimese aastakäiguga.

Seega on põhjust väita, et lähenedes eesti ajakirjandusloole (täpsemalt eestikeelsete ajakirjade uurimisele) ülal kirjeldatud meetodi põhimõtteid kasutades, on võimalik uurimistulemusi tõepoolest konkretiseerida ja piltlikustada. Ka annavad sel teel saadud tulemused ajakirjade analüüsimisel alust ümber hinnata mõningaidki seni levinud, vaid kirjeldava uurimismeetodi abil saadud seisukohti. Käesolevas artiklis näiteina toodud kahe ajakirja eeskujul on võimalik omavahel võrrelda mistahes väljaannete erinevaid aastakäike ning uurimistulemusi vastavalt interpreteerida.

TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOGU

Tabel 1

LAULU- MÄNGU LEHT	A. TEMAATIKA PÕHISÄÄRID																															
	I				II		IV				VI		VII				VIII				IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI				
	1	2	3	4	5	1	2	3	1	2	3	4	5	1	2	1	2	3	4	5												
1885/86						0,5										18,9							54,3							25,1	2,6	
1888						9,7		0,6								35,5							34,3							23,2	1,9	
1891						2,7		1,4								44,2							19,8							10,6	3,6	
1894						9,6		0,9								24,8							20,3							21,4	3,4	
1897								0,6								9,1							44,5							34,6	5,2	

Tabel 3

LAULU- JA MÄNGU LEHT	B. FUNKTSIOONID								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1885/86	7,6	9,0	32,4	7,6	2,3	16,6	3,5	4,1	16,9
1888	4,3	11,0	36,7	1,1		29,2			17,8
1891	17,5	15,1	24,9		2,7	26,4	2,3	1,5	9,3
1894	10,0	14,4	40,1		9,1	10,7	2,2	1,5	12,5
1897		43,2	28,0		4,8	9,8	3,1	1,2	9,8

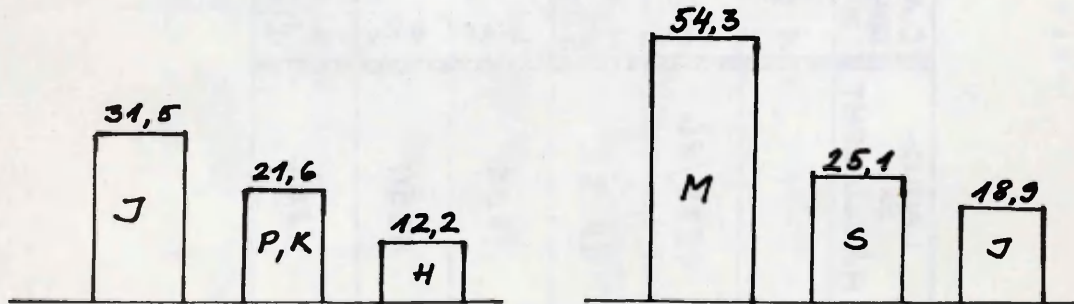
Tabel 4

LAULU- JA MÄNGU LEHT	C. AUKTORI SUHTU- MINE		
	1	2	3
1885/86	40,0	44,9	44,2
1888	44,8	40,3	44,0
1891	33,5	42,6	23,0
1894	40,3	32,8	26,0
1897	60,7	24,4	17,9

Tabel 5

Li 1987/88

LML 1985/86

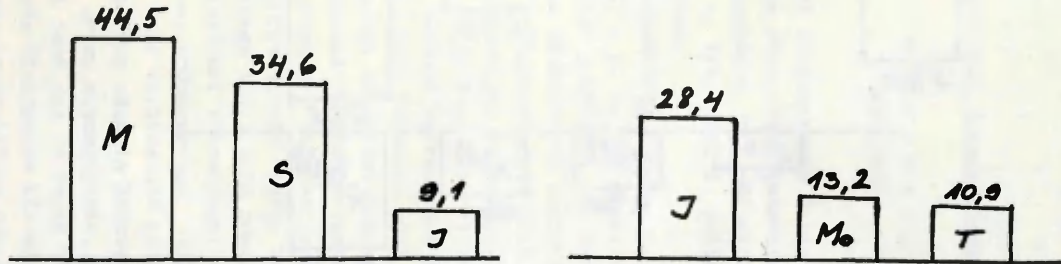

J - ilukirjandus, P,K - perekond, kodu, H - haridus, M - muusika,
S - silmapaistvad inimesed.

Tabel 6

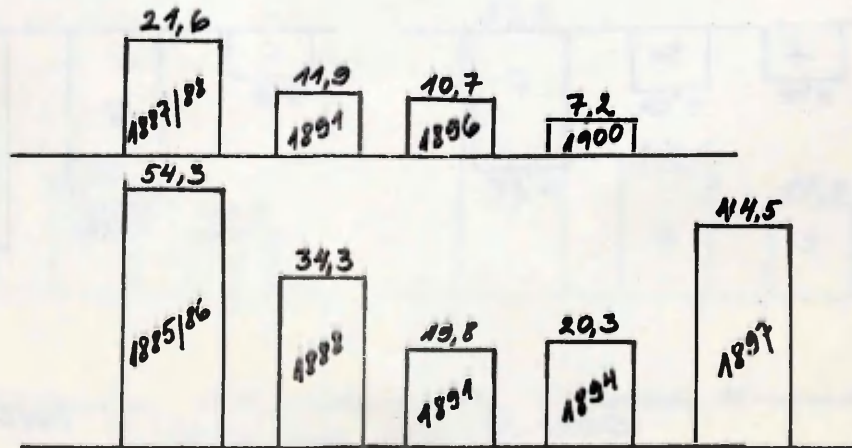
LML 1897

Li 1900

M-muusika, S-silmapaistvad inimesed, J-ilukijaadus,
Mo-moraal, T- teadused.

Li (P, K)

LML (M)

AJAKIRI "LOOMING" OMA ALGUSAASTATEL (1923 - 1926)

K. M u l d m a ,
diplomand

Vastloodud Eesti Kirjanikkude Liidu ajakiri "Looming" ilmus pärast pikka ja põhjalikku ettevalmistustööd 1923. a. aprillis. Ajakirja eesotsas oli viieliikmeline toimkond: A. Alle, Ed. Hubel, A. Kitzberg, G. Suits ja M. Under. Toimetajaks oli Fr. Tuglas.

"Loomingu" avaleheküljel ilmus V. Ridala eleegiline distihhon "Metshaned" - s. o. uus ajakiri alustas oma tegevust ilma programmilise juhtkirja või saatesõnadeta. Olemuselt kõiki kirjanikke ühendav, ei saanudki toimetus lubada mingi ühe seisukoha deklareerimist. Küll aga olid ajakirja ülesanded ja lähtealus selged toimetajale: "Ees on ikkagi veel seesama padrik, mida Noor-Eesti liikumine ainult vaevalt märgatavalt on suutnud harvendada! Kirjanduslik fõlje-ton ja poleemika, mis meil viimasel ajal niisuguse ulatuse võttis, näib kahe teraga sõjariist olevat. Kui ta ka vahel huvitust kirjanduslike küsimuste vastu tõstis, kuid ühtlasi alandas ta paratamatult laiemas publikus lugupidamist kirjanduse kui kultuuriväärtuse vastu. Sest padrikust ei saa ikkagi palja poleemikaga läbi, vaid positiivse loomingu ning üldise esteetilise kultuuri tõstmisega. Peab ülesannet pedagoogilisemalt võtma, propageerima lihtsalt esteetilisi teadmisi, laiendama meil valitsevaid kitsaid ja õhuvaaseid väljavaateid. Neis oludes näeksin häämeelega, et "Loomingust" kujuneks vaba areen mitmesuguste, ka vastakate vaadete avaldamiseks, kui need aga on vabad isikliku poleemika ja omavaheliste arvete õiendamise kõrvalmaitsest. See käib peasjalikult ajakirja teoreetilise osa kohta, kuid oleks tähtis, kui sama objektiivsuse mõõdupuu saaks maksuma panna

ka ajakirja ilukirjanduslikus osas."¹ Kirjast J. Barbarusele loeme: "Kuigi Liidu ajakirjan kindlat kunstisihiti ei saa ajada, nagu kollektiivsen ettevõtte loomulik, kuid tasapind ise peab ometi kõrge olema. Vastasel korral kaotaks kõik mõtte / - /."²

Ajakirja sihtjooneks oli seega rahvusliku kultuuri edendamine ja kirjanduskultuuri tasapinna tõstmine. Ajakirjas avaldamise kriteeriumiks oli teoreetiliste kirjutiste osas kultuurikasus ja ilukirjandusliku loomingu puhul kunstiline väärtus. Kaastööliste esteetilised vaated jäid igauhe erasjaks.

Üldiselt iseloomustas ajajärgu esteetilist mõtet kunsti ja ühiskonna vahelise seose tunnetamine, sotsiaalsete kriteeriumide esikohaletõus, kunsti polüfunktsionaalsuse tunnistamine. Nendes piirides toimus aga erinevaid rõhuasetusi ja erinevaid väärtustamisi. "Looming" fikseeris neid kõige vahetumalt ja täpsemalt, peegeldades kirjanduselu nihkeid ja paigalpäsimisi.

1923. a a s t a l ilmus ajakirja kaheksa numbrit, viimane kaksiknumbrina 7/8. Numbril oli 100 marka, maht 80 lehekülge. Esimese poole ajakirjast - 1. numbris 36 lk., 4. numbris 31 lk. - täitis ilukirjandus. Järgnes artiklite - esseede osa - umbes 30 lk. Numbril lõpetasid retsensioonid ja poleemilised märkused (rubriik "Ringvaade") ja varia, mis sisaldas kultuuriuudiseid välismaalt ja Eestist.

Algupärase belletristikaga esines esimeses aastakäigus kolmteist kirjanikku ja lüürikaga viisteist luuletajat. Juba esimeses aastakäigus avaldas "Looming" küllalt palju noori autoreid: A. Antson, K. Aben, A. Liigolta (A. Koeru), E. Krusten, P. Voolaine jt. esinesid kõrvuti tuntud kirjanikega.

Tõlkeosa pakkus tuttavaid nimesid: J. Aho ja A. Kallas (Fr. Tuglase tõlkes), K. Ed. Schmid (J. Semper), Al. Blok (H. Jänes), B. Münchhausen (K. E. Sööt), Petrarca (V. Rida-

---

¹ Fr. T u g l a s A. Kaldale 27. aprillil 1923. a. I KM KO Tuglase fond I.

² Fr. T u g l a s J. Barbarusele 11. jaan. 1923. a. I KM KO P 245 M 332 : 1 I.

la), A. Sextus Propertius (H. Visnapuu) - kokku seitse eestindust.

Artikleid ilmua 49. Neist kümme olid tõlgitud: seitse kirjandusalast, üka üldkultuuriline, üks muusikast ja üks kunstist. Neljakümne üheksast kirjutisest kaksikümmend kuus puudutasid kirjandusküsimusi, sealhulgas väliskirjandust kaksteist.

Kõik üheksa retsensiooni olid algupärase ilukirjanduse kohta. Kahel korral arvustati A. H. Tammsaare (A. Kivikae "Kõrboja peremeest" (nr. 1) ja Ed. Hubel kogu "Föialpoiss" (nr. 4)) ja J. Kärneri teoseid (H. Raudaep "Inimene ilma eluloota" (nr. 4) ja A. Roose "Bianka ja Ruth" (nr. 7/8)). Retsensentidest olid esikohal Ed. Hubel ja A. Kalamees (E. Raudsepp) kahe arvustusega.

Kaasaegset eesti kirjandust käsitles Fr. Tuglas ülevaates 1922. aastal ilmunud ilukirjandusest. Resümeeerivad aastäulevaated said ajakirjaa traditsiooniliseks.

Oma ülevaates sedastas Tuglas kirjanduse suundumistrealismi. See realism peab endaa sisaldama kunstilist süvenemist ja aktuaalset eluhingust, peab " / - / kahtlemata olema tihedam ja hingelisem kui läind aastaajal. Ta peab endasse vastu võtma vahepäälse kirjanduse ideelised ja tehnilised saavutused".¹ Kirjanduse lähenemist tegelikkusele märkisid ka teised arvustajad. Retsenseerides A. Kivikase romaani "Ristimine verega" nimetaa A. Kalamees Kivikat "uueks külarealistiks" ning osutaa "uut külarealismii" vanast eristavatele kunstilistele väärtustele - "puhtamalt eepiline ja üksikosadeni komponeerit."² Realistlike tendentside tõusu põhjusi vaatles Fr. Tuglas märksa sügavamalt kui A. Kalamees, seostades neid muutustega ühiskonna elus ja meeolelus. Kaheksa aastat ühiskondlikke vapustusi (maailmasõda, oktoobrirevolutsioon, kodusõda) - see oli " / - / raske, romantikata, väsinud aeg. Kuid sedasõda kujunes ka sjajärguteadlik sisu, ta sõnastet ideoloogia, ta kirjandus."³

¹ Fr. T u g l a s , Eesti kirjandus 1922. 1923 nr.2, lk. 144.

² A. K a l a m e e s , A. Kivikae "Ristimine verega" puhul, 1923 nr. 5, lk. 390.

³ Fr. T u g l a s , Eesti kirjandus 1922, 1923 nr.1, lk. 56.

Ed. Hubel, kes oma kirjandusliku tegevuse algusest peale esines järjekindlalt realistliku ainekäsitlemise pooldajana, tunnistas A. H. Tammsaare teose "Põialpoiss" nõrgaks ja tähtsusetuks, sest selle "esteetilist maitsemist segavad mitteelulised faktid."¹ Sootuks kõrgemalt hindest teost Tuglas oma aastaülevaates. Ilukirjanduse keel on kujundite keel ning selle kaudu peab ta lugejasse mõjuma: "Tähtis on ainult, et töö saladuse illusiooni ärataks ja omakorda mõttelendu tõstaks, siis on ta oma otstarbe täitnud. Ilukirjandus on filosoofia haru, kus ei öelda mõtteid, vaid tehakse neid, isegi valedest."²

Palju tähelepanu pöörati "Loomingu" esimeses kaheksas numbris välismaisele kultuurielule ja kunstilise kultuuri teistele liikidele - kunstile, teatrile, muusikale. Ainulaadne oli esimene aastakäik ka üldkultuuriliste artiklite rühkusest. Poleemika puhkes Eesti Üliõpilaste Seltsi "Veljesto" 1923. a. ilmunud raamatu "Mõtteid valmivast intelligentist" ümber. Kriitiliste sõnavõttudega astusid "Loomingus" üles H. Kruus ja J. Semper. H. Kruus süüdistas A. Annit, kelle sulest oli kogumiku põhiartikkel "Meie ilmast ja meie ilmavaatetest" lähtumises eetilisest individualismist, vägivaldla õigustamises, J. Tõnissoni 1905. aasta ideede taaspüstitamises, kunsti ja kirjanduse kasvatusliku funktsiooni ületähtsustamises.³ Ka J. Semper jõudis lõppjärel duseeni, et raamat propageerib "ühiskondliku mõtte arenemiskäigus seda kodanluse ideoloogiat, mille tugevamaks kaitsjaks Jaan Tõnisson oli."⁴ et noorsoo deklareerimises on palju naiivset ideoloogiat ja põhjendamatu intelligenti ületähtaustamist.

Sisuliselt taotlesid nii kritiseerijad kui ka kritiseeritavad samu eesmärke - kultuurile vajalikku maailmatunnetus-

---

¹ Ed. H u b e l , A. H. Tammsaare "Põialpoiss", 1923 nr. 4, lk. 304.

² Fr. T u g l a s , Eesti kirjandus 1922, 1923 nr. 2, lk. 143.

³ H. K r u u s , Ühe ilmavaate loomiskatse puhul, 1923 nr. 5, lk. 363 - 368.

⁴ J. S e m p e r , Mõtteid valmivast intelligentist, 1923 nr. 6, lk. 471.

likku avarust, kunstilise kultuuri elulisust ja hoogsamat arengut. A. Anni vastuartikkel kritiseerijatele, milles te ütles: "Filosoofiline kultuur", ilmavaate kultuur, on kõige muu kultuuri kandja; tema on, mis määrab sihid ja sellest ripuvad jõud"¹, tõi avalikkuse ette vajaduse läheneda kultuuriküsimustele filosoofilisest aspektist.

"Loomingu" esimese aastakäigu sisukama poole moodustasidki teoreetilised artiklid, retsensioonid ja esseed. Avaldatud ilukirjanduse tase oli tunduvalt ebaühtlasem.

1924. a a s t a l kuulused "Loomingu" toimkond A. Alle, Ed. Hubel, G. Suits, M. Under, Fr. Tuglas. Lahkunud oli A. Kitzberg.

Aastakäigus ilmus kümme numbrit. Ülejäänutest väiksem, 65 lehekülge, oli aastakäigu esimene number. Suurenenud oli ilukirjanduslik osa, mis nüüd haaras ajakirjast üle poole, tavaliselt viiekümne lehekülje piires. Selle võrra vähem ilmus artikleid teistelt kunstialadelt.

Eesti kirjanduse puhul valitses proosa luule ees: esines neliteist kirjanikku proosapaladega ja üksteist luulega, kusjuures nende üheteistkümne hulka on arvatud ka Juhan Liiv ja Fr. R. Kreutzwald.

Tõlkekirjandusest olid tähelepanuväärsed J. Semperi itaalia lüürikute eestistamine (nr. 6) ja katke J. Madachi "Inimese tragöödiast" (nr. 4, A. Murakin). Uute tõlkijatena lisandusid A. Anni, A. Oras, V. Adams.

Artikleid ilmus 50, lisaks viis märkust, mis olid poleemilised. Tõlkeartikleid oli nagu esimeseski aastakäigus kümme. Kirjandusküsimusi vaeti kolmekümnes kirjutises, neist üheksateistkümnel korral eesti kirjandust. Algupärase kirjanduse retsensioonide arv oli 1923. aastaga võrreldes sama - üheksa. Kahel autoriks H. Visnapuu, kahel M. Raud ja kahel Fr. Tuglas. Kriitika tähelepanu pälvis kõige enam J. Jaik. M. Raud arvustas J. Jaiki luulekogu "Rõuge kiriku kell" (nr. 3) ja A. Alle jutustustekogu "Võrumaa jutud" (nr. 10).

1923. a. uudiskirjanduse arvustaja oli N. Andresen,

---

¹ A. A n n i , Ilmavaatelisi väitlusi, 1923 nr. 7/8, lk. 601.

kes oli oma ülevaates sunnitud tunnistama: "/ - / kogu huvi kirjanduslikule elule on vähenenud, / - / rahvast ujutatakse üle tõlkekirjandusega, / - / ajalehtede joonealuste ülesanne on inimeste võõrutamine algupärasest ja üldse paremast ilukirjandusest."¹ Kirjanduselu soikumist vaagis mitmest kandist Fr. Tuglas. Kriisi põhjust nägi ta kirjanduse vajalikkuse ja tähenduse mittemõistmises: "Meie rahvas võtab omas suures enamuses kirjandust alles juhusliku ajaviitena, talle pole veel selge kirjanduse tõeline tähtsus ja vajalikkus."² Selles, et "/ - / produktsiooni kasvamist ei vasta nõudmise kasvamine samas proportsioonis,"³ tunnistab ta ka kirjanduse süüd. Kirjandus ei kajasta eluliselt tähtsaid küsimusi, on eemaldunud elu sõlmprobleemidest ja "/ - / suurel määral kannatab selle äristumise, ideeliste printsiipide loidumise all, milles seni on süüdistet ainult ühiskonda."⁴ 1923. a. ilmunud ilukirjandus on enamasti vana ja eluliselt mittevajalik: "Selles esinevad pääasjalikult ennast kordavad tuntud kirjanikud või eelmisi kordavad tundmatud. Kuid nagu järelikirjanduses ikka, ei avaldu ka siin teravalt isikupärane vaim, olgu aines, meetodis või vormis. Ta ei paku autori enese- ja ilmatunde kvintessentsi, mida kunstis kõige päält naudime."⁵

Nagu kunagi "Noor-Eesti" aegadel, puhkes ka "Loomingu" veergudel vastuolu "vanade" ja "noorte" vahel. Ajakiri andis sõna mõlemale poolele. Noored - 1900. a. paiku sündinud kirjanikud J. Jaik, M. Raud, Ed. Nukk jt. - olid aktiivsed ja ettevõtlikud. Kirjastuskriisi ajal andis mõnigi neist oma raamatu ise välja. See aga sai tõukeks, et neid lisaks andevaesusele hakati süüdistama ka äritsemises. A. Alle tun-

---

¹ N. A n d r e s e n , Eesti ilukirjandus 1923, 1924 nr. 1, lk. 44.

² Fr. T u g l a s , Kriisid meie kirjanduses, 1924 nr. 5, lk. 388.

³ Sealsamas, lk. 386.

⁴ Sealsamas, lk. 388.

⁵ Fr. T u g l a s , Kaks inimsaatust, 1924 nr. 7, lk. 546.

nistas koguni, et isegi "noorte" esinemine kriitikuina pole muud kui "noorpoeesia" hästi organiseeritud levitamine. A. Alle oli ajakirjas kõige teravam noortevastane. Ta leidis need olevat ilma igasuguste kultuuritraditsioonideta, nägi nende teostes ilmnevat " / - / tendentsi, mis tõukab eemale - "sü-litsi" kaelalangemine publiku maitsele."¹ J. Jaiki jutustus-
tustes valitsevat kompositsioonilist ebakõla, mis ei sulata ühtseks juttude stiili, sisu ega meeoleolu, hindas ta kui kirjaniku kohusetunde puudumist kirjanduse vastu, kui autori üleüldist kultuurituse näitajat: mitte " / - / noore autori ülekeev temperament, spontaanselt purskav fantaasia jne. Mina näen siin pigemini suurt kirjandusliku kultuuri puudust."²

Kuivõrd teises arvamises olid endast ja oma loomingust "noorpoeetkonna" liikmed ise, näitas M. Raua arvustus J. Jaiki luulekogule "Rõuge kiriku kell". "Vanu" (G. Suits, J. Barbarus, M. Under, J. Semper) tunnistas ta samadel, kord võetud radadel liikuvat, uusi sisusuundasid nägi ta just noorte loomingus. Nii ütles ta, et kuigi J. Jaigi luule ei paku filosoofilisi sügavusi ega probleeme, polegi nende pakkumine oluline. Tähtis on selle luule läbi tulnud ilma avardamine ja emotsionaalne mõju: " / - / ei paku üldse probleeme, pakub eeskätt luulet, mis on küllane sädelevast elurõõmust, ilusast otsekohesusest ja häist pildest meie looduselt. / - / "³

Samasuguseid eriarvamusi teose ja kirjaniku kohta pakus "Looming" mitmelgi korral. Üha enam kriitilisi kirjutisi puudutas kirjanduse eluväärtuse ja funktsioonide probleeme, püüdis määrata arvustatava teose kohta üldises kirjanduselusus.

Esteetilise mõtte mitmekülgsuse ja novaatorluse seisukohalt oli oluline J. Galsworthy artikkel "Rahvusvaheline mõte". Kirjanik tutvustas PEN-klubi eesmäärke, püstitas nõude

---

¹ A. A l l e , J. Jaik "Võrumaa jutud", 1924 nr. 10, lk. 808.

² Sealsamas, lk. 809.

³ M. R a u d , J. Jaik "Rõuge kiriku kellad", 1924 nr. 3, lk. 218.

kirjanike internatsionaalsest lähenemisest ja koondumisest võitluseks inimsoo tuleviku eest, "hävitava teaduse", sõja-tehnika ja sellega kaasneva kurjuse ja vaenu vastu: "Ainult kirjanikud võivad ukсед kunstile valla hoida rahvaste vaenu ajal; ja on lihtsalt nende kohus teha seda teenust inimsoole."¹

"Loomingu" teise aastakäigu numbrites avaldus suundkuns-
tifilosoofilistele käsitlustele. Ajakirja neljandas numbris
ilmus J. Genssi artikkel O. Spengleri kunstivaadetest ja St.
Csekey kirjutis "Riiklis-filosoofilised elemendid" "Inimese
tragöödiast". Enne O. Spengleri filosoofiliste vaadete ana-
lüüsi teose "Õhtumaa langus" põhjal tutvustas J. Genss kuns-
tifilosoofia arenemiskäiku. St. Csekey vaatles J. Madachi
"Inimese tragöödiat", lähtudes teose keskse küsimuse - ühis-
kondliku arenemise, inimkonna saatuse ebaõnnestumise - kuns-
tilisest teostusest, tõmmates mitmeid paralleele Goethe
"Faustiga". V. Kaaveri artikkel "A. France'ist ja epikuurist"
(nr. 10) ja J. Semperi "Esteetika ja kunstiteaduse kongres-
silt Berliinist" (nr. 9) olid tutvustavad-ülevaatlilikud.

Nii nimetatud artiklites kui ka uute joonte ilmumise põh-
jal autorikäsitlustesse võib märgata teoreetilise mõtte eri-
kaalu tõusu.

1925. a a s t a "Loomingu" toimkonnas oli M. Underi
asemel taas A. Kitzberg. Ilmunud kümnest numbrist oli mahu-
kaim esimene - 96 lk. Eesti Kirjanikkude Liidu aastakoosole-
kul 5. oktoobril 1924. a. Tartus, kus arutati "Loomingu" si-
su ja laadi vastavust ning õigsust, otsustati vaatamata ku-
lude kasvule ajakirja väljaandmisel "Loomingu" suurust mitte
vähendada ja ka hind - 125 marka number - samaks jätta.
Küll aga soovitati suurendada üksiknumbri lehekülgede arvu.²
Sellele vastavalt ilmuski 1925. a. esimene number tavalisest
suuremana. Kuid väljaandmistingimuste halvenemiste tõttu oman-
das ajakiri peatselt oma tavalise mahu - 80 lk.

---

¹ J. G a l s w o r t h y , Rahvusvaheline mõte, 1924
nr. 2, lk. 133.

² ORKA, fond 1108.

Nagu eelmised, tõi ka see aastakäik luulet ja novelle-
jutustusi mitmelt noorelt autorilt. Proosapalasid oli noor-
test J. Jaigilt, H. Adamsonilt, J. Parijõelt, O. Ruvenilt,
M. Vasaralt; luulet H. Talvikult, J. Oengolt, L. Merelt,
Ed. Kubjaselt, J. Jaigilt, E. Hiirelt, L. Anveltilt, O. Ar-
bilt, H. Adamsonilt. Vastupidi 1924. a. numbrites domineeri-
nud proosale oli 1925. a. juhtpositsioon luulel. Seda nii
algupärase kui ka tõlgitu puhul. Vastukaaluks seitsmele vä-
lislulelõlkele oli vaid Fr. Tuglase eestindatud A. Kalda
"Reigi õpetaja".

Poole võrra vähem kui 1923. ja 1924. a. ilmus tõlkear-
tikleid. Kodumaa kaastöelistelt oli teoreetilis-kriitilisi
kirjutisi 51 (lisaks veel neli märkust), välisautoritelt
viis - kõik kirjandusest. Kirjandusvallast üldse oli kolm-
kümmend kaks ülevaadet, retsensiooni, monograafilist käsit-
lust. Üksteist neist puudutasid väliskirjandust. Üksteist
teatriartiklit olid peamiselt kirjanike endi suiest: kaks
A. Adsonilt, B. Lindelt ja N. Andresenilt, üks Ed. Hubelilt,
R. Rohult, J. Semperilt ja Fr. Tuglaselt, ning olid seotud
teatrielu päevaküsimustega. Kunstialastest artiklitest (ühek-
sa) neli oli A. Vagalt. Neli esseed olid 15. augustil sur-
nud kunstnik K. Mäest. Kirjandusteoseid retsenseerisid A. Ad-
son, J. Aavik, N. Andresen (2), A. Anni, K. A. Hindrey,
Ed. Hubel, A. Jürgenstein, V. Ridala, B. Linde (2). Üks ret-
sensioon oli tõlgitud: taani kaastöölise K. Elfelti arvus-
tus taani naiskirjaniku S. Undseti teose "Kristin Lavrans-
datter" ("Kristiina Lauritsatütar") kohta (nr. 6).

Aastakäigu produktiivsemad autorid olid: B. Linde - kaks
kirjandusarvutust, kaks teatrikirjutist, artikkel "Kaunis
raamat" (nr. 6); J. Semper: teatriarvustus ja neli välis-
kultuuri tutvustust; Fr. Tuglas: esseed K. Mäest ja Ed. Vil-
dest, kirjanduse päevaprobleemidele osutav "Marginaalia" (nr.
1) ja sõnavõtt M. Metsanurga draama "Kindrali poeg" lavas-
tuse ärakeelamise põhjuste ja tagajärgede üle (nr. 7);
G. Suits: esseed Ed. Vildest ja K. Mäest, eelmises aasta-
käigus alanud ülevaate "Moliere ja meie" järg, A. Lutherive-
ne kirjanduse ajaloo lühitutvustus. Kui lisada veel J. Sem-
peri ja Fr. Tuglase ilukirjanduslik looming ja tõlketööd, tõu-

eeb J. Semperi ja Fr. Tuglase tõekspidamiste ja esteetiliste hinnangute kaal esikohale ajakirja aastakäigus ning annab tunnistust nende suurest loomevõimest ja pädevusest kõigis kultuuriküsimustes ning juhtivast kohast kaasaegses kultuurielus.

Traditsiooniline ilukirjanduse aastatoodangu vaagimine oli J. Kärnerilt. Fõhjalikumalt vaatles J. Kärner oma ülevaates kaht kirjandusnähtust - "noorpoeetkonda" ja küla-realismi - ning hindas nende osa ja väärtust eesti kirjanduses. Hinnangute aluseks oli Kärneril eelkõige kirjandusteose idee- ja probleemideringi eluvajalikkus ja kunstiline teostus. J. Kärner oli nõus A. Allega, et noorpoeetid pole eesti luulet rikastanud, on vaid enamasti oma " / - / hinge sisekõlasid väljendanud lüürikas,"² sedagi vähe - usaldatavalt! Kirjandus peab tabama ja edastama ajajärgu iseloomu. Kõige kohasema vormina selleks näib Kärnerile "suur romaan", sest "selles võib kirjanik kõige viljakamalt teostada oma ülesannet - anda võimalikult elav ning kunstitõeline läbilõike ajast, mil ta elab, joonistada kaasaegseid tüüpe, kajastada ideid ja meeleolusid, mis liikvel ümbritsevas keskkonnas."³ Realistlik külaromaan (A. Kivikase "Jaanipäev", O. Lutsu "Iiling", R. Rohu "Kurgsoo") seda ülesannet ei täida. Kärner nägi külaromaanides elu idealiseerimist, ideelist selgrootust, mis pole realistliku loomemethodiga kooskõlas. Taunivalt suhtus Kärner ka ühest õpetamist, tendentslikkust, lugeja "silmaselgitamist"⁴ sisaldavasse teosesse, seda peamiselt R. Rohu "Tsirguküla" juures täheldades. Kärner ei olnud ainevaliku, külaelu kujutamise, vastu, kuid seda tuli tema arvates teha idealiseerimata, etteaatud moraalita.

1925. a. läbis ajakirja kolm olulist küsimust: erineva-

---

1 J. K ä r n e r , Eesti kirjandus 1924, 1925 nr.1, lk. 48.

2 J. K ä r n e r , Eesti kirjandus 1924, 1925 nr.2, lk. 157.

3 Sealsamas, lk. 168.

te kunstialade iseseisvumine; kirjanduse funktsioonide osatähtsus ja seosed; kirjanduse rahvalikkus, internatsionaalne ja rahvusliku vahekorid kunstis.

B. Linde toonitas teatrikunsti ülesannet pakkuda oma spetsiifilisi võimalusi, maksimaalselt kasutada: "vaimunau dingut ja silmalõbu, umbes samas tasakaalus. / - / Teaterlik peaks õieti tähendama lihtsalt teatrikunsti, kunsti, mida üksnes teater pakub, kasutades kõiki kunstilisi kultuure, kuid lisades sellele midagi omast, mida võib anda üksnes teater."¹

Fr. Tuglas märkis, et loomupärane eristumispüüe, oma olemuseni jõudmine, iseloomustab kõikide kunstide arengut, välja arvatud kirjandus, mis pole püüdnudki selgitada " / - / oma sisemat olemust ja abstrakeerida oma väljenduse ideaalkuju."² Ta hoiatas, et kaob kirjandus kui kunst, kui ei nähta ega taheta tunnistada kirjanduse kunstispetsiifilisi omadusi, kui kirjandust rakendatakse praktiliste ülesannete teenistusse.

Suurel määral põhjustas Tuglase ärevust üldine kultuuri situatsiooni muutumine pärast 1924. a. detsembriülestõusu. Valusalt mõjus kirjandusele kirjastuskriis. EKL erakorralisel peakoosolekul 3. mail märgiti: "Fraeguse kirjastuskriisi ajal on Liidu ajakiri jäänud õieti ainsaks kohaks, kus võimalik avaldada nii algupärast ilukirjandust kui ka teoreetilisi kirjutisi kirjandusest ja teistest kunstialadest."³ Sest algupärase ilukirjanduse avaldamisest oli praktiliselt loobunud ka ajakirjandus, orienteerudes eelkõige lõbusale ja põnevale tõlkeromaanile. "Ajakirjandus ei taha enam edastada uut nagu oma algaastail, vaid eelkõige säilitada muutumatut, sellepärast ei tunne ta ka huvi kirjanduse vastu." Ajalehes peab kõik olema "kerge, huvitav ja lõbus"⁴.

¹ B. L i n d e , Teatrist, 1925 nr. 8, lk. 658.

² Fr. T u g l a s , "Marginaalia I", 1925 nr. 1 lk. 74.

³ EKL peakoosolek 3. mail 1925. a., 1925 nr. 7, lk. 683.

⁴ E. R a u d s e p p , Kirjandusest ja ajakirjandusest, 1925 nr. 9, lk. 745.

Reaktsiooniajast tingitud muutusi, süüvimist vormiküsimustesse, täheldas J. Barbaruse luulekogu "Geomeetriline inimene" retsenseerides N. Andresen: " / - / tundub reaktsioonija paratamatust enam või vähem elavast sisust siirduda ainuüksi vormile."¹ J. Barbaruse vormilisi otsinguid hindas retsentsent tunnustavalt. Antud luulekogu puhul, eritledes erilise põhjalikkusega Barbaruse stiililisi võtteid, märkis N. Andresen, et selles pole "... mitte enam vormipropaganda sõnus, vaid vorm ise."² Lüürika väärtuseks kuulutasid nii J. Barbarus kui ka K. A. Hindrey luule vahetu mõjuvuse, ta tundekülluse ja elamuslikkuse, mille tagab selle spontaansus ja inspiratsioonitulv. A. Alle poeemi kleidist helesinisest ja roosast seelikust" tunnistas K. A. Hindrey liialt kirjeldavaks ja juurdlevaks ning seeläbi ka vähe mõjuvaks: "Juurdlemine ei ole aga luulele mitte kasuks, luule tähtsamaks elemendiks on tema spontaansus vastuvõtus ja loomingus, mida analüüs ja refleksioon takistavad."³ J. Barbarus kuulutas: "Kõik, mis spontaanselt paberile pand, on suurim luule, - inspiratsioonil on diktaatorlikud õigused,"⁴ ja osutas sealsamas inspiratsiooniallikale - tegelikule elule. "Kangastuste - illusioonide asemele realselt hõiskav elu. Sumav, tasakaalutu looming ja kunstnik ei sobi meie aega, - jääb elule jalgu, teda lohistatakse järel."⁵

Kaasaegse tsivilisatsiooni areng ei luba jääda ainult oma maa piiridesse, "rahvusliku omapära" nimel tõmbuda kõrvale ülemaailmsest kultuuri arengust. Talle omase ekspressiivsusega sõnastas kultuuri arenguvajaduse internatsionaalsuse suunas J. Barbarus: "Eluväravad tulevad pärani ajada üle isiku, üle rahvuste piiride, tuleb puhuda uue epooigi pasu-

¹ N. Andresen, J. Barbarus "Geomeetriline inimene", 1925 nr. 7, lk. 670.

² Sealsamas, lk. 666.

³ K. A. Hindrey, A. Alle "Laul kleidist helesinisest ja roosast seelikust", 1925 nr. 10, lk. 836.

⁴ J. Barbarus, Pilk prantsuse moderni lüürikasse, 1925, lk. 644.

⁵ Sealsamas.

sunaid, et rahvaid eraldavad Jeeriku müürid kokku veriseks. / - / Tung üldinimlikkuse poole, sest tuleviku kultuur pole üksiku rahvuse, rassei, vaid kogu inimkonna kultuur."¹ Teadlikku osasaamist ja ühtesulamist maailmakultuuriga rõhutas J. Semper. Et kultuuride omavaheline lähenemine on ajale iseloomulik objektiivne protsess, tuleb seda ka nii võtta ja tunnistada, sest "ükeiktahe ja rahvuslik ilme loomingu saavad vährtuslikuks siis, kui nad kaasaja vaimule ja stiilile vastavalt avalduvad."²

1925. a. "Loomingus" kajastusid kaasaegse kultuurielu sõlmküsimused. Elujõulisteks olid saanud kõik kunstilise kultuuri liigid. Kirjanduse ees seisis vajadus määratleda oma koht, olemus ja ülesanded kultuurisüsteemis, lähtudes talle ainuomastest võimalustest. Seda vajadust suurendas ka oht kaotada oma kunstispetsiifilisi omadusi, rakenduda päevakajaliste ülesannete teenistusse.

EKL erakorralisel peakoosolekul 3. mail 1925. a. otsustati: seni kuni liidu juhatus otsib abinõusid "Loomingu" väljaandmiseks suurendatud kujul, piirata ajakirjas artikleid teistelt kunstialadelt ja vähendada väliskaastööd. Eri-nevalt esimeste aastate kaastööpuudusest oli saabunud üleküllus.

1925. a. 20. septembril liidu aastakoosolekul muudeti "Loomingu" toimikond kolmeliikmeliseks.³

1926. a a s t a " L o o m i n g u " toimkonda kuulusid A. Alle, G. Suits, Fr. Tuglas, M. Under. Ajakiri hakkas ilmuma suurendatud kujul - 120 - 130 lehekülge number. Muutunud oli materjali paigutus. Kadunud oli varasemates aastakäikudes olnud selge piir ilukirjandusliku ja teoreetilise osa vahel: artiklid paiknesid vaheldumisi luule ja proosapaladega. Retsensioonid ("Ringvaade"), rubriik "Raamatute keskel" ja "Varia" jäid endiselt numbrilõpuossa. Rub-

¹ J. B a r b a r u s , Filk prantsuse moderni lüüri-
kasse, 1925 nr. 8, lk. 647.

² J. S e m p e r , Pariisi kiri, "Looming" 1925 nr. 9,
lk. 713.

³ 1925, nr. 7, lk. 683.

riik "Raamatute keskel" pakkus lühiarvustusi ilukirjanduse uudisteoste kohta. Selle toimetajaks oli põhiliselt D. Paldi. Ilukirjanduses oli valitseval kohal luule. Kümnes numbris avaldati kuuateistkümmne luuletaja ja kaheteistkümmne proosaisti loomingut.

Välisproosa puudus. Välisluulet olid tõlkinud neli autorit: A. Anni - U. Kailase, K. Vala ja E. Vuorela luulet ning valiku soome uuemast lüürikast (V. A. Koakemmiemi, E. Leino, P. Mustapää, L. Onerva); J. Semperi tõlkes ilmusid A. Rimbaud', Gh. Baudelaire'i ja Pr. Villon'i; A. Orase K. Balmonti, E. A. Poe ning J. Kärneri tõlkes Klabundi värside.

Tõlkeartiklite arv oli veelgi vähenenud. Ilmus vaid kaks ülevaadet: E. Enäjärvi "Soome uuemast lüürikast" (nr. 1) ja J. Tysliava "Leedu uuem luule" (nr. 10). Algupäraseid artikleid oli 54. Kirjandusküsimusi puudutas nelikümmend kaks kirjutist, millest kaksteist olid väliskirjandusest.

Rohkem kui varem oli ajakirjanumbrites retsensioone - kakskümmend. Kuid nendest vaid seitsmes analüüsitati 1926. a. ilmunud algupärasest ilukirjanduslikku teost põhjalikumalt. Ülejäänud olid kas lühiretensioonid rubriigis "Raamatute keskel" või muust ainevallast raamatu arvustused. Kolm arvustust oli 1925. a. ilmunud ilukirjandusteostest: A. Kivika romaani "Murrang" analüüsis E. Raudsepp, J. Kärneri luulekogu "Lõikuskuu" H. Visnapuu ja K. E. Söödi luulekogu "Aastate kajastus" ümber arutles A. Adson. Produktiivsemad ilukirjanduse retsensendid olid E. Raudsepp, kes lisaks Kivika romaanile arvustas ka O. Lutsu romaani "Olga Nukrus", M. Sillaots - A. H. Tammsaare "Tõde ja õigus" I ja S. Vardi "Haabvere". H. Visnapuu - J. Kärneri "Lõikuskuu" ja J. Semperi luulekogu "Viis meelt".

Aastakäik tõi ära mitu eesti kirjandusliku mõtte seisukohalt olulist artiklit, eelkõige J. Semperi esseed "Meie kirjanduse teed" ja "Meie uuema proosa stillist". Fr. Tuglase "Ado Grenzsteini lahkumine" ja H. Raudsepa autorikäsitus Mait Metsanurgast esindasid mõneti ajakirja kaht eri laadi. Fr. Tuglase kultuurilooline essee oli faktidest ja nähtustest lähtuv süüvimine nende olemusse. H. Raudsepp jäi enam

subjektiivseks interpreteerijaks. Ilmunud esseed tähendasid kirjandusteadusliku vaatluse jõudmist uude arengujärku, mitmetasandilise tervikkäsitluse ni

J. Semper ennustaa kirjanduse arengut eepilisuse ja sünteetilisuse suunas: "Võib arvata, et meilgi on tekkimas analüütilise ja katkendliku ilmega aja asemele uus kirjandusjärg, mis on, võiks öelda, eepiline ja sünteetiline. Tekib teatud reaktsioon, vastukaal aja rahutule iseloomule, ühenduses kahtlemata kogu ühiskonna stabiliseerumisega."¹ Ent see ajajärg oli veel tulemas.

1925. a. ilmunud jutustavat proosat hinnates tunnistas J. Kärner romaani alles jõuetuks ja sisuvaeseks: "Romaan ei anna veel suurjoonelist ega värskereelist läbilõiget ajajärgust külaühiskonna piirides, vaid kajastab rohkem selle pinnapähälseid nähtusi, silmaga seletatavaid ja kõrvaga kuuldavaid sündmusi."² Seevastu P. Vallaku novellikogust "Must rist" leidis J. Kärner energilist stiili, realistlikult mahakak keelt, autori omapära. Kuid hinnatavaimaks pidas J. Kärner teose seotust tegelikkusega: raamatus on " / - / tõeliselt eluline, otsekuul maamulla lõhn, mida ei saa tabada mõistusega, vaid milleks on tarvis kunstniku intuitsioon."³

Oma ülevaate lõpetas J. Kärner optimistlikult: "Hoolimata ebasoodsaist tingimustest muutub meie kirjanduslik elu jälle intensiivsemaks."⁴ Raamatuturu elavnemise kõrval nägi ta selles suurt osa ka "Loomingul", mis peegeldas "Eesti tänapäevase kunstilisi sihte taotleva kirjanduse ilmet kõige usutavamalt."⁵

Kuigi J. Kärner polnud nõus kõigega, mida "Sanga" sisesejuhatavas artiklis deklareeriti, suhtus ta ilmse poole-

---

¹ J. S e m p e r , Meie kirjanduse teed, 1926 nr. 7, lk. 749.

² J. K ä r n e r , Eesti kirjandus 1925, 1926 nr. 2, lk. 176.

³ Sealsamas, lk. 184.

⁴ J. Kärner, Eesti kirjandus 1925, 1926 nr. 3, lk. 327.

⁵ Sealsamas, lk. 328.

hoiuga noorte väljaastumisse ("Sang" 1925, "Bumerang" 1926 - E. Hiir, J. Schütz, M. Järna).

Nii koguteosed "Sang" ja "Bumerang" kui ka "Aktsoon I" (A. Antson, V. Kaaver, Ed. Kubjas, A. Mälk) pälvisid "Loomingu" tähelepanu kahel korral, D. Palgi ja N. Andreseni poolt, ent mõlemad piirdusid enam objektiivse, neutraalse vaatluse kui aktiivse seisukohavõtuga. Üldse oli 1926. a. "Loomingus" ilmunud kriitilistesse küsimustesse tunginud enam objektiivsust taotlevat analüüsi ja argumenteeritust, rohkem teoreetilist laadi. Seda eelkõige D. Palgi, A. Anni ja N. Andreseni puhul (H. Visnapuu lähtus näiteks endiselt mulje, elamuse, naudingu kriteeriumist. E. Raudsepp nõudis realistliku kujutuslaadi ühendamist romantiliste sugemetega: "Samuti nagu iga realist, kes tegelikku ümbrust ja inimesi maalib (mitte ideaalkujusid), peab ometi midagi kunstiliselt valdavat oma ainstikugi läbi andma, et mitte liiga ühetoonilisi, objektiivselt ridastatud tegelasi ja sündmustikke pakkuda, mis iseäranis võib ähvardada just meie külarealismid"¹).

N e l j a a a s t a k ä i g u jooksul ilmus "Loomingut" kokku 3424 lehekülge, millest suure osa moodustasid artiklid, ülevaated, retsensioonid.

Esimese aastakäiguga võrreldes oli muutunud 1926. a. "Loomingu" teoreetilise osa ilme. Artiklid olid keskendunud kirjandusküsimustele, enamasti kaasaegsele eesti kirjandusele. Kirjandusteaduslik mõte oli liikunud loominguühholoogiliste ja -filosoofiliste aluste eritlemiseni. Kriitilistes käsitlustes oli süvenenud teoreetiline lähenemine.

Oma avara esteetilise programmiga kujundas "Looming" teatava üldise hinnangute baasi, milles olulisimal kohal oli kunsti elulisuse ja kunstilise täisväärtuslikkuse nõue. Ühegi aastakäigu numbrites ei kajastunud printsipiaalseid vaidlusi ega arvamustevahetusi. 1923. a. "Ilmavaatelised väitlused" jäid erandlikuks ja needki olid eelkõige kooskõla otsimine sisuliselt samadel alustel.

---

¹ E. R a u d s e p p , A. Kivikas, "Murrang", 1926 nr. 2, lk. 199.

Probleemartiklite vähesus andis ajakirjale enam analüüsi-
siva vaatleja kui sünteesiva sihiseadja ilme.

Oma osa selles oli võib-olla "Loomingu" parlamentalist-
likul iseloomul.

1926. a., mil "Looming" oli oma koha, vajaduse ja täht-
suse eesti kultuurielus kinnitanud, lõppes Fr. Tuglase toi-
metaja periood. Ajakirja "Looming" uueks toimetajaks sai
J. Kärner.

EESTI RAADIO DOKUMENTAALSETE ELAVSAADETE
ŽANRISKAALA 1965

V. P a n t ,

Eesti Raadio kommentaator

T o i m e t u s e l t

Käesolevaga avaldame kogumiku "Fakt, sõna, pilt" esimese väliskaastöölise, 1976. a. manalasse varisenud Valdo Pandi nn. dokumentaalsete elavsaadete skaala, mille ta koostas Eesti Raadio 1960-ndate aastate tööpraktika põhjal. Avaldame selle sügavas austuses eesti nõukogude ajakirjanduse ühe säravaima talendi ees, mehe ees, kes liialdamata õeldes - lõi epohhi Eesti Raadios ja Eesti Televisioonis ning kelle ajakirjanikutalendi õigeks hindamiseks (ka üleliidulises mastaabis) nähtavasti on vaja pikemat ajalist vahemaad ja sügavamad sisulist analüüsi, kui me seda praegu anda suudame. Loodame, et see härmiselt konseptiivne ja kokkusurutud ülevaade ütleb lugejale siiski, milline tõsine teoreetiline mõtte oli Valdo Pandi isikupärase ajakirjandusliku praktika taga.

Usume, et avaldatu on originaalseks ja väärtuslikuks õppematerjaliks tegutsevale ja alles õppivaile raadioajakirjanikele. Ühtlasi olgu see Tartu Riiklikus Ülikoolis ajakirjandust õpetavate ja õppivate kolleegide siiraim tunnustus ja tänu Valdo Pandile. Avaldatav ülevaade detailiseerib V.Pandi kirjutist kogumikus "Fakt, sõna, pilt" II (Tartu, 1964).

Jrk. nr.	Teooriigrupp, laar, teoreetiline selgitus	Tendustema	Karakter või iseloomulik joon	I komponent või faktor	II komponent või faktor	III komponent või faktor	Need tunnusad	Iseloomulik rakendusala
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I. ~~Teooriigrupp~~ ~~laar~~ ~~teoreetiline selgitus~~								
	Isikuparanduse ettekanded suhteliselt neutraalses ettekandes. Ei kuulu kaesoleva vastlase alla.			Tekst	Neutraalne seisus			
II. ~~Teooriigrupp~~ ~~laar~~ ~~teoreetiline selgitus~~								
Isikuparanduse ettekanded eeslooesinimised autori teksti ja improvisatsioonil alusel:								
1. E õ n a v ö t t		Eõnavõtt	Universaalne	Tekst	Improvisatsioon tavaliult pandub	Autoriparanduse seisus	Tavaliselt lihtne	Universaalne
2. R a a d i o k õ n e		Raadiokõne	Fidulik	Tekst	" "	" "		Tahtpuved, suurendused
3. E t t e k a n n e		Ettekande	Arsalik, analüüsiv	Tekst	" "	" "	Ustus-	Kongressid, pleenumid, sessioonid, konverentsid
4. L o e n g		Loeng	Õpetlik	Tekst	" "	" "	Teadus-	Teadus, töömeetodid
5. Ü l e v a a d e, r i n g v a a d e		Ülevaade, ringvaade	Tytvustav, põgusalt onalüüsilv	Tekst	" "	" "	Probleemid, sündmused, poliitiline olukord	
6. V e e t l u s (- e s i n e m i n e)		Vestlus	Intiimsed	Kujutletava partneri tunnetus, mõttel. dialoog	Tekst või konsept	Improvisatsioon	Universaalne	Muljed, mõttelused, populaarsustöö, poliitiline olukord
Vahenditus, võrri vahus ja isikuparanduse koostlus kujutletava raadiokõnulejaga		(kellel sillest?) vt. laar 19						
7. K o m m e n t a r		Kommentaar	Mõtestav	" "	" "	" "	Folliitilised	paevandused, rahvusvaheline elu
Vestluseesinimise eriliik. Fakti, sünduse, nähtuse isikuparanduse lahtimõtestamine koos kujutletava raadiokõnulejaga								
8. J ä r e l r a p p o r t a s		Reporterite järeleandlus v. vestlus (sillest?)	Universaalne	Lisandub kirjeldav elu- ja autorimõtte kandjaks	Improvisatsioon	Konsept või tekst	Sündmused, mis on teostatava või ebasõnatub (süre, temperatuur), sündmus, mida taktitunne	Sündmused, mis on teostatava või ebasõnatub (süre, temperatuur), sündmus, mida taktitunne
Vestluseesinimise eriliik. Reporterite ja pealtnägijate v. osavõtjate muljetele ja mõtetele rajanev jutustus t. imnust								
Lisanduvad heli-illustratsioonid kui esinimise lähtepunkt või kujundav, selgitav, edasiarendav, kindlusev või paansteriv element.								

III. ILLUSTRATIIVNE ESILEHEID

1	2	3	4	5	6	7	8
9. Maadioloeng Heliliste näidetega loeng (vt.4)	Maadioloeng, loeng, 1.-kontseert	Üpeliik	Tekst	Illustratsioonid alluvad tekstile	Illustr. tav. muuleks, vöörkell, müra, rõhm	Muusika, keeleõendus, rahvalaul, akustika, sooloogia	
10. Maadiolulevade Helidokumentidega täiendatud inform. või temaatiline olulevade (vt.5).	Maadiolulev. Olulevade, ringvade	Tutvustav, põgusalt analüüsiv	Tekst	Lisandavad heli-ill. iseisvuse, edasi- viiv. funkts.	Lisanduvad kõtekendid	Probleemid, sündmused, poliitiline olukord.	
11. Maadiovestline Heli-illustratsioonidega täiendatud vahenditena ja vormivabana kuulama kujutletava raadiokulajaga (vt.6).	Maadiovestline, vestluse (kelle)	Intiimsed	Kujutletava port-neri tunnustee	Tekst ja improviseatsioon	Illustr. saarvad kujuanduslik ka meele- alurõhk. funktsiooni	Lisanduvad kujanduslik muusika, laule, loo- funktsioonid	Kalljed, elgmsed, mõniklaused
12. Illeestreeeritud kom- mentaar Helidokumentid või sellega seotud faktid v.õmduusest lähtuv kommentaar (vt.7).	Kommentaar, kommentaar- tori vestl.	Kõrteetev	- " -	- " -	Helidok- umentid, te- punkti funktsiooni	Helidok. kom. den. taust jne.	Rahvusvahelised sead- mused.
13. Illeestreeeritud ja- reperi Reporterit isiklikele alajatele ja sõnaseisuga helidokumentidele raja- nev jutustata koloonnet (vt.8).	Reporterit jutustus, vestlus (millegi)	Univeraalne	- " -	Improviseata. ja tekst	Helidok- ument sõnaseisuga	Sõnaseisuga	Sõnaseisuga, kus heli- reportaa on teostatav vaid osaliselt või nurjaj
14. Peenraam-olulevade võl-montaaž Illustratsioonid olulevade, Saari 10 tavaliiselt läbi võtta arvadus, kus rohked illustratsioonid saavuta- vad mahulise ja tehendusliku Gleksala neid seitava teksti Gle.	Teadustus tav. pundab v.kaudne, olulevade, vestlus	Piltlikult svtvustav või meenu- tav	Helidok- umentid ja -kujudus	Siduv tekst	Kiire rõhka, löi- guga pikna akustika- teatpaari aisuini	Lõhikus. Vana se- geli sisse- jate juubeligaad juubeligaad informatsioonilises teategelaseaadatus, sissejuh. ja esinemise- kiirlevalateliid löi- gud temaatilisea aadatus.	Heliloojate.kanastiliste kollektiivide,mitte- jate juubeligaad informatsioonilises teategelaseaadatus, sissejuh. ja esinemise- kiirlevalateliid löi- gud temaatilisea aadatus.

Keinejale liisandub partner, monoloogile dialoog.

IV. INTERVJUUD

15. Protekollikatsioon Seostatata külaustaga ning ille- olulise arenduseta vastutaga inter- vjuu.	Intervjuu (kes on- nab?)	Astlik, kontakt esinija- ga sisse	Vastaja	Reporter sisse- kiit- leja	Intervju- egiitava kerge	Heepakt	Intervjuud väärrika ühisk. esiaandiga ametiisikute- ga, korgete kilaalaste, kulaustaga. Saari ille- vahetu kontaktita -telef. teel jne.
---	--------------------------	-----------------------------------	---------	----------------------------	--------------------------	---------	---

peateemaga otseselt seotud paigas.

L i s a n d u b kirjeldav-komenteeriv element, kirjanduslik kujund ja maksimaalne kohalviibimise efekt.

VI. REPORTAAZID

<p>24. Reporteril isikuparasele kaastulustandile ja kohalviibimise efektile kui põhitunnustele rajatud subjektiivne vastavorm objektivaate tõdede, faktide, sündmuste, miiljöö, mulje, inimkarakterite edasiandmiseks - selle komponendidena on reporteril jutuastus, sündmuspärga hääled ja taosrääk ning intervjuud ja nende rakendusprintsiipideks intuitsioon, kujundiliiklus, dünaamika ja hääldatus.</p>	<p>Ulekanne, heliülesvõtte</p>	<p>Põhiosa, dünaamika ja hääled. Kohalviibimise efekt.</p>	<p>Reporter puudub.</p>	<p>Tavaliselt otseselt kahtsaat sündmusest.</p>	<p>Pidulik koosolek, istungjätk, aktus, kontsert.</p>
<p>25. Sisge juhataja ja aidav reporterite üritusest, mille põhitunnusteks on koostamine, muusika, aplaus) on mõistetav ilma rep. teadustuse ja kommentaarideta. Vorn kuulub report. karriigruppil tinglikult (kohalviibimise efekti kaudu), sest reporter puudub.</p>	<p>Ulekanne, heliülesvõtte, reportaaž</p>	<p>Tavaliselt - " - pidulik, dünaamika, mõrk</p>	<p>Reporter minimaalse raketusega, läheb teadustajale.</p>	<p>Pikkus sõltuv tähte ja oper. Täispikkus otseselt kahtsaat.</p>	<p>Miiting, aktus, pidulikud teeremoonid kones ja muusikaga.</p>
<p>26. Reporteril lühike informatsiooniline jutuastus sündmuspärgal seda (aastu) dokumenteeriva või puutserive lühikese intervjuuga.</p>	<p>Lühireportaaž (kust?), aprame some rep. le.</p>	<p>Informatsiooniline, suurima raketusega. Dünaamika, kujundlikkus, mõrk</p>	<p>Lühike intervjuu, sageli üks küsimus.</p>	<p>Kohalviibimise efekt mõrk.</p>	<p>Väike tõe-maht. Pikkus 2-3 min.</p>
<p>27. Informatsiooniline lühireportaaž. Reportaaži lühivorm, kus kõiki komponente (rep. jutuastus, sündmusp. hääled ja stm., intervjuu) kasutatakse esakäit konkreetse informatsioonilise materjali (sündmus, faktid, arvamused) edasiandmiseks dünaamilises vormis, allutades sellele miiljöö, mulje, karakteriavaldused ja muu.</p>	<p>Lühireportaaž (kust?)</p>	<p>Informatsiooniline, reporteri kirjeldus, dünaamiline komment., kujundlikkus, kaav.</p>	<p>Aktiivne sündmusefakt, kohalviibimise efekt</p>	<p>Intervjuu, taval. pika-ajaline (18, 21), harva grupivestlus (20, 23).</p>	<p>Universaalne vorm sündmusliku informatsiooni edasiandmiseks. Elektrijaama avamine, maania katsetamine, külaliste saabumine, külastaakid üldmõitavasse paika.</p>
<p>28. Miiljöö-ehk olulipiltlik reportaaž. Reportaaži lühivorm, kus kõiki komponente kasutatakse esakäit miiljöölike materjali, mulje, meeleolu, karakteriavalduste, edasiandmiseks, allutades sellele ka informatsiooni, faktid, arvamuse ja muu.</p>	<p>Lühireportaaž.</p>	<p>Intiimne, meeleolu, väga aktiivne, mõräär. Kohalviibimise efekt maksimaalne.</p>	<p>Reporteril kirjeldused ja kommentaarid. Kujundlikkus, kaav</p>	<p>Intervjuu, taval. vaatlus - (19, 22) või grupivestlus (20, 23).</p>	<p>Universaalne vorm meeleolukatent sündmusest, nähtusest, paikadest komelemiseks. Ranvareod, külguulmad, matused, margikorjajad, plaaš, köök, juukseur, kohvik.</p>

1	2	3	4	5	6	7	8	9
29. Lühireportaaš. Reportaaži universaalse lühivorm koigi tema tunnuste, komponentide ja nende rakendusprintsiipide kokkusuurutud kaarutamisega.	Lühireportaaš.	Universaalne, kaha selmise vormi summa.	Kohalviibi- misefekt.	Reporter	Intervjuu, vestlus, grupivestlus.	Tavaliselt 5-6 min.		
30. Ahelreportaaš. Ühise temaatilise, ajalise, meeleolulise või muu tunguse alusel liidetud lühireportaašide ja (ilmska atmosfääri korral ka intervjuude) ahel, tavaliselt seotud helikujundusega.	Ringkõik, reportaaž v. kaund teadustus.	Väga dünaamiliselt, tavaliselt lühivorm.	Asupaiga määrang reporteri, helifooni v. intervjuu, avakõnne kaudu.	Miljö, mis meeleolu peegeldab, kohalviibi- misefekt	Lühike teemakõnne 1-2 min. Rõp-komponentide alusel.	Iga pala 3-5 min. Ahelas 3-5 pala, tav. seotud kerge muus.		Suurkõnne õhkkonna mitmekülgne esitamine, saatmine, ilm, puhkus, Festival, laulupidu, tants, kuu süvapäev, ka viktoriin, diakusatsioon (vt. ankeet 171)
31. Kommentaariv reportaaš. Sündmust kirjeldav ja (taval. publitsistlikult) lahtimotastav reportaaž, mis rajaneb reporteri jutuotluse ja sünduspaiga mõttele.	Reportaaž, otselõikekõne.	Kirjeldav ja kommentaariv.	Sünduspaiga kirjeldus ja atmosfäär. kohalviibi- misefekt.	Reportaari improvisatsioonid ja teat.	Intervjuu teinud, vana funktsioonide või puudub.	Tavaliselt otselõikekõne.		Paraad, demonstratsioon, spordivõistlus, karnavall- ringkõik, laulupidu.
32. Loangreportaaš. Sündmuse, nähtuse, protsessi, vastamisvõime alusel lahtimotastamine spetsialisti ja reporteri poolt sünduspaigal või kohaaluse objekti juures.	Spetsialist (kelle saatel), lõikekõne, raadio- skuratsioon.	Õpetlik, muviarastav.	Spetsialisti selgitus, vestlus teemaga, küsitlus.	Kohalviibi- misefekt.	Reportaari sissejuhatus, kirjeldav ja kuulaja huvi esindav funktsioon.			Raadio- skuratsioon, raadio- õlikool, Mõnestusmõrgid, muusika, ajalooline paik, tootmis- tehnoloogia, teaduslik seutus.
33. Klubireportaaš. Reportaaž teatavate või märksa- rühade publiku juuresolekul ja osavõtul, kus reporter suhtleb ühe- aegselt vastuspartneri, publiku ja raadiokuulajaga.	Teadustus kaund, tav. sarja nime kaund.	Intiimsus, esiraad- liku kal- lakuga.	Publiku- tunnus- atmosfäär, kohalviibi- misefekt.	Intervjuu ja vest- lused.	Rap. soolo- esitamine ja kirjel- dav sla- ment.	Tavaliselt polimil- lina kont- art- ettekan- tega.		Klubivormis seated. Kohtum- sed, avalikud viktoriinid ja konkurssid, raadiopäev.
34. Reportaaš. Kõrgealalise reportaaži koigi tema põhivormide, komponentide ja nende rakendusprintsiipide väljasaar- datud kaarutamisega teostatud üli- distuse huvide (vt. grupi VI sissejuh. 1), sanri 29 täismetraaži- line arendus.	Reportaaž.	Universaal- ne, düna- miline.	Kohalviibi- mis- efektsel- lise.	Reportaari kujun- duse.	Intervjuu põhitüüp (18, 21) informaat- sioonid, vestlus (19, 22) meeleolu esitamine.	Dünaamika- seaduste olemasolu.		Universaalne. Üldhuvitatavate või oluliste paikade pühimiseks mõeldava dünaamika ka reporteri külastamine (allveelaev, kauge raa, kuuluse kodu, satelliit, õhk, ja, kosmo- droom).

Lisanduvad esinevad vormide üleminekuaastad, kombinatsioonid ja süntees - vabadus vormisemantide kombinatsioonidega seotud teavikud.

1 2 3 4 5 6 7 8 9

10. ja 11. peatüki "Kunsti- ja dokumentaalsed saatevormid"

üksikute temaatiliseks ja kompositsiooniliseks tervikuna liidetud tekst, sooloesinemised, illustreeritud esinemised, intervjuud ja reportaažid või nende elemendid ja ülesehituskorrad. Klennitide kirjusele vastab praktikas saatevormide kirjvus ja väljakuulutus.

35. Reportaaž Temaatiliseks ja kompositsiooniliseks tervikuna liidetud sooloesine- ja intervjuuelemendid koos nädal vajaduse korral täiendavata heli-illustratsioonidega.	Mõttuvahe- tus, ohtu, tund, foor- um, kaudne tead.	Diskussiooni- line või menusaarik.	Grupptee- tus, soovõtt, kommentaar.	Vestlus, anket.	Heli-ilmustr., sealhulgas lühirepor- taaž (argu- mendina, nkitena).	Ülatuslik teema.	Ülatuslikud diskussioonid, mlestatuste ohtud, kohtumised eri- ja huvialade järgi. Spordiveteranide, küberruustiku- d, aretid, kokad.
36. Laendatud või intervjuu Avapalast, otsajoonest või kui rassist või siduvest armatuuri- lähnev, viimasel juhul jutustavate täiendustega elavas vormis temaatilisele.	Reportaaž, vestlus (kalliga?)	Sõlgitava või olu- kirjeldus- liku kal- lekuga.	Lähterep.v. intervjuu kui kompos. alus.	Laendus.v. Sageli laisgava- vad kgr- valepoiked tav. jutus- tavas vormis.			Portree, biograafia, reisimuljed, populaarteadus.
37. Konfereeritud reportaaž või intervjuu Oht või mitme reporteri stuudio- vestlusest väljakasvavate ning jätkuva konfereeritud sooloesinega ühendatud lühireportaažide ja intervju. Rida, mille stuudio- välised komponendid loovutavad sissejuhatuses ühtsele konfereerile.	Teadustus kaudne, tav. saxja näi, ringvaade.	Probleematiil- ne, uurim- uslik v. ringvaade- telik.	Konferanss kui kompos. alus ja koikide palade sisse- juhatus.	Lühipalad tihti kiire lähe- vahemu- nemisega sika.			Probleem, uurimus, kriitika, räähtuste seose, populaarteadus, informatsioonilised ja teema- gaatilised, ka kirvud pubke- ontu-ringvated. Suur oas mitme lüidistuspäigega saja- likest elavastatist.
38. Dokumentaalne kompositsioon Erinevatest sarjalelementidest koosnev vaba, tihti filmiliku ülesehitusega elavas vormis, tavaliselt muusikalise kujundusega kompositsioon.	Kompositsioon, dokume- ntaalne kompositsioon, kaudne teadus- dustus.	Filmilik.	Ühtne kom- positsioon ja rüta.	Otstarbele vastavad sarjale- mendid kandrite tähandu- siga.	Muusika- line kujundus.	Kõrgenda- tud toon, sageli heli- arhiivi kasuta- siga.	Ülatuslikud elavad ülevaated ajestatust, saavutustest, paikadest, sõõdunud suur- sündmustest, suureste elust, loodusest.

11. ja 12. peatüki "Kirjanduslik-kunstilised elemendid, kujundid ja üldistusate."

VIIII. **KUNSTILISE-DOKUMENTAALISE SAATEVORMID**

Saatevormid ja -vormid, kus sama saavutab olukirjelduse kirjandusliku taseme, kujund kunstilise kujundi väljendus- ja üldistusjõu ning dokumentaalsete vormielementidele liisanduvad kirjanduslik-kunstilised elemendid (muusika, draama, poeesia) kui vordvõrdsed elemendid.

39. Kirjanduslik reportaaž Kirjanduslik olukirjeldus tasemel teostatud reportaaž (vt. 34), mis tegelikult peegeldab saavutab kunstilise üldistusjõu.	Reportaaž.	Reportaaž- likult vaidendi- tu.	Kirjandus- lik-kunsti- line üldis- tus.	Kohalvi- bilisefekt.	Doku- mentaali- sus, ku- jundus sax- kordne.	Aja- ja koha- ühatus.	Reportaažid paikadest, kuhu on kontsebreeritud elama- lik materjal. Tundmatu so- duri tead, hirmus, operatsioo- nissal, postitiiline loodus ja tõõ, tunded.
40. Estradiireportaaž Kirjanduslik reportaaž, kus reporter teidab saatevormi alusel ka konfereerise või	Ohtu, pubke- ontu; kaud- ne tead. v. sarja näi.	Humoristlik, satiriiline	" "	" "	Dokumen- taalse ja fantasii- loomingu süntees.	Teostatav estradiil staudios, st.-välises vormis.	Meesolukud pubkeontustest, estradiisatust.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	või estraadiprogrammi juhi funktsioone, suheldes vaheldumisi tagelike ja kirjanduslike partneritega (näitlejatega).							
41. E a e d i o o i u k i r j e l d u s	Raadio-olukirjeldus	Jutustuslik, aegenuslik, motiivlik	- -	Kirjanduslik tekst ja kunstiline kujundus.	Elavad dokumendid.	Seelevaldne aja- ja koha kaitlus.	Univeraalne vora elamusliku materjali edasiandmiseks.	
42. E a e d i o j u t u s t u s	Ulatuuliku sahu ja kirj. tšellusega raadiolukirjeldus - v o i v a b a s v o r m i s r a a d i o p r a m m a k i r j a n d u s l i k j u t u s t u s (n o v e l l , l a a s t) t o a i o l u k u n s t i l . Üldistamise (või tead.fantastika)alusel.	Raadiojutustus.	Jutustuslik, motiivlik.	- -	Elavad dokumendid võivad ka puududa.	Väljajujumata suuris oma suur vormivabadus.	Elamuslik materjal, kirjanduslikult hea tasemega kaitlus.	
43. I n s t a n s e e r i t u d r a a d i o j u t u s t u s	Osaliselt või valdavalt osas instantseritud ja kuuldepiiritena ette kantud raadiojutustus.	Instantseritud raadiojutustus.	Kuuldamainguline ja jutustav.	Kirjanduslik-kunstiline üldistus.	Dramaturgilised kuuldepiirid.	Kirjanduslik tekst ja kunstiline kujundus.	Sama, mis raadiojutustusel - dramatiserialvõimalust, piirides.	
44. K u s t i l i a - d o k u m e n t a a l n e k o m p o s i t s i o o n	Ühtne kompositsioon dokumentalistest (teaduslik-fantastilistest) kirjandusliku kallakuga materjalidest ning kunstilisest materjalidest.	Kompositsioon, Piduulik, raadiokompositsioon.	Kompositsiooniline ühtsus.	Kunstilised elemendid.	Dokumentaalised elemendid.		Kriti tähtis, pidulik või kirjanduslik või muusikaga seotud teema. Lenin, rahu, revolutsioon, luuletaja v, heilooja juubel v. aurn.	
15. KIRJANDUSLIK JA RAADIOALINE SAATVORMID								
M kuulu kšesoleva vastlusa alla.								

KROONIKA

Žurnalistika eriharu lõpetasid ja kaitsesid diplomitõid:

1976

1. Ene Jermakov, Ajaleht "Säde" lapse isiksuse kujundajana.
2. Eve Kungur, Ajaleheteksti traditsioonilisus hinnangu faktorina.
3. Mihkel Mutt, Teatri ja massikommunikatsiooni võrdlevaid piirjooni.
4. Jüri Peinar, Väärtustamisprintsipiide rakendamine rajooniajalehes.
5. Heli Pross, Vabariiklike ajalehtede ja "Edasi" huumorimaterjalide sisuanalüütiline võrdlus.
6. Tiiu Roostna, Hariduse ja kasvatuse probleemid üldpoliitilises ajalehes.
7. Urve Sinisalu, Valga rajooni ajalehe "Kommunist" arengujooni aastatel 1947 - 1975.
8. Kalev Vapper, Saatejuhi roll publitsistlikes televisioonisaadetes.
9. Epp Weinrauch, Ajalehe "Virulane" juhtkirjad.
Riigileksamitega lõpetasid Bevi Kuht ja Milvi Pensa. Ülalmainituist olid kaugõppijad E. Jermakov, J. Peinar, U. Sinisalu, E. Kuht, M. Pensa.

1977

1. Lia Art, Tervishoiuprobleemide käsitlemine üldpoliitilistes väljaannetes.
2. Sirje Laidre, Teaduse populariseerimine nõukogude eesti trükisõnas 1975. a.
3. Felix Mäe, Tööinimese kujutamisest ajalehes "Nõukogude Hiiumaa" 1949 - 1976.

4. Naima Navi, Rajooniajalehtede "Töörahva Elu", "Koit" ja "Võitlev Sõna" sisu võrdlusjooni.
5. Saima Noor, Vabariigi majanduselu käsitlemine ajalehes "Rahva Häääl" aastail 1975 ja 1976.
6. Tiiu Parts, Erinevate temaatiliste valdkondade käsituslaadist rajooniajalehes.
7. Raul Rebane, Sporditeema Eesti Televisioonis.
8. Ülo Rood, Rajooniajalehe spetsiifika ja funktsioonid.
9. Leonid Spassov, Olukirjelduste alguste tüübiltik tänapäeva eesti nõukogude ajakirjanduses.
10. Aime Taevere, Ajalehe "Sirp ja Vasar" kunstikriitika žanrid ja tüübid.
11. Merike Tarand, Telelavastused Eesti Televisioonis 1956-1976.
12. Taivo Uiho, Murdealiste laste lülitatus massikommunikatsiooni.
13. Mart Ummelas, Ajalehe "Marahwa Näddala-Leht" geograafiline haare.
14. Elme Väljaste, Eesti Raadio noortesaadete "Tulipunkt" analüüs.

Riigieksamitega lõpetasid Olav Osolin ja Ita Serman. Loetletuist olid kaugõppijad L. Art, S. Laidre, F. Mäe, N. Navi, S. Noor, T. Parts, Ü. Rood, L. Spassov, M. Tarand, T. Uiho ja E. Väljaste.

1978

1. Iira Igasta, Eesti perioodiliste väljaannete arvu ja tiraažide dünaamika (1766 - 1917).
2. Mart Kadastik, Televisiooni noorteauditooriumi huvistruktuur ja tüpologia.
3. Merike Kass, Ajakirja "Naisterahva Töö ja Elu" temaatika ja probleemid 1906 - 1917.
4. Kaja Kärner, Stereofoonia spetsiifilised väljendusvahendid raadios.
5. Georg Lints, Rajoonilehe kirjasaatjate sotsiaalse struktuuri ja aktiivsuse seosed ning motivatsioon.

6. Ludmilla Mägi, Ülevaade ajakirjadest "Laste Rõõm" ja "Pioneer".
  7. Silvia Mälksoo, Kultuuriprobleemid Viljandi rajooni ajalehes "Tee Kommunismile" aastail 1975 ja 1976.
  8. Grete Naaber, Portrees propageeritavad väärtused.
  9. Aune Fast, Erinevate märgiliste vahendite mõjukus ajalehes.
  10. Tõnu Prei, Rajooniajalehe funktsioonid väljaandja seisukohalt.
  11. Marika Prits, Ajalehe "Sirp ja Vasar" 1977. a. kirjan-
dusleheküljed ja nende auditoorium.
  12. Age Raa, Eesti Raadio lastekuuldemängud aastail 1970 -
1977.
  13. Kersti Raudam, Ajakirja kujundamisest.
  14. Urmi Reinde, Ajakirjandusterminoloogia kujunemine eesti
perioodikas 1821 - 1878.
  15. Aime-Lehte Seim, Massiteabevahendite kasutamisest kesk-
kooliõpilaste poolt.
  16. Mart Taevere, Konstantin Märskä osa eesti filmidokumen-
talistika arengus.
  17. Mihkel Tiks, Algused arutlevas ja publitsistlikus aja-
lehežanris.
- Kaugõppijatena lõpetasid I. Igasta, M. Kass, K. Kärner,
G. Lints, L. Mägi, S. Mälksoo, G. Naaber, T. Prei, A. Raa,
K. Raudam, U. Reinde ja A.-L. Seim.

1979

1. Ragna Aeg, Ajalehe "Rahva Hääl" poliitika- ja majandus-
terminite arusaadavus.
2. Marika Gerlet, Kooli ja haridusprobleemid ajalehes "Ole-
vik" (1882 - 1887).
3. Eha Järvoja, Kodanliku Eesti kirjastuste tegevusest Tal-
linnas (a-il 1918 - 1940).
4. Asse Kook, Noorsooajakirja "Kevadik" temaatika ja prob-
leemistik (1924 - 1932).
5. Maire Kriis, Noorte teabehuvld ja massikommunikatsiooni
kanalite kasutamine.

6. Katrin Lendok, Teatri-, kino- ja teletemaatika ajalehes "Sirp ja Vasar".

Lõpetanuist õppisid statsionaarselt R. Aeg, K. Lendok, R. Pahkla, E. Šank.

1980

1. Raimu Hanaon, Ehitusmaleva temaatika noorsooväljaannetes 1978 ja 1979. a.
  2. Tõnu Kees, Liiklussaated Eesti Televisioonis ja Eesti Raadios.
  3. Anne Kiudorv, Elanikkonna lülitatus ENSV massiteabe süsteemi.
  4. Velve Lepikov, Ajakirjaniku isiksuse omadustest.
  5. Mare Luts, Ajalehe "Nõukogude Õpetaja" (1978) ja ajakirja "Nõukogude Kool" (1979) sisu ja loetavus.
  6. Elgor Maasik, Ajalehe "Punalipp" 1979. a. sisu.
  7. Siiri Maimets, Rollinõuded ja -orientatsioonid rajooni-ajakirjanikel.
  8. Sirje Määr, Kohalikud väikelehed Eestis.
  9. Asta Niinemets, Ajalehe "Valgus" juhtkirjad 1882 - 1906.
  10. Ülo Paulus, Kalandusalaste väljaannete sisu ja loetavus.
  11. Sirje-Anne Rei, Teenindus- ja kaubandusprobleemid rajooniajalehes.
  12. Viivika Urbla, Isiklik temaatika - auditooriumi huvi struktuur ja teleprogramm.
- Lõpetanuist õppisid statsionaarselt R. Hanson, A. Kiudorv, V. Lepikov, S. Maimets.

1981

Žurnalistikaosakonna (kateeder asutati 1. sept. 1979) lõpetasid ja kaitsesid diplomitöid:

1. Erki Berenda, Eesti Raadio informatsiooniprogrammide "Päevakaja" ning "Vikerkaja" võrdlev sisuanalüüs.
2. Kärt Hellerma, "Rahva Lõbu-leht" ilukirjanduslik-populaarteadusliku ajakirjana.
3. Renita Illust, Isiksuse kujutamine Eesti Televisiooni originaalsaadetes märtsikuus 1981.

4. Aime Jõgi, Uudised Eesti Raadios.
5. Priit Jõgi, Publitsistikasaated Eesti Televisioonis.
6. Silvia Kivimägi, Eestikeelsed päevalehed 1891 - 1940. a. I pool.
7. Kai Lepik, Eesti Raadio lühiintervjuu karakterseid joo- ni.
8. Raivo Lott, Sporditeema loetavusest.
9. Krista Muldma, Kirjanduslikud ajakirjad Eestis 1906 - 1926. a.
10. Mati Määrits, "Edasi" konkreetsete numbrite loetavus.
11. Aune Nuiamäe, Kultuurilooja portree Nõukogude Eesti do- kumentaalfilmis.
12. Tiiu Põld, "Rahva Hääle" toimetusele saabunud kirjade analüüs (1972, 1974, 1976, 1978).
13. Aarne Rannamäe, Eesti Televisiooni kommentaatori Valdo Pandi osa Eesti telepublitsistika arengus.
14. Koit Raud, "Aktuaalse kaamera" sisu, vormi ja pildirea analüüs.
15. Katrin Saks, Mõningaid teleintervjuu probleeme.
16. Heli Salong, Eesti Raadio saatesari "Perekond ja kodu".
17. Katrin Seppel, Eesti Televisioon kultuuriteabe vahenda- jana 1980. ja 1981. a.
18. Ilona Sääsk, Ajakirja "Noorus" kangelase muutumine 1950- 1980. a.
19. Mare Teppo, Eesti NSV kohalik ringhääling.
20. Mae Vapper, Raadiokeele spetsiifikast.

Kaugõppes olid õppinud R. Illust, T. Põld ja K. Seppel.

Kokku on ajakirjanduse eriala 1957 - 1981 lõpetanud 263; 1981. a. lõpetanud said TRÜ ajaloos esmakordselt diplomi kva- lifikatsiooniga "ajakirjanik".

S i s u k o r d

J. P e e g e l ,	Varasema eesti ajakirjanduse geograafilisest horisondist	3
H. K a r m ,	Esti ajakirjade ajalooost	13
K. M u l d m a ,	Ajakiri "Looming" oma algusaastail	59
V. P a n t ,	Esti Raadio elavsaadete žanriskaala.	76
K r o o n i k a	.....	84

СТАТЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ
ЭСТОНСКОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ.

Факт, слово, образ, X.

На эстонском языке.

Тартуский государственный университет.

ЭССР, 202 400, г. Тарту, ул. Вликооли, 18.

Vastutav toimetaja J. Paegal.

Paljundamiseks antud 15.XII 1981.

KB 10956.

Formaat 30x42/4.

Kirjutuspaber.

Masinakiri. Rotaprint.

Tingtrükipoognaid 5,35.

Arvestuspoognaid 5,25. Trükipoognaid 5,75.

Trükiarv 400.

Tell. nr. 1334.

Hind 80 kop.

TRÜ trükikoda, ENSV, 202400 Tartu, Palsoni t. 14.